This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slav 8220.2

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

BOUGHT FROM THE

AMEY RICHMOND SHELDON
FUND

ОДНОШАЈИ
ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И БЛГАРСКЕ

ОД XII—XV ВЕКА

ИСТОРИЈСКА РАСПРАВА

НАПИСАО
ПРОФ. РАД. АГАТОНОВИЋ

БЕОГРАД
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1899.

ЦЕНА 1 ДИНАР

Slav 8220.2
✓

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
JAN 19 1953

СРПСКОМ БОРЦУ

Писац.

ЧИТАОЦИМА

Пуштајући на свет ову своју расправу[1], једина ми је жеља, да њоме колико толико потпомогнем расветљавање наше историјске прошлости. На овом се питању до данас није ништа радило у нашој историјској литератури. Колико сам могао и колико ми је допуштала паланачка могућност снабдевања историјском грађом, ја сам се старао, да оцртам што вернију и што јаснију слику наших одношаја према Блгарима, за време и нашег и њиховог најзнатнијег државног живота у прошлости. Колико сам успео показаће беспристрасни читаоци. Ја се ипак надам, да ће се у овој књизи наћи нечега занимљивог за сваког Србина; а за државника и борца српског биће ту и поуке за ..... будућност.

Ниш
1899. год.

Рад. Агатоновић.

[1] Израђена још у 1897 год., као пријавна теза за професорски испит.

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

Молим читаоце, да изволе најпре исправити у тексту ове грешке, које су се поткрале за то, што, будући ван отаџбине за време штампања, нисам могао обратити сву потребну пажњу.

НА СТР.:	ВРСТА:	МЕСТО:	ТРЕБА ЧИТАТИ:
5	7	год. (1331)	(1330)
9	4	најпретеж*и*ијег	најпретеж*н*ијег
11	11	знепољској	Знепољској
13	19	тачке	запета
15	10	Бугаре	Блгаре
16	13	интересума	интерес*и*ма
19	25	приђе	пређе
20	9	faile moindre	fai*re le* moindre
27	6	хемусу	Хемусу
29	12	Пелогокију	Пел*агон*ију
30	7	Пелагокију	Пелаго*н*ију
30	29	Канице	Ка*м*ице
33	37	ми с оним	*ни* с оним
34	13	обоју	обају
39	20	спорскога	*епи*рскога
43	12	нове	*и* ове
43	15	Єтѣзовѣхъ	Єтрѣзовѣхъ
45	у наслову	Бугарском и Бугара	Блгарском и Блгара
48	26	*Бегослава*	*Болеслава*
48	31	а одатле *ни*	а одатле *да*
49	21	*Бело*славом	*Боле*славом
60	17	Поунима	Па*у*нима
61	25	Белко	Беле

НА СТР.:	ВРСТА:	МЕСТО:	ТРЕБА ЧИТАТИ:
61	29	Полаузов	Ц*а*лаузов
64	2	непријатељствује	непријатељству*ју*
64	18	добит	доб*ар*
70	15	Ну само	Ну са*вез*
94	3	Сардапора	Сарда*на*пора
97	8	вонм онми	вон монми
104	7	фак	фак*т*
106	33	Тоније	Т*о*није
107	4	неизвесни	неизвесн*и*
115	11	тадашњм	тадашњ*им*
119	12	одуста	одуст*ао*
136	4	преговарања	пре*гоњења*
137	25	измерењу	изм*и*рењу
138	11	затегнуто	затегнут*и*
141	23	добијену	добијен
142	17 и 18	Ћумулцим	Ћумулци*не*
153	5	савесника	са*в*езника
155	18	10000	20000

ОДНОШАЈИ ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И БЛГАРСКЕ

ОД XII — XV СТОЛЕЋА.

УВОД

У историји одношаја Србије и Блгарске од првог њиховог додира на Балканском полуострву, па до пропасти политичке самосталности обеју држава, постоје у главноме *два* периода. Одлика њихова лежи у различности характера српскога и блгарскога племена. Из те разлике потицале су и различне тежње, услед којих се развијао читав низ разних одношаја, који испуњавају оба периода. Јер, док српско племе, мирољубивије нарави, тежаше, да у богатој природи Балканскога полуострва продужи свој племенски, патријархални живот; дотле војнички спремније и ратоборније блгарско племе, од првог свог преласка преко Дунава, стало је радити на распростирању своје власти, и стварању јаке државне организације. И док се Срби са својим малим самосталним државицама и владаоцима једва виде на западу; дотле се на истоку од њих ствара већ велика аревина блгарска, састављена од све самих словенских елемената, међу којима нису ни српска

у незнатном броју учествовали.[1] Судар та два супротна елемента и њихова борба испуњава цео први период, који се год. 1018. свршује пропашћу и последње успомене на блгарско царство, у исто доба и пропашћу државних самосталности свих српских државица.

Двадесет година касније јавља се почетак другог периода, обележен борбама за ослобођење Зете и околних крајева српских. Он се битно разликује од првога. Јер, користећи се нередима, које су у византијско царство унели крсташки ратови, а нарочито латинско освојење Цариграда (1204), устанак српски из Зете брзо је избио у рашке и косовске пределе, и наскоро одјекнуо далеко на исток полуострва, па се „развио не као први пут у једну велику, него у две јаче државе: српску и блгарску, које су скоро једнаке по снази, а мало чим иначе различите, међу собом се гложиле и надметале о једном истом историјском позиву“. И док *друго* блгарско царство узалудно покушава, да васпостави свој првашњи положај, дотле Немањина држава, вођена мудром политиком и његових наследника, захватила је већ велики део балканских земаља, и стара се да прикупи под своју власт што већи број балканских Словéнâ. „Тим је самим соб

[1] Ст. Новаковић: „Србија и Турска у XIV и XV. ве — стр. 18.

вели згодно г. Новаковић, означен разлог суко-бима међу српском и блгарском државом, који су течајем XIII века више пута забележени у историји. Међутим у првој половини XIV. века и та српско-блгарска распра о првенство над балканским Словенима, расправи се бојем на Велбужду (1331.) у корист српску.“ И Стеван Душан, учествујући у том боју, као наследник престола, наследио је и то питање већ расправљено и свршено; те је и могао одмах мирно грести даље великом смеру свом.

Већ по том самом овај други период одношаја српско-блгарских, који се свршава политичком пропашћу обеју држава, важнији је од првога. У њему су одношаји испреплетани мрежама пријатељства и отвореног непријатељства. Често и себичне тежње прикриване су биле копреном добрих и мирољубивих суседних одношаја. Ово је бивало нарочито онда, кад су истоветни интереси самоодржања у борби противу заједничкога непријатеља диктовали и Србима и Блгарима пријатељски савез и договор о узајамном потпомагању. Баш сâм почетак другог периода обележен је читавим низом пријатељске узајамности између обе младе државе словенске на Балкану. Јер и једној и другој исти непријатељ беше византијска царевина, па су се у почетку заједно и борили противу ње.

И у јачини њиховој лежала је сигурност мира на Балкану.[1] Па и кад је место византинизма загрозио после балканским Словенима латинизам, да их трује с две супротне стране, онда је било још већег разлога о узајамности *обају* народа суседних. Ако и није било фактичног обостраног потпомагања, било је заједничке обостране одбране. Блгари су убрзо загазили у очајну борбу са неравним противником, и победили. А Срби самим тим што су се уједињавали, ставили су препреку даљим освајањима крсташа по Балканском полуострву.[2]

Сличних примера разноврсних одношаја видећемо још у току ове расправе, која ће се искључиво кретати у оквиру истакнутог наслова.

---

[1] Т. Флоринскій: Южн. Славяннє t. II. стр. 12.

[2] Флоринскій, на истом месту.

СРБИЈА И БЛГАРСКА[1] У ТАКМИЧАРСКОЈ БОРБИ ЗА ПРЕВЛАСТ НАД БАЛКАНОМ

од 1185—1330

I

Утецај радње Немањине на ослобођење Влгарске; — Немања и браћа Асени граде савез; — Заједнички преговори са немачким царем Фридрихом Варбаросом; — Последице; — Добромир Стрез, господар у Маћедонији; - Прекид пријатељских одношаја; — Ратови.

Година осамдесета у дванаестом веку чини важан прелом у историји византијског завојевања словенских земаља на Балкану. Последњи силни грчки цар, који је славу византијскога оружја пронео стазама Јустинијана I, Василија I Маћедонца и Василија II — Манојло Комнен умрõ је. У царству његовом насташе одмах нереди, који отпочеше дуги низ грађанских и ди-

[1] И ако се филолошки не дâ данас оправдати назив „блгарски“, ја га пишем тако из разлога, што држим да таким изговором треба та народносна и туђа, несловенска реч да се разликује од чисто народног српског израза „бугарски“, који, пореклом из далматинског приморја значи друго, а не народност влгарску. писац.

настичких борби непрекраћених ни у очи саме коначне пропасти царевине. Словени балкански се користише згодом, да извојују себи слободу. Велики жупан српски, Немања је још за живота свога сизерена, користећи се његовом заштитом и пријатељством, радио на ширењу своје моћи према западу, уједињујући са својом жупанијом оне српске земље, које царству византијском никад не беху искрени послушници, и које блискошћу са западом пређаху увек одметнућем од истока. А смрт Манојлова разрешила га је васалске обавезе, и прокрчила му пут, да он своју власт прошири на исток и југ, на штету самога царства византијскога. Савез с угарским краљем Белом III (1182) донесе Немањиној Србији проширење граница на исток до Среца, на југ до Скопља.[1] Војску противничку савезници су претерали преко Балкана, и власт византијска једва да је с истока допирала до Трајанове (данас Маркове) капије.[2] Нишавски предели, средачка област, и старо Знепоље српско припадоше Немањи. На њега се угледаше Блгари, и похиташе да неприлике и заплете византијске царевине обрну у своју корист. Радња српскога жупана на ослобођењу и уједињењу српских земаља примерно је утецала и на њих. И два брата: Теодор (доцније Петар) и Јован Асен спремају у Загорју[3] блгарскоме устанак за ослобођење Бл-

[1] Срећковић, Ист. Срп. Нар. II, 39.
[2] Иричек К: Болгарска история, 293.
[3] Простор југоисточно од Балкана, између Варне, Б-гаса и Сливна — (Види В. Васиљевскога: „Критич. и библ граф. замѣтки", Журналъ М. Н. просв. год. 1879, г. CC стр. 177. —

гарске. На тај покрет источних српских суседа деловали су, без сумње, и други разни узроци. Али ми мислимо да је Немањина патриотска радња била најпретежнијег утецаја. Срби су и пре тога ширили на Балкану мисао ослобођења од Грка. Опоменимо се само догађаја тридесет осме и седамдесет треће у једанаестом столећу. Ти устанци српски проузроковали су снажне покрете међу Србима у Поморављу, Повардарју и Подримљу. Па су одатле често одјекивали и даље на исток до саме капије за Блгарску, до Среца, чим би се зато прилика указала.[1] Кланци и висови балкански, међутим, били су згодни за одржавање ратоборнога духа, подстакнутог у јакој мери и силним преласцима преко Дунава дивљих Половаца и Печенега, и њиховим герилским ратовањима са византијским царством. С тога с разлогом тврди и учени руски професор[2], да местимични народни покрети и међу Блгарима нису никако ни престајали, за све време робовања Блгара под Византијом. Само је требало да наступи згодан тренутак, да се те гериле уједине у један општи покрет. И ми држимо, да је тај тренутак дошао одмах после успешнога Немањиног ратовања са Византијом 1182. год., када су и блгарски устаници имали и опредељенију сврху. Само је још требао један јачи покретачки разлог, који ће устанички точак силније завитлати с балканских гора далеко у равнице блгарске и трачке. И то би скоро.

[1] Иричек, 271—272.

[2] *Т. И. Успенскій*, „Образов. втор. царства болгарскаго —237.

Услед промене намесништва, а мало касније и смрти младога сина Манојлова, Алексија Комнена, и проглашења за императора „сељачкога цара“ Андроника Комнена, разбегну се од освете новога цара сви пријатељи Манојлови; и неки одоше сицилијском краљу Виљему II, да га моле за помоћ.[1] У лето год. 1185. краљ Виљем пође на Византију са 80.000 војника, али не да брани право прогнаних Комненовића, већ да Цариград освоји. Дошав морем до Драча, освоји га, па се брзим корацима упути и на Солун. Августа 22. паде и он, и Нормани се упутише Цариграду. У престоници завлада големи страх. Сви су кривили узурпатора. С тога плане буна, и грозним начином однесе Андроника, а на престо попне Исака II Анђела. Духови се умире; војска се прикупи, и стари јунак Алексије Вран увенча име своје славном победом над Норманима (7. нов.) на ушћу Струме, код града Димитрице.

Али царству загрози са запада већа опасност од савеза немачкога цара Фридриха I, са краљем сицилијским. Кћи овога последњег, као наследница неапуљске царевине би заручена за Фридрихова сина. С браком уз краљевину узе Хенрих VI и сва права сицилијанска на Далмацију, на коју су Византинци полагали право. С тога Исак Анђел настане, да том германско-норманскоме савезу истави супротни грчко-угарски савез. Ступи у договор са Белом III, уговоре савез, и оснажи га прошевином кћери његове, малолетне Маргерите, себи за царицу. Уз

[1] Срећковић, II, 41.

њу узе право угарске краљевине на Далмацију.[1] Брачна свечаност Хенриха VI са Констанцијом неапуљском обављена је 27. јануара 1186. у Милану. А венчање Исака са десетогодишњом Маргеритом, свршено је можда мало раније, крајем 1185. год.[2] По свршеном браку угарски краљ био је дужан повратити Исаку све оне земље, које му раније беше узео у савезу са Немањом (1182). На тај начин васпостављањем византијске власти у Браничеву, Подунављу, па вероватно и у Средачкој и знепољској области, Блгари бише раздвојени од Срба, који могаху потпомоћи устанак блгарски. То произведе јаку неповољност у вођа устаничких, и они увидеше, да се морају сами латити одсудна корака. „Тако је, вели Иричек, угарско-византијски савез био непосредни узрок новог блгарског устанка, који је био срећнији, него она два ранија[3] (1038. и 1073. — само што на жалост ово не беху блгарски, већ чисто српски македонски устанци). И Блгари се заиста одважују и покрећу устанак одмах за овим догађајем.“

Нас се овде не тичу доста фабулозне приче о узроцима, који су нагнали браћу Теодора и

[1] Успенскій. 243, 258, — Иричек; 294;
[2] Горњи; — Василевскій, 191.
[3] Иричек, 294. — Говорећи о овом питању, г. Срећковић (II, 44) греши, наводећи за узрок савеза Грка и Мађара: „бујну снагу словенску на полуострву, од које се уплаше и Исак и Бела, па закључе савез“. Без сумње да је страх од наглог ширења Немањине моћи и покрета у Блгарској утецао на погодбе преговора, о повратку, можда, освојених земаља византијских у 1182. год. Али да је повод тога савеза био горе поменути германско-нормански савез, не треба ни сумњати. Тако мисли и Успенскій у своме делу: „Образов. втор. царства болгарскаго“, стр. 257. —

Асена Белогуна, да се ставе на чело народног покрета; а још мање: да ли су они заиста били чисте блгарске крви од старих преславских царева, — како би хтео г. Иричек (295) или влашко-куманског порекла, — како је вероватније. Већ ми само констатујемо: да је устанак у блгарском Трнову плануо још у *зиму* 1186. а тек у пролеће исте године узео већег размера.

Неоспорна је истина, коју потврђују и сви савремени извори, да је у ово доба српски велики жупан Немања био: „естественъ саюзникъ на Асѣневци противъ Грцитѣ. До като Срьбитѣ разрушавали западнитѣ кули на Грцитѣ, Блгаритѣ се били въ союзъ съ Властитѣ и Куманитѣ въ Тракия по всичката линия отъ Пловдивъ до Черно Море.“[2] Истоветност њихових интереса налагала им је и заједничку борбу противу Византије и њених савезника Угара. Па је затим помоћ Немањина блгарским устаницима морала бити велика, знатна. Изгледа, да је Немања тада већ био главни коловођа покрета не само балканских Словена, већ и свих других грчких незадовољника. У то доба заједничке српске и бл-

[1] Васиљевскій, 191 за мало се не слаже са Успенскійм (241.) и Иричеком (295.), који тврде, да је то било с пролећа исте године.

[2] Иричек 298. — То исто тврде: Срећковић, II 45, Василевскій, 196; Успенскій, 265, с том разликом што би он, бркајући хронолошки ред Немањиних освајања према истоку и југоистоку, хтео, да је то освајање било после 1187. Оно ie отпочето, како смо видели, у савезу с Белом III, од 1182 ı продужило се у току устанка блгарскога, а још више доцни , што ћемо ниже видети. Исто тако Успенски греши, кад пок г блгарски ставља као узрок целокупном покрету Словена на Б - кану (266) док на против, он је био *последица* борбе Срба ı ослобођење.

гарске радње пада и оцепљење од царства острва Кипра, Трапезунта с округом; у правој Грчкој припремао се, да се прогласи за самосталног господара деспот Лав Згур; у Мађедонији никоше многе, скоро са свим самосталне, кнежевине словенске, којима се на чело ставише оне исте вође, који раније беху у служби византијскога царства[1].

Оваке прилике угодно потпомогоше ширење и напредовање устанка блгарскога, по источном Балкану. Устаници се из Трнова упутише старој Преслави,[2] у намери да се дохвате преко Балкана и Тракије. Старији се брат још, по угледу на вођу српског покрета у Мађедонији 1073. Бодина, прогласи царем блгарским, узев на се омиљено народно име Петар. Користећи се обилатом помоћу, коју им из преко Дунава пружаху Кумани и Половци; и одметништвом грчкога војсковође Алексија Врана, који сакупљену војску противу Блгара, окрене на само царство.[3] Устаници су постепено могли да се оснаже и припреме за одсудну борбу, која им је свакојако предстојала. За прве две године они су у свима сударима готово били побеђивани; и сва њихова напрезања била би можда узалудна, да саму царевину византијску не снађоше тада нове невоље с поља, које је потпуно сатрше. То беху крсташки ратови, који у царство грчко унесоше још више нереда, чије последице беху значајне. Баш у доба ове борбе Грка са балканским Словенима ремао се на западу трећи крсташки поход под

[1] Успенскій, 251.
[2] Иричек, 297.
[3] Успенскій, 254—255, и даље. — Василевскій, 191.

предвођењем тада најсилнијег владаоца, немачкога цара Фридриха I Барбаросе. Његова намера: да са својом огромном војском прође баш кроз побуњене српске и блгарске крајеве необично је узнемирила Грке; и они похиташе да са устаницима блгарским закључе што пре макар какву погодбу мира, само да за сваки случај имају одрешене руке при проласку крсташа преко Балкана. Извесна врста примирја збиља би закључена, и као залога верности оде у таоце Грцима најмлађи брат усташких вођа, Јован, доцнији цар Калојован — Кало-јан.[1]

У том већ и година 1189., знаменита у историји одношаја оновремених Срба и Блгара. Средином лета јавља се Барбароса са крсташима на Дунаву. Пролазак његов кроз српске и блгарске земље дуж цариградскога друма; састанак са српским жупаном у Нишу; преговори са посланицима блгарских устаника све то отвара читав низ заједничке радње балканских Словена на ослобођењу. Тога ради морамо се на овом питању мало дуже задржати.

Прешав Дунав (2. јула) Барбароса ступи у Браничевску област, која тада беше у рукама византијским. Бојећи се лукавства грчкога, он беше од краља угарскога узео повећи број добрих путовођа кроз непроходне шуме српске у моравској долини. Они га проведоше старим цариградским друмом, који ипак беше мало слободнији од напада разбојничких чета, него други друмови, којима Грци намерно хтедоше провести

[1] Иричек, 298.

крсташе. Тако су крсташи, јездећи к Нишу, прошли и један део Немањине земље. Савремени извори причају о великим патњама, које су крсташи морали подносити за време проласка кроз нашу земљу. Нарочито се жале на разне разбојничке чете шумских синова, и шајке, које су им заседама својим наносиле велике штете.[1] Не поричемо, да их је било. Али држимо, да дотични историци немају права, што сву одговорност бацају на Србе, Бугаре и Влахе. Јер су они у Барбароси гледали свога пријатеља и савезника противу Грка, док Угри и Грци сматрали су га за свог непријатеља.[2] То ће пре бити, да су те разбојничке чете биле плаћени најамници византијски, да што више оштете и ослабе крсташе. Тако веле и саме савремене белешке путописацâ, који хвале гостољубивост и пријатност српских кнезова, називајући их: „amici nostri comites magni de Servia. (Ansb. 26.) и све навале, којима беху крижари путем изложени приписују Грцима и њиховим плаћеницима, а нипошто домаћим Србима и њиховим кнежевима.“[3] Неоснованост горње оптужбе видеће се још боље из даљег понашања Срба и Бугара спрам крсташа.

При ступању на границу српске жупаније Барбаросу дочекају и поздраве (код Равнога) Немањини посланици, и реку, да га у Нишу чека и сам велики жупан са својом браћом.[4] Барбароса се пожури, и 25. јула већ је стигао у Ниш,

[1] *M. Michaud:* Historive des Croisades, t. II. p. 78. — Успенскій, 268.
[2] Срећковић II, 47.
[3] Matković' у Rad-у 43, стр. 126.
[4] Rad 43, 134.

и 27. састао се с Немањом и браћом његовом. Савремене хронике пуне су хвале о срдачном и богатом пријему српскога жупана, и великим даровима, којима је обасуо не само цара већ и војску и све знатније Германце.[1] За нас је важно оно што је за даровима̂ следовало. Сви наши извори спомињу: да је Немања у договору са вођама блгарског устанка понудио Барбароси савез балканских Словена противу Грка.[2] Само су несложни у казивању, шта су словенске вође тражиле у накнаду за ту услугу. Говорећи, како су Срби и Блгари водили једну исту политику противну грчим интересума, Иричек додаје: „Петар и Асеп испратили су само (у Ниш) посланике с важним писмима.“ Ну Успенски који је том питању посветио доста пажње, иде мало даље, и вели: „како су Срби и Блгари тражили од цара. да им у накнаду за њихов савез призна нов поредак ствари на Балкану, т. ј. српску и блгарску државу, па би они били готови признати над собом чак и протекторат западнога цара, ако би он само пристао, да обезбеди Србима сва њихова завојевања на штету Грка и Србији присајединио Дамацију; и ако би Асеновићима уступио Блгарску у потнуну владавину. Сем тога Немања је тражио руку кћери Барбаросиног војводе Бертолда, кнеза Далмације, за свога синовца сина Миросављевог, *Тољена*,[3] који би уз мираз

[1] Michaud. t. II ibid.

[2] Michaud, t. II. 79. Успенскій, 269. Иричек, 299.

[3] Наши извори према нелотпуном рукопису Ансбертов а дневника, доказивали су, да је то био *Тоха*, син Немањин (Ц венчани). Ну после расправе К. Иричека Глас XXXV, стр 7. све ове многобројне ипотезе отпадају.

добио и право над Далмацијом. Из наше историје позната нам је судбина тога несвршеног брака. За нас је овде важнији одговор Барбаросин, на ове предлоге. *Он је у овај мах одбио предлог.* „примећујући, да је тај мучни пут предузео противу тлачитеља свете земље, те да никаква зла не гаји према икојем хришћанском владару, дакле нити противу краља грчог, ако буде задану веру држао, и војсци добар трг приправио“.[1] Из последњих речи царевих види се неодлучност да са свим одбије предлог савезника словенских; с тога г. Успенски с разлогом и тврди, да је Барбароса овог пута, привидно одбијајући предлог, дао нагласити Немањи, да се доцније може још и предомислити, „ако Грци не буду даље држали задану реч“.[2] Из даљег тока ове ствари излази јасност Успенсковог мишљења.

После четиридневног гошћења кретоше се даље на југо-исток, пут Софије. Пролазили су кроз Немањине земље,[3] али оне беху пусте и без хране услед многих минулих ратова и пљачкања. Пролазили су кроз нека три кланца, који су, по вестима савремених хроничара, били закрчени, те су крсташи имали вилике муке, док су их рашчистили, и кроз непријатељске стреле пробили се до Софије. Још док су у Нишу били, дошло је посланство грчкога цара, да јави Фридриху, да ће од сада свуда имати довољно хране за своју војску, и да може слободно даље путовати кроз

[1] Matković, Rad 43, 125.

[2] Успенскій, 270.

[3] Види цитат из Ансберта у Успенскога, стр. 269.

грчку земљу. За војску пак грчку, која је сакупљена стојала код Среца, казало је посланство, да је то из предострожности према жупану Србије.[1] Могућно лако, да је ова вест и деловала на Барбаросу, да за извесно време одбије понуде српко-блгарске.

Августа 13 после великих напора путних, дође Фридрих и у данашњу Софију. Ту искуси још већу неповољност. Варош беше пуста, а околина опустошена; нигде обећане хране, а још мање вина, у чему крсташи такође почеше трпети оскудицу. Ту се цар увери о вероломству грчком; па ослањујући се на помоћ, коју му једино даваху Блгари и Срби, настаде да обезбеди даљи свој пут к Једрену. Друм је водио преко Балкана, кроз т. з. капију Св. Василија, или Трајанову капију. И она беше закрчена. Славни академичар Француски, Michaud јако се огрешио, рекавши, да су ту сједињени војници грчки и *блгарски* спремали се да крсташима закрате пролаз кроз кланац; па чим су сагледали немачку коњицу, да су сви утекли.[2] Могућно је да су то били Грци и њихови најамници, на пр. Кумани; али да су међу њима били и Блгари противе се и саме савремене путописне белешке, на основу којих Успенски тврди, да су крсташима балкански Словени (Срби и Блгари) били на услузи за све време пролаза кроз блгарске земље, „хотя онъ не могъ не знатъ, что ето питало подозрительностъ Исака Ангела“.[3]

[1] Успенскій, 271,

[2] Hist. des Croisades, t, II, 79.

[3] Успенскій, 272.

Крајем септембра крсташи дођоше под зидове Пловдина (Филипопоља). Он беше без одбране. Богатије становништво одбегло, те њиховим имањем могоше крсташи довољно подмирити своје потребе.[1] Оставши дуже ту, крсташи се користе важним пловдинским положајем, и заузму у околини, по источној Мађедонији и Тракији многе мање градове. Њима падоше у руке и градови: Адријанопоље (Одрин), Димотика, те су по речима Michaud-овим, крсташи тада господарили „целом Мађедонијом (не целом, већ само делом сев.-источне Мађедоније.), Тракијом, до испод самих цариградских зидина". Грчка војска стајала је у то доба непомична „на крају оридске области" (*Ἀριδοῦ*). Освојење ових градова, и утврђење крсташа у Тракији изведено је с извесном намером. Цар Фридрих је хтео силом нагнати грчког цара, да га пропусти мирно проћи кроз своју земљу у Малу Азију. С тога је поново био послао своје посланике у Цариград, да од Исака Анђела траже тачна, искрена и верна обећања, да ће барем од сада пут крсташа бити слободан и обезбеђен. Важно је писмо, које је Барбароса тада писао Исаку: „.... никада ни сада, ни прије, ми нисмо смишљали никакво зло империји (разуме се грчкој). *Српском кнезу, непријатељу грчкога цара, који нам се јавио у Нишу, никада нисмо нудили на дар нити Блгарију, нити другу коју земљу под грчком империјом*[1], ни са једним краљем нити кнезом ми нисмо

[1] Matković, Rad 43, 131—132.
[2] Курсив наш.

ништа смишљали противу грчке империје.[1] Цар Исак најпре затвори ове посланике. Па на срамоту хришћанства закључи чак савез са турским Саладином, јављајући му: „да су поклоници са запада тако ослабљени, да му ништа нашкодити не могу, јер је он (Исак) пресекао крила њиховим победама“; па и ако би баш у случају и прешли преко Хелеспонта: „ils seront hors d'état de faile moindre mal à votre Excellence“.[2] — Ну мало касније несмотрени Исак се покаја, пусти посланике крсташке, који се вратише у Пловдин. Њихов одговор и причања о свему што су чули и видели, одважно је утецао на цара Фридриха, те се прихвати предлога који му Срби и Блгари нудише у Нишу. За нас су важни преговори, који су о том вођени са српско-блгарским изасланицима преко зиме 1189—1190. у Пловдину. Сам ток није нам познат; али ресултат гласи: „да у марту 1190. нападну Цариград сухим: 80000 крсташа, 40000 Блгара и Кумана, и 20000 Срба. С мора је одређена флота италијанске републике (Венеције);[3] У накнаду за ову помоћ цар Фридрих је имао признати цару Петру његову царску титулу, а Србима обезбедити ослобођење и осталих српских земаља под византијском влашћу, и уступити Далмацију. Ова је одлука веома повољно утецала на српско-блгарску ствар. Јер ослањајући се на савез с крсташима, Немања је стао

[1] Успенскій, 272.

[2] Michaud, t. II. p. 80

[3] Иричек, 299. — ма да Успенскій (279) пориче свршеност уговореног савеза, напомињући да би та војска (40000 Блгара и Кумана) била иначе сабрана на пролеће без договора с крсташима. Држимо да Иричек има више права.

живље и слободније ударати на византијско царство и освоји многе градове. У ово доба и пада освојење: Перника, Стоба, Земљана (ниже Трна), Велбужда, Житомиског, Скопља, Љеша (у доњ. Пологу) оба Полога, и самога Призрена са околином.[1] А Блгари пак у то исто доба са своје стране напали су на Верију и Анхиал, и заузели их, само их не задржаше дуго, јер их у лето 1190 грчка флота поврати.[2] С друге стране Срби су дали и цару Фридриху један одред своје војске, и потпомогли залеђем својим, да крсташи преведу сав свој гарнизон из Пловдина у Једрене.[3]

Ну много је већег дејства био овај савез у Цариграду. Бојећи се да Словени, како су отпочели, са крсташима у друштву и Цариград сруше, Исак се покаже попустљивији према захтевима крсташкога вође. Изради најпре код свога таста, угарскога краља, Беле III, да повуче из крсташке војске свој одред, овај то и учини,[4] јер немаше рачуна, да уз крсташе потпомаже и српско-блгарску ствар. За тим поново ступи у преговоре са Барбаросом. Овај се у то доба још једнако колебао, да ли да се одсудно лати извршења донесене одлуке са својим савезницима балканским, бојећи се једнако, да се заплете у недогледне и дуготрајне ратове са Византијом. С тога је 21 јануара (1190) с једне стране водио преговоре са грчким посланицима; а с друге, преко свога Херцега Далмације, Бертолда, информисао се о на-

[1] Ив. Павловић: „Домаћи извори“, 12.
[2] Василевскій 198.
[3] Успенскій 274—275.
[4] Ibidem.

мерама српскога жупана. „И добив уверења, вели путописац, да се на овога (Немању) не може довољно поуздати, пошто је он отпочео војну за свој рачун, и био занет стварима на граници Србије и Блгарске“ [1] цар се реши, да следи својој крсташкој задаћи. Нови уговор с Грцима о слободном пролазу крсташа кроз грчке земље би потписан у Једрену, 14. фебруара 1190 [2] а 25 марта већ је отпочето пребацивање крсташа на ону страну мора.

По себи се разуме, да је био нарушен угоговор о миру између Грка и блгарских устаника од 1188 год. И по одласку крсташа, цар Исак окрену сву своју пажњу на Србе и Блгаре. Ансберт спомиње чак, да је по закључењу мира с крсташима онај исти стратег грчки предлагао Фридриху, да се сједине грчка и крсташка војска противу Влаха и Кумана, или боље: блгарских устаника и њихових савезника.[3] Фридриху је било тешко примити такав предлог у толико пре, што му истог дана дођоше посланици цара Петра, да му понуде помоћ противу Грка. С тога је одбио и једне и друге.

Имајући одрешене руке, цар Исак сакупи одмах голему војску, па је сам собом крене противу Блгара с пролећа 1190. Један део упути се морем к Варни и Анхиалу, а други сухим к Трнову.[4] Није нам намера описивати детаљно

[1] Ансберт, цитат у Успенскога, 277, — и у Matkovi ı. Rad 43, 136, 139.
[2] Успенскій, 278. 279.
[3] Успенскій, 278.
[4] Иричек, 300, — Успенскій. прича о том много дет -није 281—286.

тај грчки поход; само напомињемо: да су Грци први пут били побеђени; па прикупвши се поново, отерали чете блгарске од Пловдина, на који они навалише после одржане прве победе.

Одмах за овим с јесени (у сеп.) исте године кренуо се Исак Анђел и противу Срба са новом и одморном војском. Негде на јужној Морави (Бинчи) на десној обали Немања се сретне са Грцима, и претрпи големи пораз.[1] Ова је победа необично обрадовала све Грке; и солунски митрополит Евстатије, поздрављајући цара у Пловдину, ликује: „Скрхана је српска сила и српска гордост.... Шта сад имају да очекују непријатељи империје, кад знаду, како је недавно прегажена српска сила и српска гордост?“ [2] Србија је тада претрпела и осетила губитак у земљама, јер свé земље с десне стране Бинче и сједињене Мораве заједно са градовима: Врањем и Нишем, а на југо-западу: Липљаном и Призреном, пређоше у руке грчке. Граница Немањине државе после 1190 год. не допираше даље према истоку од Мораве наше.[3] Овакав исход српске ствари имао је важних последица по блгарску ствар и савез српско-блгарски. Поново раздвојен и удаљен од тадашњих граница Кало-Петрове државе, Немања није више могао подржавати блгарски устанак, те је и он одмах узео бржи обрт. Лишив га моћног савезника са запада, цар Исак похита да му створи погибију и са северне стране, па ако би га могао сасвим угушити. После победе

[1] Срећковић II. 51, — Василевскій, стр. 200—201.
[2] Навод у Успенскога, 279—290.
[3] Љ. Ковач. и Љ. Јов. „Истор. срп. нар. II. 77.

над Немањом, пође низ Мораву к Београду, прошав покрај Ниша, журећи се на састанак с краљем мађарским, Белом III. Сврха тога састанка био је договор: да заједнички нападну на Блгаре и угуше устанак. И заиста с пролећа 1195 Исак је спремао голему војску противу Блгара, да опере претрпљени пораз код Аркадиопоља (Љуле-Бургаса). Мађари су му послали са севера повећи одред у помоћ. И Блгаре овог пута спасе само преврат у Цариграду, жртва којега би сам цар Исак Анђел (10. априла 1195).[1]

Нови цар Алексије Комнен желео је мирним начином окончати дуготрајни рат са блгарским устаницима. Али на његове предлоге не мога пристати цар Петар. Те Грк у невољи притече старом моћном византијском средству за савлађивање својих противника. Наскоро (1195) цар Јован Асен паде од убилачке руке у Трнову. Царску власт предузме други брат Петар, који дотле заповедаше у Преслави, и са најмлађим братом Кало-Јаном отпочне сатирати на ново грчку силу. Ну и он идуће год. (1196) искуси исту судбину свога брата, по свој прилици опет као жртва византинизма.[2] Смрћу његовом свршава се деветогодишња блгарско-влашка борба, која је удружена са радњом Немањином на уједињењу српских земаља, унела необичне живости у све Словене на Балканском полуотоку. А владом „непримиримог врага грчког“, Калојана (1196—1207) отпочиње у Блгарској други пе-

[1] Иричек 301, Успенскій 296.

[2] Иричек 302, — Успенски 299.

риод борбе са Византијом, у коме Блгарска утврди своје ново царство.

Његова је владавина важна за наше питање; јер се под њом пријатељски одношаји са Србијом преокренуше у непријатељство, па и у отворени рат. За ово доба тесно је везана и историја једнога загонетнога човека, којега ми ни данас довољно не познајемо. То беше *Добромир Стрез*(овић) (*χρυσης*, Stratius), „владалац“ Просека и Струмице, „кнез“ мађедонски.

Његово право порекло још нам није јасно. Већина извора доводе га у сродство с Асеновићима.[1] Те према њима сви писци историје блгарске тврде, да је био Блгарин, и у време устанка Петра и Асена прешао на страну Византинаца са пет стотина својих војника, и тукао се с Блгарима.[2] Успенски у свом делу: „Образов. второго болгарск. царствия“, третирајући доста брижљиво историју Стрезову, није ипак начисто с народношћу његовом. У тексту, по изворима који су били на расположењу, највише га спомиње као: „владатеља словенског“, „кнеза мађедонског“. Али у регистру употребљених личних имена у расправи, стоји на стр. 443: *Стрегань сербскій князь.*“ Ми немамо при руци извора, који би нас потпомогли у тврђењу: да Стрез није био Блгарин, *већ чист Србин из Ма-*

[1] Царя *ближнику* (propinquus) сего („Првовенчани, Живот св. Немање, гл. XVII, — *оужика* Калојана“ — Теодос. изд. Даничићево, 103; — Обрете се нѣтко Стрѣзъ оть бльгарскые страны, царьска рода сы, оужика сы, Калојана, цара загорскаго (sic !) — Ив. Павловић: Дом. извори, 84; — Stratiùs nepos Johanicu — пише цар Хенрих — Иричек, 303.

[2] Макушев, Варшав. универз. извѣстія 1872 г стр. 10.

Ћедоније. Ну с обзиром на земљиште његове радње: околина Просека и Струмице, који се градови ни у ком случају не могу сматрати као блгарска насеља; с обзиром на целу његову историјску радњу, па и на само српско име, које нас подсећа и на једно село истога имена у Маћедонији, близу Куманова,[1] ми смо склони веровати у горњу своју ипотезу.

Историјска појава његова пада одмах по крсташком освојењу Филипопоља и околних градова по с. источној Маћедонији и Тракији.[2] Али је народног покрета могло бити и раније, у свези са радњом Немањином и блгарским устанком. Допирање Немањиног освајања до близу Струмице и Просека, под заштитом крстоносаца потстакло је и Стреза на сличан, одважан корак.[3] угледајући се још и на многе своје сувременике који отпадоше од царства, и прогласише се самосталнима.[4]

Прогласивши се за самостална господара у северо-источној Маћедонији, Стрез је прикупио око себе до пет стотина храбрих другова. Са њима даде најпре жесток отпор крсташима, који

[1] *Стрезовци*, у околини Куманова.

[2] Ансберт: „Praeterea huc Fridericus advocatus de Pepge cum sociis suis—ulterius progrediens per ascensum cuiusdam alpis ab hostibus praeclusae saxaque insuper ac et jacula in eum devolventibus, devictis eisdem in conflictu imperterritus invasit regionem opulentam Tlachiam dictam, non multum a Tessalonica distantem.... Et dum exin procedere statuerent obviam habuerunt quemdam *juppanum* vel satrapam Bulgariae, (Блгари нис имали жупана) qui.... pacem sibi Terraeque suae ab ipso et a advocato impetravit. — Успенскій, стр. 306. у примедби.

[3] Срећковић, II. 51, — Љ. Ковач. и Ј. Јовановић II, 7

[4] Као на пр. убица Јов. Асена — *Иванко*, доцнији Ј Алексије. — Види Успенског, 303—306. и др.

и његове градове хтедоше узети. Али не уздајући се у своју снагу, да може издржати започету војну с њима; с друге стране не хотећи служити Асенима блгарским, понуди своје услуге византијском цару, чија се власт у Маћедонији мање колебала него на старом хемусу. Цар га тада постави за војног управника у округу струмском. Неколико месеци касније он паде у подозрење код Грка, без сумње зато, што беше ступио у тајне преговоре са Блгарима, да им он буде цар место Асенâ.[1] С тога га цар византијски стави под стражу и одузме власт. Али се Стрез оправда, и добије опет на управу град Струмицу са околином. Тада се без сумње решио и на одметнуће; па нашав и град Просек без заштите, узме га, добро утврди, и пренесе у њ своју столицу самосталнога господара тих градова. То је било у 1197 год. Уздигнут на једној узвишеној стени, са врло косим стрменима, апсолутно неприступачним, Просек је заиста био право орлово гнездо. Стрез га још боље утврди зидовима. Навуче у њ доста хране, само воду није могао извести ни с које стране, јер град стајаше на 400 метара над површином Вардара. Добави и једног доброг механичара, артиљеристу, који је био у служби византијској, па утекао, што му није давана плата. Са њиме је Стрез починио чуда у грчкој војсци, која је после овога дошла и опсела Просек (1198 или 1199) Занимљиви су податци, које нам о Просеку, о начину опсаде грчке царске војске и о јуначкој

[1] Макушев, 10.

одбрани Стрезовој, саопштавају наши извори[1] по белешкама савременика, Грка Никите Хониата. Ми их овде не можемо наводити у опширности; само напомињемо, да је Стрез изашао као славни победилац над царском византијском војском. Понижени Грци морали су се мирити на своју штету. Цар је морао писменим путем — граматом царском, признати Стреза за владаоца Струмице и Просека са околином, тј. свом северо-источном Мађедонијом. Да мир буде чвршћи морао се цар с њиме и ородити. Стрез отера своју прву жену, и узме младу Теодору, распуштеницу кћер царевог протостратора Камице, братучеда царева. Овај је брак врло повољно утецао на сав покрет у Мађедонији, и на даљу судбину Стрезову.[2]

Ну ипак ово пријатељство с Грцима није дуго трајало.

Војвода Иванко (Јован Алексије) беше опет изневерио Грке, и ступио у савез са својим сународником Кало-јованом. Грци изашљу војску (1199) противу њега; ну она врло рђаво прође. Њеног вођу, силног таста Стрезовог, Манојла Камицу зароби Иванко, и пошље Калојану на дар. Овај пусти заробљеника на слободу за велики откуп. Камица је био богат. Писа своме цару, да одмах пошље откуп; али овај беше већ

[1] Макушев, 10—11, — Успенски 321.

[2] За време свадбене свечаности, Срез је добро пио и јео, па понудио и невесту, која се ничега није прихваћала, по обичају новобрачних млада. Ну кад се она устручавала да га послуша, „он у љубави почне да је грди на своме варварском језику, и најзад с презрењем рекне јој на грчком: *μὴ φαγῆς μηδὲ πίῃς* — кад не једеш ти и не пиј“. — Тако вели сувременик Грк.

конфисковао његово богато имање, које не желаше испустити из руку; и не само што откуп не посла, већ и не одговори ништа на молбу Камицову. Тада се овај обрати своме зету, Стрезу, који одмах положи за њ, уговорену суму —200 златника византијских[1]. Камица оде сад у Просек, и стаде наговарати свога зета на освету противу цара Алексија. Стрезу је ишло у рачун да се користи сваком невољом грчком, па оберучке прихвати предлог Камицов. Сакупи војску, којом заузме Прилеп без противљења, а затим и целу стару Пелогокију (Битоље). А Камица се упути кроз долину Темпе у праву Грчку — Тесалију и Пелопонес, да и њих побуни. Грчка власт у Маћедонији беше готово уништена. Поред ових одметника, јави се у ово доба још један, Јован Спиридонаки, управник смољенске области,[2] који, угледајући се на Стреза, Камицу и друге, прогласи се независним од царске власти. Ове неприлике нагнају цара Алексија да се мири са царем блгарским и Иванком, кога на превару домами у свој логор и убије[3] 1201 год. По томе миру цар Алексије призна Калојану све завојеване земље и уз то самосталност блгарске државе. Тада је, по свој прилици и блгарски цар са своје стране морао ускратити своју помоћ, коју је, вероватно, дотле пружао грчким одметницима. Те цар онда своју војску, под зетом Алексијем Палеологом окрене противу својих

[1] Макушев, 11.

[2] Српско маћедонско племе Смољени захватило је пределе на средњој Мести до Родопе.

[3] Успенскій, 325.

одметника. Спиридонаки би побеђен, и утекне у Блгарску. Тај је догађај утецао на Стреза, који раскине савез са Камицом, и измири се са царем[1] па се и по трећи пут ожени царевом рођаком, удовицом Иванковом — опет Теодором. Камица оста сâм. Алексије Палеолог узме му Пелагонију, Прилеп, и прогна га из Тесалије, па најзад и из града Стана, где се беше скрио.[2]

Овде се свршава и шеснаестогодишња војна блгарска за ослобођење, крунисана успехом. Ну и за нас је ова година — 1201 знатна, што чини прелом у историји пријатељских одношаја Србије са Блгарском, окрећући пријатељство у непријатељство. Прве је последице осетио Стрез, који наскоро после овог мира изгуби Струмицу, па га мало касније Грци и Блгари прогнају и из Просека. Стрез је морао некуда бегати; али куда? — јесте још нерешено питање. Успенски даје овај прилично стварни одговор: „Намъ кажется весьма вѣроятнъімъ, что Хризъ (Стрез) после 1201 искалъ закрѣпить союзомъ съ великимъ жупаномъ Сербій, то положеніе, котораго хотѣлъ его лишить царь блгарскій,“[3] по чему држимо, да се Стрез тада морао склонити негде у Србију, под заштиту Стеванову. Ова ипотеза изгледа нам вероватна потом, што је жупан српски

[1] Иричек, 305.

[2] Макушев, 12 по Хонијату Никити, само мислимо да Грк греши, кад додаје, да је Алексије по прогнанству Канице окренуо војску на Стреза, и узео му Струмицу. Струмица је и да е — истина за врло кратко време, остала у рукама Стрезови ; а грчки војвода није имао разлога нападати на зета царев , који је без сумње у том тренутку био пријатељ царев.

[3] Види о Стрезу све. — Успенскій, 287, 364, — Ирич к 303—305.

и раније био у савезу са Стрезом, помажући му против његових непријатеља: Грка и Блгара. Ово сведочи сам Стеван у биографији свога оца Немање.[1] Сем тога и у самога Грка савременика, Никите Хонскога налазимо исте потврде: „У исто време када је император (sc. грчки) ишао на Просек (1198—9.), Срби, раздељени у четири одреда пустошили су сву Мађедонију много жешће него пређе (под Немањом): они су чак нападали и на тврде градове, и на планини „Гант" разрушили много манастира, потукли много калуђера. Њих (Срба) било је тако много, да се нико није смео дрзнути противити се."[2]

Али су тада и у Србији ствари биле врло замршене. По смрти Немањиној (13. фебр. 1199) браћа: Вукан и Стеван заваде се око првенства на вел. жупански престо. Вуканова права била су: права старијега брата, ма да је тада већ Немања сам прекршио тај стари жупанијски ред. Сем тога Вукан је био носилац западнога утецаја, штићеник папе и угарскога краља, који је хтео да распростре своју власт над Србијом, не допуштајући образовање снажне српске државе у своме суседству. Стеван је пак био представник странке и политике, коју је Немања при

[2] Saf. Pamatky, стр. 22—23.

[3] Макушев, 15. — Зато нам се чини неверна претпоставка и наших писаца школског уџбеника из историје (II, 86), да се Стрез, пошто су му Грци заузели све земље, склонио у Блгарску. Стање грчке империје у то доба било је тако јадно, да је тешко веровати, да би силни Калојан, као победилац, допустио побеђенима да заузму Просек и Струмицу, два врло важна града, и да му тиме спрече пут за надирање даље на запад: Битољу и Охриду, куда је мало касније заиста пронео славу свога оружја.

своје владе одредио, и која је гледала, да пријатељством са Византијом, и јединством православља одржи јединство српских земаља, а обезбеди снажење Србије. Из тог разлога и потекао је онај брак Стеванов са Евдокијом (1190) синовицом тадањега цара Исака Анђела, а кћери доцнијега цара Алексија Анђела. Овај је брак судбоносно утецао на пријатељство и на савез српско-блгарски, који тада постојаше. Вође блгарске у њему гледаху супротни српско-грчки савез противу своје државе. Зато се са доста разлога може рећи, да од овог доба (1190) почињу хладнети пријатељски одношаји Србије и Блгарске,[1] те се мало по мало, изметнуше доцније у отворени рат.

Преврат у Србији (средином лета 1202) и промена на вел. жупанском престолу журно су нагнали цара Калојана, да на Србију обрати озбиљну пажњу. Емерик у Вукану беше васпоставио свој утецај над српском жупанијом. У задаћи му беше да стане на пут и снажењу блгарске државе.[2] У интересу младога царства блгарског требало је зарана отклонити опасност. Калојан то учини, чим му се указала згодна прилика. Год. 1203 краљ мађарски послао беше своје куманске најамнике у помоћ чешком краљу Отокару I. Премиславићу, који је у савезу са Отоном IV. римским царем, ратовао противу швапскога војводе Филипа. Вукан је наравно остао без снажне потпоре. У земљи његовој владаше још и ужасна анархија. Народ није хтео да се католичи, нити

[1] Успенскій, 357.
[2] Ibidem. стр. 358.

да признаје власт католичкога бискупа, у Угарској, под коју је баци силни Иноћентије III. Странка Стеванова, који се после преврата био склонио негде у јужне крајеве своје државе,[1] једнако је радила да сузбије утецај угарски, и да протера Вукана. Што је зацрнило сву несрећу и народ упропастило, јесте и страхотна глад, која тада завлада у сиромашној и изнуреној Србији.[2] Користећи се тим невољама српским, цар Калојан удари с војском на источне крајеве Србије, вандалски опљачка, и заузме Угрима и Србима све пределе и градове с десне стране Дунава (Београд, Браничево, Ниш, Скопље, Велбужд).[3]

Успех блгарскога оружја, вероватно, снажно је деловао и на расположење народно у Србији: све се беше окренуло противу Вукана. Стеван похита да се користи приликама; па потпомогнут још и нередима, који се крајем 1203 јавише у

[1] Срећковић. II 75.

[2] Веома је класичан опис Стеванов овога највећег људског непријатеља. Ив. Павловић, дом. извори, 78.

[3] Иричек, 306. — Љ. Ковач. и Љ. Јов. II, 86 — држимо да учени писац блгарске историје греши, кад каже, да се још 1201 год. по закључку мира с Грцима, граница Калојанове државе простирала од Београда до Марице и Агатопоља, од ушћа дунавског, до Струме и гор. Вардара. — Предели с десне стране Дунава између Средца и наше сједињене Мораве у то доба били су у угарским рукама: јер је краљ мађ. повратио од Грка те земље, дате у мираз, чим је умро зет му, цар Исак Анђел 1195. — Успенскій, 359. — Иричек, 306. — Вероватно је год. 1204 граница Србије и Блгарске била наша Морава, ма да г. Срећковић (II 71. у примедби) замера г. Иричеку за рђаво тумачење папине грамате, дате Калојану (Theiner — I — 29.). Ми веома жалимо, што у овој прилици немамо при руци поменута Monumenta, I — (јер још немамо библиотека по паланкама!); можда бисмо овом приликом могли рашчистити ову несугласицу. — Не бисмо се сложили ми с оним, да је у ово доба и Призрен био у Калојана; јер он доцније осваја Битољ и Охрид, што је приличније, да је тада допро и до Призрена.

угарској царевини, и који лишише Вукана снажне помоћи, — удари на брата почетком 1204 год. и протера га с узурпованог престола.

Изгледало је, да би сад требали да се васпоставе добри и пријатељски одношаји између Србије и Блгарске. Али тога није било, нити је могло бити у ово време. Јер том непријатељству нису били узрок само земље и градови српски, које претходним ратом заузеше Блгари. Квасац је лежао у природном ривалству обеју држава, које су се сад стале препирати о првенство над балканским Словенима. Јер то беше крајна сврха обоју народа, као што смо напред већ напоменули. И због тога можда би још и тада одмах букнуо поновни рат између оба народа, да и једни и други не бише принуђени обратити своју пажњу на друге знатне догађаје, који се у то доба одиграваху у свима српско-блгарским земљама.

И жупану Стевану и Калојану био је сада потребан мир. Обојица су тежили да утврде своју власт над својим земљама и владалачке титуле. С тога су обојица бацали своје погледе на тадашњу највећу силу у Европи, на Рим, из кога је силни Иноћентије III бацао муње и громове на све стране, да спржи свакога, ко му се не поклони. Исток му је задавао највеће бриге. Православље на Балкану беше чврсто укорењено. С тога су били чести његови покушаји, да и Србе и Блгаре приволе на своју страну, и покатоличи. Разни легати папски врвели су по српској и блгарској земљи још одавно (управо од проласка Барбаросиних усташа). А око 1201 развили су били и необичну живост, да владаоце Срба и

Блгара приволе на унију.[1] У томе су и успели били. Вукан је 1199 на сабору у Бару, проглашен краљем и загрлио римску веру. Стеван је чинио исти покушај код папе. Па да би доказао, колико ће му бити веран син, раскине потпуно везе са Византијом, отерав и своју прву жену Евдокију, кћер тадањега цара византијскога,[2] па се ожени неком Италијанком,[3] по свој прилици католичке вере. И срећа је за Србију била, што тада сплетке Емерика и Вукана осујетише искрену жељу папину, да и Стевану пошље краљевски венац, примајући га у крило своје цркве.

Цар Калојан је међутим у то доба већ у велико водио преговоре с папом о свом преласку у унију. Само је захтевао, да га свети отац призна за цара блгарског, да му пошље све знаке царскога достојанства, и легата, који ће њега венчати царском круном, а његовог — трновског архиепископа посветити за бугарског патријарха.[4] Као што се види, сваки је захтевао од папе оно што му је било нужно. *„Ну како у Блгарској тако и у Србији желили су та одличија само за себе, а не и за суседа.“*

И Угарској, као и Србији, није ишло у рачун, да папа санкционише блгарско царство. С тога су од стране угарскога краља и настали жестоки протести код римске Курије. Ну поред свега тога папа је био одсудан; и његов легат, примас Лав,

[1] Успенскій, 358.
[2] Успенскій 357—358.
[3] *Dr. Moriz Wertner:* Die königlichen Nemanjiden, „Ungar. Revue, 1892 год. Heft VIII—IX. стр. 545.
[4] Види о том и писмо Калојаново папи, у преводу Успенскога, 343 и даље.

заиста је однео Калојану његов благослов, а с њима и знаке *не* царскога, већ *краљевског* достојанства. И 7 новембра 1204 Калојан је био венчан у Трнову краљевском круном, али је он ипак и даље носио назив цара, као и трновски архиепископ што се прозвао патријархом, ма да је од папе произведен био само за примаса бугарскога.[1]

Изгледало је, да је овим чином положај блгарске државе био обезбеђен; и да је она тиме извојевала првенство над балкапским Словенима. Јер положај Стеванов и његове жупаније још је био колебљив, и ако су се оба владаоца (Вукан и Стеван) свима силама трудили, да васпоставе мир и добар ред у својим земљама. Али је баш сад и Србима и Блгарима загрозила наједаред изненадна велика опасност, са стране, са које су се најмање могли надати. Априла 10 год. 1204 једна крсташка војска (IV. крст. поход) под предвођењем млетачкога дужда Хенриха Дандола, у место ослобођења Палестине од неверника, овлада престоницом источног царства. На златну столицу византијских царева у Цариграду седе сад нови *латински* цар Балдвин Фландријски. За часак и све земље византијске на полуострву и острвима падоше у руке Латина.[2] Наста опасност да истим трагом прођу и српске и блгарске земље, које се заиста сад нађоше у тешком положају притешњене са две супротне стране самом латинштином. Хитри Блгарин је хтео вешто користити се новим стањем ствари на Балкану. Предвиђа-

[1] Иричек 311—313.

[2] Michaud, t, II, 291, — Иричек 309, — вели, да је заузеће Цариграда било 13 априла.

јући пад Цариграда, понудио је Латинима, за време опсаде, своју помоћ у 100.000 војника, само да му признаду царску титулу.[1] Понуда је одбијена, што су охоли Латини и њега сматрали као слугу, који треба да дође и поклони им се као васал њихов. Јасно је било, да ће између њих доћи до одсудна боја, који ће решити: ко да буде господар Балкана. Дође у скоро и тај дан 14 априла 1205. који заиста реши спор у корист Блгара, кад и цар латински у битки заврши своје једногодишње царовање на Истоку.[2]

Ну овим по Србију није наступио никакав срећнији обрт. Место опасности од Латина Стевану је претила још већа од осиљених Блгара. И ко зна, како би се окренула тада српско-блгарска ствар, да за неко време силни Калојан не беше заузет освајањима грчких градова по Тракији и источној Маћедонији, скоро без одбране остављених од Латина. Намесник његов у Просеку, неки Шишман, користећи се одсудством солунског краља Бонифација Монтфератског, који беше отишао у јужну Грчку ради освајања, — нападне на Солун да га заузме. Он беше у договору с Грцима. Дође му у помоћ и сам цар Калојан, али сви напори беху узалудни. Бонифације долети из Пелопонеза, одбрани Солун, али упусти осталу своју Маћедонију. Тада се Калојан окрене на Сер, освоји га; и могућно је, да је тада тек освојио и Охрид и околне градове, ма да позивање Иричеково на нашега Теодосија не оправдава му овај доказ, пошто у речима биографа

[1] Иричек, 310.
[2] Michaud, II, 327, Иричек, 314.

Немањиног нема ни речи спомена о каквом Калојановом освојењу даље од Солуна, — преко Вардара.[1]

Жупан Стеван је, без сумње, овог пута највећма очајавао о успех уједињења српских земаља, видећи, како га његов такмац, блгарски цар опкољава и с јужне стране. Морао се пошто по то тражити начин, да се том напредовању блгарском стане на пут. Можда је помишљао и на оружану силу своју; јер захваљујући вештини и радољубљу брата му Саве, Стеван је у то доба већ био потпуно васпоставио добар ред у својој држави, и могао је обратити пажњу на свога такмаца. Рачунао је на успех у борби, у толико више, што је код себе имао највећег Калојановог незадовољника, Стреза; а не мали основ је полагао и на незадовољство народа у Мађедонији противу блгарскога цара.[2] Ну Стевану сијне срећа од куда се није надао. Калојан погине од убилачке руке (октомбра 1207) баш кад је стао по други пут опседати Солун. Престо трновски заузме његов сестрић *Борило* вероватно саучесник у смрти Калојановој, пошто се одмах и ожени удовом царицом, неком лепом Куманком. Ову промену и забуну у Блгарској српски жупан употреби у своју корист. Па да би прво спречио даље напредовање Блгарске у Мађедонији, да Стрезу своје војске, побратими се с њим (називао га и „братомь“ и „синомь“), те овај протера из својих градова Шишмана, Калојановог намесника, и поново з -

[1] Иричек, 316, — Успенскій, 379—380; Ив. Павловић, Д(. извори, 85.

[2] Успенскій. 382.

влада истим својим ранијим земљама. То је било 1208, или најдаље почетком 1209 год.[1]

Ствари се у Блгарској почеше окретати на горе. Настадоше одметања великашка, као год раније у Византији. Примером Стреза пође и родопски господар, заповедник Мелника, *Слав*, па се и он прогласи за самосталног династу.[2] То беше врло вешт и лукав човек. Лавирајући између Блгара и Латина, доспе до велике снаге, буде признат за васала латинскога царства, и обећа му се у праву цела Блгарска. — (la grande Blaquie) Крајем 1208 оде и у Цариград, добије титулу деспота, и ожени се незаконитом кћери латинскога императора.[3] Цар Борило се трудио, да одржи славу Калојанову. Продужи рат с Латинима, али прође рђаво. За то време, по свој прилици помоћу Стевановом, окуша Стрез, да прошири своју власт у Маћедонији. Па 1211 нападне на Солун, да га освоји. Ну би побеђен и одбијен од спорскога деспота Михаила Анђела, „који је прошле године заједно са Стрезом грабио земље по Маћедонији.“[4] Идуће године с помоћу жупана Слава, победили су Латини и цара Борила. Оводики неуспеси принудише блгарскога цара, да се са Латинима мири, и чак да склопи савез противу заједничког им непријатеља српскога жупана, Стевана, који је и потпомагао Стреза. Да би савез био чвршћи, Борило уда и

[1] Иричек, 320; — Успенскій, 365. — Исто што и у Гласнику, VIII, 146. — Ив. Павловић, Дом. изв. 86 и 87.

[2] Иричек 320.

[3] Иричек 321.

[4] Иричек, 323

своју кћер за Јериса (Хенриха) латинскога цара. Овај је још и са Грцима (Ласкарисом) и Угрима (Андријом II) успоставио мир и пријатељство брачним везама. Тако су савезници имали одрешене руке, да свом здруженом силом ударе на Србију. То и учине год. 1213. Положај Стеванов био је критичан.[1] Није се ни могао поуздати да ће својим силама моћи савладати, без сумње, јаче противнике. Ну за то му поможе сам Бог. Савезници су у два маха допирали до Ниша, али се вратише разбијени и посрамљени, не постигнувши жељеног смера. Лепо пише о том сам Стеван „**Си бо моучитель** (Борило) **вельми оустрьми се и сего искоуште придоше на ме, опольчи бо се и сь вьсею силою, поимь сь собою зети своего грьчьскаго** (чит. латинскога) **цара, Филаньдра глаголаема, иже вь славьномь Константьтинѣ градѣ; и вьзнесоста мысль свою высоче, ако потрѣбити отьчьствие светаго, и мене до коньца озлобити, и аште мештьно, и прогнати ме оть владычьствиа моего. Видѣвъ бо а непрѣклоньно и невоздрьжаньно шьствоуюшта до нарицаемаго града Ниша, не имы многа помагаюшта ми оть земльныхь, тькмо господа моего Исоуса Христа и пресветие богородице и сего светаго господи моего** (Св. Симеона) **вопиахь...** настаје молитва Стеванова. — ... **И вь незапоу вь полоуношти вопль бысть, и расипа преподобьныи опльчивше се врагы наше невидимо; и страхомь великимь обьети авленнемь господи светаго моего, и знаменнемь единѣмь, еже оть него побѣждении, оть-**

[1] Иричек. 324 — Љ. Ковач. — Љ. Јов. II, 88.

бѣгоу, сьсѣцаюште сами себе дроугъ дроуга, и побѣда имь бысть междоу собою и до коньца сакроушише се, и отидоше посрамлени вь погибѣли и вь поношении велицѣ. И тако не полоучише его благодатню господа моего Исоуса Христа, и помоштню господи моего светаго Симеона.“

Чврсте зидине српскога уједињења ваљало је сад поткопавати из темеља, па да се скрха снага Стеванова. Тога се посла савезници и лате. Насташе да Стреза оцепе од Стевана. И ласкавим обећањима, јамачно, да ће му уступити неки део Стеванових земаља, ако га протерају, успеше, да Стреза задобију за себе, па чак и да га нагнају и на рат противу његовог добротвора и побратима. То би исте 1213 год., кад: **„диаволомь накаждень отьврьже** (т. ј. Стрез од Стевана) **и крамолоу вьздвиже на ме, и научеть готовити се, да сьздасть ми зла за блага и озлобить ме и отьчьствие мое“.**[2] Стрезова војска беше велика, састављена по речима Стевановим, из Срба (из Маћедоније) Блгара и Латина. Са њом дође Стрез до Ниша. Стеван му не изађе одмах на сусрет, већ по савету Савином, посла овога најпре, да покуша, неће ли незахвалнога Стреза приволети, да се врати на стазу ранијега пријатељства. Сава оде Стрезу у логор, састане се с њим у вече на збору и осталих велможа Стрезових. Молио га је најпре, да не ратује на брата свога, већ да се сети ранијега доброчинства, које му је Стеван учинио, па да буде и сад захвалан; „јер Бог кажњава оног, који пролива братску крв.“ Стрез

[1] Ив. Павловић, Дом. изв. 86—87.
[2] Ив. Павловић, Дом. изв. 89.

не приста, већ ричући бесно као лав, попрети и Сави животом његовим, да се што пре чисти из логора његовог. Сава оде. Стрез остаде у вече здрав и жив, али сутрашњи дан не дочека. Преко ноћ дође неко под његов шатор и пробурази га. Наскоро после тога он умре.[1]

Овде стојимо пред једним знатним догађајем из историје одношаја српско-блгарских. Изненадна смрт Добромира Стреза јесте једна историјска загонетка која се из оскудице историјских извора не може довољно јасно разрешити. Питање је: ко уби Стреза и зашто? На ово питање слободно нам је само ипотезирати, као што још једнако нагађама и о пореклу Стрезовом. Нама се чини, да у решењу загонетке о смрти, лежи и решење о пореклу његовом. Ако је Стрез био Блгарин; ако је он заповедао у Мађедонији над Блгарима; ако је војска његова с којом је на Стевана полазио била заиста састављена од самих Блгара и Латина, онда се не да разумети мржња војника до тога степена, да у очи самога боја са непријатељем, у очи јаснога изгледа на победу и на награду и од ратнога плена и од својих владалаца, — убију свога војводу. Са свим друкчија ова ствар изгледа, ако се претпостави: да је Стрез био Србин из Мађедоније: да је крај, над којим је владао, већином српски дисао и мислио у то доба; да је већи део војске његове био састављен од тих његових Срба Мађедонаца. И ако би било тако, онда је са свим појмљива мржња војника на свога војводу

[1] Иричек, 324. — Успенскій 364—367. — Павловић, 9 92. — Љ. Ковач. и Љ. Јован. II. 88.

који је прво незахвалан према своме добротвору; друго: братоубица, који хоће за туђе смерове, да пролива братску крв. Да је овако расположење у Стрезових војника испред Ниша владало потврђују у неколико и г. Срећковић и сами наши писци школске историје, који веле: „*а страница* противна том рату са Стеваном убије Стреза.“ [1] Та странка не би иначе могла постојати, кад у тој војсци не би било Срба; или она не би могла извршити убијство, кад би Срба ту било у великој мањини, већ све Блгари и Латини. У прилог овоме иду нове значајне речи Стеванове о Стрезовим војницима, којих један део њему пребеже, док се други вратише кући: „**Нѣцни же оть большихь слоуть рекше Стѣзовѣхь тежнмаго Стефаноу вьконньствити; се любеште, оуспешно оубо светаго постигьше, исповѣдахоу напрасное и невидимое его оубиение.**“ [2]

Главно је, да је Стевана и овог пута минула опасност. И последице срећног обрта у корист српску биле су замашне по првенство српско на Балкану. Стеван јамачно, после овога, присаједини, ако не све, а оно део земаља, које раније (1208—1209) његова војска беше отела од цара Борила, па уступила Стрезу. [3] На тај начин утецај Србије, који за неко време беше престао, скоро опао, поче се сад уздизати, и

[1] Срећковић II, 85, — Љ. Ков. и Љ. Јов. II. 88.

[2] Ив. Павловић, 92.

[3] Срећковић II, 85, — О владавини Стрезовој на Вардару дуго се после његове смрти говорило. Год. 1228. спомиње се: „*terra quae fuit de Straces*“ — Ljubić: Monumenta; III, 402. Могућно је да успомена на њ живи међу Вардарцима још и данас у каквој лепој песмици или причици народној. —

јаче ширити ван граница српске жупаније, а на штету блгарске важности. Цар Борило се трудио, истина, да је одржи до смрти своје, али не мога. Он би буном свргнут с престола, у корист Јована Асена II, „сина старога Асена“, 1218 год.

На две године пре овога умрö је био (1216) и латински цар Јерис (Хенрих) пошто је по други пут 1215 покушао у друштву са угарским краљем, да скрши силу српску; па се једва жив спасао из Ниша, захваљујући само човекољубљу и благости Стевановој.[1]

[1] Не разумемо: откуда г. Срећковић доводи сродство Борила са Стрезом, („и ту у логору погине од руке *брата* Стрезовог, Борила II. 77.») Кад би се ово могло историјски доказати, онда би се још могло решити једно крупно питање из историје српско-блгарских одношаја, које задире и у загонетку о пореклу ц. Константина Теха, што ћемо ниже видети.

II

Односи српских краљева: Радослава и Владислава према цару Јов. Асену II. — Пренос тела св. Саве из Трнова у Милешево; — Савез цара Михаила Асена са Дубровчанима противу краља Уроша Великог. — Удаја Урошеве кћери за Мих, Асена. — Превласт Србије над Бугарском; — Утецај Урошев на избор за цара блгарског, Србина Константина Тихова, — Савез Срба и Бугара са Карлом I Анжујским

Без сумње претежни утецај Србије над балканским Словенима, задобијен мудрим саветима Савиним и послушношћу и родољубивошћу Стевана Првовенчанога, дуже би трајао, и већма би се оснажио, да је насљедник Стеванов био спремнији за ту такмичарску борбу са Блгарском. Кратка владавина краља Радослава (1227—1233) представља време опадања српске претежности у корист Блгарске. На трновском престолу беше чувени Асеновић Јован II. Он брзо заведе добар ред у својој држави, који за владе Борилове бејаше поремећен. Па затим баци жудне погледе и ван граница своје царевине, куда се некада проносила слава

његовог стрица Калојана. Стање околних држава на Балкану заиста беше тако, да и нехотице потпомагаше растење блгарске моћи. Латинска царевина, којој још Калојан беше задао смртни ударац, пала бејаше до те слабости, да је било помисли, да се позове на управу блгарски цар, као регент.[1] Византијска царевина беше тада у Азији, раздробљена на три слаба царства, која су слабо могла сметати смеровима блгарскога цара. У Србији владаше краљ Радослав, који имађаше и у својој земљи доста посла, да мотри на своју незадовољну властелу, која негодоваше према грчком утецају на двору српском, распростртом од жене му Гркиње. Са мађарски краљем Андријом II беше чак у пријатељству, узев му кћер Марију себи за жену.[2] Једина препрека и опасност по смерове његове иђаше му из епирске деспотовине, где престо, по смрти Михаила Анђела Комнена (1214), наследи брат Теодор. Он се за кратко време: освојењем целе Мађедоније и Солуна (1222) па и самога Једрена у Тракији, заиста јако осили, да се прогласи и за цара солунскога, за разлику од другог грчког цара у Никеји. Тако дође у додир и са блгарским царем, и са Србијом, те је могао свој утецај раширити у обема државама, чији владаоци тражаху у то доба и његово пријатељство.[3]

Краљ Радослав јамачно следећи стопе својега деде и оца ороди се са царем Теодором, узев му кћер Ану за жену. Тај је чин донео

[1] Иричек, 327.
[2] Иричек, 327.
[3] Исти. 328.

Србији извесне и материјалне користи. Радаослав је, по свој прилици, тада проширио међе својих земаља према југу, заузећем неких предела у сливу Вардара, до граница империје свога таста. Блгарски цар, без сумње, назрео је опасност по своје интересе, од тога српско-грчког пријатељства. Па је с тога можда и похитао, да ступањем у исте пријетељске везе са силним Теодором, паралише сваки могући покушај Срба на штету Блгара. Своју кћер уда за млађег брата Теодоровог, Манојла.

Ну овај брак се, кан'да староме Теодору није допадао. Без сумње у њему је огледао савез Блгара са својим млађим братом, противу његове царске круне. Зато га и поквари зарана. Дигне војску, и из Тракије удари на блгарске границе. Цар Јован Асен I дочека га код села Клокотнице (данас Семице) између Пловдина и Одрина (Једрена). И у боју априла 1330 с помоћу Кумана до ноге га потуче, ухвати и поведе у ропство с многим његовим велможама.[2]

Овај је догађај био значајан. У Солуну се сад зацари Теодоров брат, Асенов зет Манојло. Блгари, као победиоци заузму најпре Одрин (Једрене), и скоро без сметње део источне Маћедоније. Такође и по Србију и њенога краља, клокотничка битка донела је важне последице. Радослав је био лишен своје највеће потпоре, те је потмуло ровење властеле српске потпиривано још и властољубљем млађег му брата Владислава, противу неваљале краљице Гркиње, за којом се и сам

[1] Срећковић, II, 109.
[2] Иричек 328—329. — Hahn. alban. Studien, 312—314.

краљ био повео, сада могло јаче избити на површину, и ухватити већега маха, и окренути се у отворену буну. Жртва би сам краљ Радослав, који на три године (1233) после пораза свога таста, изгуби престо. Краљевску круну метну сад на главу млађи брат *Владислав* (1233—1242). Већ услед овог преврата моћ Србије опала је; и на рачун њен растао је престиж блгарски. И моћ цара Јована Асена II за кратко време постаде прва на Балкану. Границе његовога царства беху се далеко размакле. Према Србији допирале су до наше Мораве. Маћедонија цела паде под власт његову, а тако исто и Арбанија и Тесалија.[1]

У Србији се морало водити рачуна о моћи Асеновој. Жив је био још стари српски дипломата, архиепископ, Сава. Мудро је и овом приликом спасао Србију очевидне пропасти. Њега је слушао у свему нови краљ. И као год што је пређе Радослав тражио потпоре за себе у епирско-солунскога цара; тако је исто сада краљ Владислав тражио себи чвршће заштите у силнога Блгарина у чијим је рукама заиста била тада сва власт и судбина Балкана.

По савету стрица свога Саве, он потражи и добије од цара Асена II једну његову кћер за жену. То беше Марија — *Бегослава*, незаконита

[1] Иричек, 330, — Hahn, Alb. Studien. на истом месту. Срећковић, II, 112; и вели, да је натпис у бојанској цркви, на који се у овој прилици позива Иричек. проста измишљотина Даскалова. Ако је тако, онда би изашло, да је граница блгарскога царства на западу могла бити река Вардар; а одатле ни је био остатак солунско-епирскога царства. Природно је мислити, да је силни Асен II оставио шта и своме зету, цару Манојлу; иначе би се заплео у нови рат, у коме без сумње и Срби не би остали равнодушни. —

Асенова кћи, удата најпре за Теодоровог брата епирско-солунскога цара Манојла.[1]

Тако се између Србије и Блгарске васпоставе пријатељски односаји, којих још од Немање није било. Утецај цара Асена био је велики; простирао се чак и над епирско-солунском царевином. Јер помоћу свога зета, бив. цар Теодор поново се дочепао своје круне, протеравши брата; па преда владу своме сину Јовану, пошто је он био слеп.[2]

Пријатељство то између Србије и Блгарске трајало је непрекидно за све време живота цара Асена. Одржавала га је не само и обострана потреба пријатељских односаја, већ највише један

[1] Срећковић II 117. — Настаје питање: кад је могао бити тај брак? Иричек вели, да се Асен оженио (по други пут) 1240 кћери свога заробљеника, солун. цара Теодора. После тога му дао помоћ, којом је овај повратио себи престо, протеравши брата Манојла. По томе изашло би, да је Манојло у то доба и вратио Асену његову кћер. И онда би још излазило, да се Владислав оженио том Маријом — Белославом (ако је то иста личност, како г. Панта држи) около 1240 или најзад 1241 год. — Ну наши историци се не слажу. Г. Срећковић ставља та брак у 1234 год., — а тако мисле и Љ. Ков. и Љ. Јов. у својој школској историјци (II, 93. — „Владислав се *одмах* ожени Белославом).“

Изгледа да ови последњи имају право, тј. да је свадба Владисављева била одмах по ступању на престо, и да је Марија — Белослава била већ тада раздвојена од првога мужа. А то би могло бити услед поновљеног пријатељства његовог таста Асена са братом му Теодором. Ако би то стајало, онда Иричекова год. другога брака цара Асена (1240) јесте погрешна, и требало би да стоји 1233, или најдаље почетак 1234 г. Ако је пак Иричекова година тачна, онда је немогућно тврђење г. Срећковића: да је Марија — Белослава једно исто лице. Свакако овде је нешто погрешно, а шта? — време ће открити.

[2] *Jriček, gesch.* 261. — Одавде се служимо књигом Иричековом на немачком језику, до извесног времена, пошто у нашој књизи на блгарском језику, случајно фале неколико листова. Hahn у Alb. Studien, 313 вели, да се Асен оженио Теодоровом кћери 1237 год., опет ближи нашим историцима.

човек, који је срећом баш у ово бурно доба младе краљевине српске умео крму српску да проведе безопасно кроз све спрудове, да је сачува од расула и буре, која је сваког часа могла да је прогута. И то беше највећи Србин свога века: архиепископ српски *Сава Немањић*. И сам цар Асен II је необично поштовао ученост и важност Савину. То се најбоље видело у оним дугим преговорима између њега и Владислава о преносу телâ Савина из Трнова у Србију.

Пошто и тај догађај задире у опсег наше теме, то га мало опширније и додирујемо.

По крунисању Владислава краљевском круном, Сава крене по други пут на Исток, да походи св. гроб у Јерусалиму. Ну враћајући се из Јерусалима зажели да прође кроз Блгарску, и да сврати у госте своме пријатељу, цару Асену II, који је недавно био прешао у православље (1235) и добио чак и новога патријарха Јоакима. Дошавши на границу блгарску, буде величанствено дочекан великом радошћу: цара, патријарха и свега народа блгарскога. То је било у почетку јануара 1236 год. Сава је остао на трновском двору као царев гост и рођак. На Богојављење (6. јан.), вели се, одслужио је службу на молбу цара и патријарха; тада назебе, разболи се, и падне у постељу. Након неколико дана он испусти своју светитељску душу 12 јануара 1236 год. (по Дучићу 14. јануара). Смрт његова ожалости и цара и патријарха, али Србију завије у црнило. Цео је народ искрено жалио и плакао за својим учитељем и родитељем, а највећма сам краљ Владислав, који је у своме стрицу изгуб о

веома снажну потпору своје владавине. Сава је сахрањен био у цркви трновској светих 40 мученика.

Кад је прошла година дана, дође Владиславу Савин ученик и намесник, архиеп. Арсеније, и рече: „није лијепо ни Богу угодно да оставимо у туђој земљи нашега оца, којега нам је Христос даровао за учитеља равна апостолима, који никад није отпочивао од рада и умора за добро српске цркве, државе и народа; који је остатке јереси уништио, православље утврдио, устав и законе дао цркви; није лијепо ни Богу угодно да његове свете мошти не почивају у српској краљевини за коју је он највише радио. Побрини се, краљу, и пренеси његове свете мошти у српску земљу.“ Коснут овим речима краљ отпише одмах своме тасту у Трново, молећи га, да допусти, да се мошти Савине пренесу у Србију. Ну цар Јован Асен одговори посланику Владислављевом: „да се у нас не поштују св. мошти Савине, било би право да их однесете у Србију; а кад се у нас поштују исто као да су у вас, као што сте видели његов гроб у цркви мојој задужбини, како је украшен и како кандила над њим горе, онда зашто узнемирујете и његове св. мошти и мене?“ Краљ Владислав се не задовољи овим одговором. Посла поново посланика и писмо тасту: „ако имаш за мене и мало родитељске љубави, нећеш ме оставити да проводим свој живот у жалости, него ћеш ми дати свете мошти мојега светога господина и оца да их пренесем у своју отаџбину.“ — Али и опет цар Асен одговори своме зету: „воља је божја била да

Сава умре у Трнову. Он није завјештао да се пренесе у Србију. *Ишти, љубазни сине, што год хоћеш друго, даћу ти, али Савине свете мошти не могу ти дати. Томе се иротиве и патријарх и бољари и грађани.*“ — Није било друкчије, морао је сад ићи у Трново и сам краљ српски, не би ли личним присуством постигао своју намеру. И он оде. Цар Асен га радосно дочека, краљевски угости, не само као краља Србије, већ и као свог зета. Али ипак тело Савино не би можда дао, да му се у сну не јави Бог, и рече: „подај свете мошти Савине краљу Владиславу.“ Тада Асен каже Владиславу, да му допушта да тело Савино пренесе у Србију. Ова јо вест необично обрадовала српског краља, народ и свештенство. Најсвечанијим начином тело Савино целокупно, буде пренесено и смештено у задужбини Владисављевој у Милешеву, у жупи Црној Стени, близу Лима, и Пријепоља, године 1237 6. маја.[1]

Није прошло дуго времена после овога, а царевину блгарску задеси голема несрећа. Цар Јован Асен II умре год. 1241 у јуну месецу.[2] Смрћу његовом Блгарска је одмах изгубила ону важност, коју за живота његова имађаше. Његов слаби наследник деветогодишњи син *Коломан I* или Калиман, не мога стати на пут распадању блгарске силе и моћи.

Смрт Асена II имала је великог утецаја на ствари у Србији. Краљ Владислав се тада н

[1] Н. Дучић; „Истор. срп. прав. цркве, 117—121. Сретић: II, 122—124.

[2] Jriček, gesch. 261.

лазио у положају, у коме је пред клокотничку битку био и брат му, краљ Радослав. И као год што је та битка лишила Радослава оне снажне потпоре својој владавини, коју (потпору) имађаше у тасту своме, цару Теодору; тако исто у смрти Асена II Владислав је изгубио сваки ослонац за одржање на престолу, противу незадовољства великога дела својих поданика. С тога је и круна његова била у опасности од млађег му брата Уроша, који је само чекао згодан тренутак, па да је се дочепа. Тај тренутак наступи наскоро. Год. 1241 ударе Татари на Угарску таком жестином, да није било могућности зауставити их. Бујица њихова прејури преко свих мађ. земаља до самога приморја. Враћајући се отуда, године 1241 после пораза који претрпеше на Гробничком пољу, близу Ријеке (Fiume), ударе преко Босне, Србије и Блгарске, где се сједине са Батијем, и заједнички победе Балдвина II латинског цара, и опустоше многе земље и градове.[1] Прелазак њихов преко Србије, ма да није направио велике штете, утецао је на даљу судбину круне Владисављеве. Урош се користи забуном народном и краља, и са својим присталицама протера брата, и узме у руке своје српски краљевски престо (крајем 1242).

За Србију је била велика срећа, што је за краља њеног у ово згодно доба дошао даровити Урош, „велики“ и умом и снагом. Предстојало је за решење важно питање: хоће ли и на даље остати превласт царства блгарскога над балкан.

[1] Kukuljević: Borba Hrvata s Mongoli i Tatari, стр. 10,), 42, 45.

Словенима, и после смрти творца њенога Асена II, и може ли Србија допустити, да јој умакне згодна прилика, да поврати свој пређашњи значај под првим Немањићем? Ко зна, како би се, у том питању био нашао краљ Владислав, као рођак наследника Асеновог, и да ли би из призрења на то сродство, а можда и под утецајем своје жене, Блгарке, могао ратом отети српски престиж од царства блгарског. Али краља Уроша није везивао за Блгарску никакав обзир сродства и пријатељства; већ само интерес српске краљевине. С тога је и имао одређени правац рада, и првом згодом, која му се пружила, вешто се користио, и на рачун блгарске, подигао поново важност српске краљевине.

Год. 1252 заваде се Дубровчани са краљем Урошем. Узрок свађе било је присвајање земљишта Урошевог од стране дубровачких грађана.[1] Кад на посредовање Млечана нити пак и преко својих посланика, посланих у Србију, не могоше постићи измирење, а још мање побунити противу краља српског његову властелу и народ[2] онда потражише себи с поља савезнике владалаца противу Уроша. Поглед им одмах падне на источног суседа Србије, на Блгарску у којој тада владаше слабуњави Михаило Асен(овић) брат Коломана I, млађи син Јована Асена II.[3] Раширених руку прими Блгарин дубровачку понуду за савез про-

[1] Ристић: Hron. Rag. (Mon. spect. hist. slav. merid. XXV. p. 90. (цитат у још нештампаној расправи о краљу Урошу од Гребенаровића и Коблишке). — Сад је штампана већ.

[2] Макушев: у оцени истор. Болгаръ од Иричека, Журн. мин. нар. просвещ. 1878, № 5. стр. 60.

[3] Jriček. gesch. 264.

тиву Уроша. Савремени историци не спомињу узрок непријатељства Михаила Асена противу краља Србије. Али он је и без тога разумљив. Услед слабе владавине Калиманове, царевина блгарска изгубила је за непуна три месеца (1346) сва завојевања Асена II у Тракији и Мађедонији.[1] Па и осталим земљама блгарским претила је озбиљна опасност од силнога цара никејскога, Јована Дуке Ватаца. Услед те слабости блгарске краљевина српска почела се снажити, и те исте године спустила границе своје према југу низ Вардар до предела прилепских и Пелагоније.[2] Природна је тежња блгарскога цара била да сузбије српску снагу на Вардару, и у опште снажење њене превласти. Прилика му се за то пружила у сукобу Дубровчана са Урошем. Имамо сачуван цео тај уговор дубровачко-блгарски „за напад и одбрану“, закључен 15 јуна 1252 год.[3] Важан је у сваком погледу, изведен до појединости у многим тачкама. Асеновић је имао намеру да Уроша са свим протера из Србије, земљу заузме и раздели с Дубровчанима. Ми наводимо најважније: „..непријатељи Урошеви да буду и Дубровчани; ни Дубровчани ни Блгари не могу закључити мир с Урошем, а да он не важи за оба савезника. Ако Асену Бог помогне, те отера свог и дубровачког непријатеља Уроша и његовог брата Владислава, и род њихов и другу властелу, па они прибегну Дубровнику, онда Дубровчани не само што им неће дати склониште, већ ће

[1] Jriček..

[2] Срећковић, II 132.

[3] Miklošić: Monumenta serb. 34—40.

им и пакостити... Дубровчани ће помагати цара и на суху и на мору; и ако освоје који рашки (српски) град, да га предаду цару. А кад би цар завојштио на приморске српске градове, Дубровчани су дужни најдаље за две недеље прискочити му у помоћ. Исто тако, ако би Урош или његов брат Владислав, или који од његове властеле напао на Дубровник, Асен је дужан да га брани..... *Ако цар освоји Србију* мора признати Дубровчанима сва права трговине, и оставити им искључиву трговину соли, а добит да деле по пола, итд. итд.

„Савезом тим, вели учени Рус[1] Урош је био уплашен; те је одмах послао посланике Дубровчанима с писмом, потврђујући им сва пређашња права о трговини. Ну Дубровчани, не верујући у искреност срп. краља закључили су сад савез и са суседним кнезом хумским, угарским клетвеником *Радославом*, и његовом властелом, међу којом се налазио и неки Симон Блгарин (Scimum Bulgar). Тада Урош дâ на знање Дубровчанима, да би он желео, да они к њему пошљу посланике; да расправе све несугласице, и утврде мир и пријатељство. Видећи, продужује даље Макушев, — да Блгари и не мисле о походу на Србију, Дубровчани пошљу краљу најпре фратре Андреју и Соломона, да се увере о жељи и истинитости краљевих речи, па онда опет пошљу праве посланике, оне пређашње: *Теодора Бодачу* и *Петра Бодати.*“ (Teodoro Bodoha, Pietro di Giugno di Bogdan Diodati). У овом последњем Макушев

[1] Макушев, 61.

греши. Јер Блгари су тада (средином лета 1254) заиста ударили на Србију. Њихова војска била је с почетка добре среће, продрла је чак до Белога поља низ Лим, опљачкала цркву св. Петра и Павла, па се вратила.[1] Да ли је Урош негде дочекао и победио, не знамо, јер нам то не кажу ни савремени извори. Али је ипак Србија била спасена очевидне погибије, а тиме су Урошу остале одрешене руке да ствар сврши као победилац. Осамљене Дубровчане силом натера на мир (23 авг. 1254) какав се њему допадао. Изгубили су билн све повластице, које имађаху за време краљева: Радослава и Владислава.

Зашто се Блгари тако брзо вратише из Србије, не получив готово никакве користи? Одговор налазимо у стању ондашње никејске царевине, и ратним плановима њенога цара Ватаца; и у непријатељским одношајима цара Михаила I Асена према Мађарима.[2] За време похода блгарскога цара на Србију, намисли Ватац да испадом једним у Маћедонију, рашири и доврши своја освајања у западном и југозападном њеном крају. Хитао је да то уради у толико пре, док на њ није напао епирски деспот Михаило II. подбадан старим, слепим Теодором, бив. епирско-солунским царем. Што намисли то и учини. И у руке Ватаца падоше градови: Воден, Касторија, Деволи; Арбанија приклони главу, и Ватац постаде сад господарем свих земаља од Јадранскога мора до

[1] Види диплому Урошеву, цркви св. Петра и Павла на Лиму од 1254—1264, којом утврђује баштину поклоњену од Мирослава, и сам прилаже нешто, — у Споменику — краљ. акад. III. стр. 8.

[2] Jriček, 265. Gleichzeitig hatten die Bulgaren Zwiestigkeiten mit Ungarn, etc...

Вардара, са главним градовима: Кројом, Охридом и Прилепом.[1]

Силе Ватацијеве с разлогом имао се бојати за своје земље цар блгарски Михаило I Асен. С тога је, мислимо, и похитао да обустави даље ратовање по Србији; па не само то, већ и да склопи мир и пријатељство са краљем српским. Урош је, по свој прилици, оберучке прихватио тај предлог, и незгодан положај цара Михаила окренуо у своју корист. Пријатељство се склопи, и да буде што чвршће и трајније Михаило се ожени кћери Урошевом.[2] Урош постане савезник блгарскога цара, и тим самим задобије на њ великога утецаја. Превласт Србије над Блгарском је обезбеђена; а на скоро се показало: да не беше српске материјалне и моралне потпоре, Блгарска би можда још тада угасила свећу.

По повратку из Србије цар Михаило се уплете у рат са никејском царевином. Год. 1254 30 новембра умре напрасно силни Ватац. Наследи га болешљиви син му Теодор II Ласкарис. Михаило се хтеде тим користити, и повратити пређе Ватацем заузете земље. То произведе двогодишњи рат између њега и Теодора Ласкариса. Блгарска дође у опасност. Ну њој притече у помоћ краљ Урош, чијим се посредовањем закључи мир (1257) између цара Михаила и цара Теодора II Ласкариса,[3] по коме Грчкој осташе све земље које је и пре рата имала.

[1] Jriček, 265—266.

[2] Срећковић, II, 137. — Љ. Ков. и Љ. Јов. Истор. срп. нар. II 99.

[3] Jriček 166—267.

Углед Урошев био је велики. У Блгарској су о њему водили у то доба великог рачуна. И кад исте 1257 год. услед рђавог ратовања цар Михаило I изгуби главу од завереника, онда је краљ Урош имао толиког утецаја на ток ствари у Трнову, да је од његове воље зависио после и избор цара блгарскога. Место погинулога Михаила зацари се братучед његов Калиман II; ну Урош се пожури с војском у Трново, „да заштити и спасе своју кћер.“[1] То је био разлог; у самој ствари намера Урошева била је да у Блгарској васпостави потпуно и утврди свој утецај. То се видело одмах у избору новога цара блгарског, по смрти Калимана II. Његовим настојавањем збор велможа блгарских, ако не баш под председништвом његовим, а оно по свој прилици по наредби његовој изабра за цара блгарског једнога Србина, *Константина, Техова сина*[2] унука српског

[1] Jbidem.

[2] Jriček, 269.

Примедба. Питање о Константину Теху још једнако лежи нерасправљено. Његово порекло, т. ј. од куда је он унук Немањин, — још је непознато. Усиљавање многих историка и монографичара, који су се дотицали тог питања, остала су узалудна. Нагађања и ипотезе (на пр. Ив. Павловића у Гласн. 57. у расправи: „три потомка Немањина.“ —) немају јаког ослонца, јер нису поткрепљени историјским изворима, већ докази дедуктивни, непоуздани. Расправа госп. Срећковића (Глас II) и закључак његов, још мање може опстати. Познат је факт, да је краљ Владислав после револуције, која му однесе круну (1242 или поч. 1243.) склонио се у Зету, помирио се после с братом. и заједнички владали. Поред већ познатог тврђења г. Коваревића (и у његовој историјци за школу и у Годишњици III, стр. 431, —), и поред оних доказа у Radu I, 33. и даље — има још један несумњиви и врло јак доказ, који за други случај наводи г. Новаковић у својој расправи: „Ново Брдо и Гор. Поморавље (Годишњица III, стр. 284) где се вели: „У запису на прологу Дечанском, који је 1264 писан у Милешеву стоји: написа се въ мѣстѣ рѣкомѣмь Милешева въ дни благовѣрнаго

великог жупана Стевана Немање. Блгарска је сад потпуно била подана српском утецају. Над Србима и Блгарима влада једна иста, српска, династија Немањића. То је ресултат седамдесетогодишње такмичарске борбе српске и блгарске о первенство на Балкану, и превласт над балк. Словенима. И заслуга за такав срећан исход по краљевину српску припада умној политици краља Уроша, кога заиста народ с правом назива Великим.

Судбина Балкана зависила је сада од среће и невоље српске краљевине. Она је била врховни судија за међународне спорове балк. народа: Грка, Блгара и Латина. Од Цариграда па до Неапоља, и на север до Беча проносила се слава Великога Уроша. Пријатељство се његово свуда желело, а помоћ јако ценила. У маленим Поупима косов-

краля Оуроша, и *брата моу краля Владислава* емоуже и писаше се.“ — Из овога се да извести, да је тада био жив краљ Владислав, да је био краљ, и то можда баш оних земаља где је и његова задужбина, Милешево. С тога се потпуно може веровати, да су оба брата тада владали, срп. земљама, Владислав Зетом, и према истоку до Лима, а осталим земљама Урош. Јер овај последњи, „мора бити да није успео био потпуно истиснути Владислава из земље“ (Ив. Павлов. Гласник 48 стр. 229). — Остаје, да се о Конст. Теху још једнако погађа; и ваљда ће време проказати његово сродство с Немањом, које је, да се с разлогом веровати, било пре по женској линији, него по мушкој. Под овом претпоставком требало би испитивати сувремене белешке. — Свршили смо били тезу, кад нам је до руку дошла расправа Ђуре Вукичевића: „*Је ли Мирослав, кнез хумски, брат или синовац Немањин?*“ (Летопис, књ. 189, стр. 1—28), где се писац на једном месту (15—16) дотиче и питања о пореклу К. Теха, тврдећи, да је Немања морао имати једну кћер, коју је удао за великаша блгарског Теха, који је родио Константина, те је овај отуда унук Немањин. У Starinama I, стр. 90. заиста имамо ову интересантну белешку летописа: „Стефань же Неманя роди, г. сини, и *единоу дьштерь Влькоу*“ — Да ли ова Вука није случајно мати Конст. Техова?

ским решавана су у будуће крупна, дипломатска питања. Нећемо их све набрајати, осим оних, који улазе у круг нашег питања.

Није довољно било, што је на трнавски престо подигнут Немањић Константин. Као странцу, круна му је била несигурна. Противу новога цара дејствовао је у источној Блгарској (у Правади) зет пок. Асена II. *Петар—Мица.*[1] Он је имао пречих права на круну, но Србин Константин. С тога овај, да би се и с те стране обезбедио по свој прилици по савету Урошеву, разведе се са првом женом, па се ожени кћери никејскога цара Теодора Ласкара, унуком (по кћери) Асена I, *Прином.* Тиме се изједначи у праву са противником Мицом, узев поред тога још и презиме омиљене династије Асенâ. Мици је овим избијено моћно оружије из руку; с тога га после неколико година упорне борбе нестаје као побеђенога.

Ну Блгарима је у ôво доба претила велика опасност са севера. Док су Угри водили ратове са Чесима (1260) Блгари су више пута прелазили преко Дунава и пљачкали северински Банат. По свршетку рата окрену се Угри на Блгарску. И у ратовању које је трајало од 1260—1264 наследник престола, син Белко IV Стефан пет пута је нападао на Блгарску. Заузео је Видин, а његов војвода Егидије допр̏о и до зидова самога Трнова. Блгари су били у критичном тре-

[1] Руски професор у Одеси Полаузов, преводилац „Иричекове историје Блгарске на руски, — каже, да су Мича и Растислав Михаиловић, бан мачвански у то доба — једно исто лице, — брат угарскога царевића Стевана. Види Журналъ мин. нар. просвещ. год. 1851, част LXXI, расправу: — „Растиславъ Михаиловичь, князь Мачви“ — стр. 98.

нутку; и по свој прилици тада се ту јавља краљ Урош као посредник измирења завађених страна. Извори, који су нам при руци то не веле; али ми закључујемо из прилика, у којима се тада морао налазити Урош. Њему није ишло у рачун, да његова, управо, вазалска Блгарска пропадне, још мање, да се њеним падом користе Мађари. Та будући с њима у пријатељству, и родственим везама[1] користио се својим положајем, и Мађарима попретио, да одустану од даљег ратовања. Изгледа, да је распра заиста тада легла за извесно време, па се касније поновила. Јер год. 1267 поквари се пријатељство између Уроша и Мађара, можда поред других, и из разлога, што се овог пута Урош мешао у ствар угарско-блгарску. И тада су Срби и Блгари заједно ударали на Угре, ну буду побеђени. Урош се морао мирити, а вероватно, уговорен је мир и с Блгарима.[2]

Прошавши рђаво у овом савезу, ова два владаоца, два Немањића надаху се тада већој користи за своје земље с друге стране, одакле им се нуђаше велики савез.

За време ових догађаја на северу, доле на југу српске и блгарске државе беху се збиле знамените промене. На никејском престолу седи место династије Ласкара, нова породица Палеолога. Њен први цар, Михаило VIII беше енергичан и храбар човек. Првих година његове владе догоди се и знатна промена у Цариграду, престоници латинске царевине. Она већ беше

[1] 1260. Син Урошев Драгутин узео је за жену кћер Стевана V, Катарину.

[2] Љ. Ков. и Љ. Јов., II 1100. — Jriček. 271—272.

ослабела. Њен цар Балдвин II поред тога беше и небрежљив у чувању граница својих. Грци се одавно беху окомили на њ, да га протерају из своје старе царске палате. И заиста 25 јуна 1261 војвода грчки Алексије Мелисен Стратигопуло уђе с војском изненада у Цариград. Заузме га, а преплашени Балдвин брже боље умаче на острво Евбеју.[1] Покушаји његови одатле да поврати свој престо бише узалудни. Цариград опет поста престоница обновљенога грчкога царства.

Слабомоћни Балдвин, очајавајући већ о успех, преда сва права над латинском царевином своме рођаку Карлу Анжујском, сицилијанском краљу. Уговор је потписан 23 маја 1267 год.[2] Краљ Карло настане да поврати Цариград из византијских руку. Сâм не могаше постићи тако велики успех; с тога поче склапати савез других владалаца против Грка. У тражењу савезника први поглед му се зауставио на владаоцима балканских Словена, на српском краљу Урошу, и блгарском цару Константину. Уроша није било тешко задобити за тај савез, и ако је он био наперен и противу његових, српских интереса.[3] Јер на њ је имала великог утецаја жена његова, чувена краљица *Јелена* као кћи несрећнога цара Балдвина II[4] морала је развити сву своју умешност, да Србе а с њима и Блгаре увуче у тај савез. Уз Уроша, вероватно по његовом савету, уђе у савез и рођак му, цар Костантин. Блгари

[1] Jriček 271.
[2] Jriček, 272.
[3] Срећковић II, 154.
[4] Поред Иричека, види још и Д. С. Јовановић: „Урош Велики“, у Братству III стр. 139.

су имали још и материјалних разлога да непријатељствује на Византинце. Савезом овим надали су се повратити оне земље и градове, које им цар Михаило VIII узе после 1260 год. кад на њ с војском беше пошао цар Константин, да, по наговору своје жене, брани права збаченога и ослепљеногa свог турака Јована.[1] И као да се чини, да је тада веома много Блгара било у неаполитанској војсци коју Анжујски Карло, опремаше за извршење свога плана.[2]

Тако су Срби и Блгари у овој ствари поступали заједнички и договорно. Већ септембра 1271 краљ Карло очекивао је посланике из Србије и Блгарске („Keiserthum von Zagora“.)

Видећи опасност која му прети од савеза талијанско-српско-блгарског, цар Михаило VIII Палеологовић настао је с друге стране, да тај савез поквари. Рачунао је на добит исход својих планова, ако само успе да Уроша и Константина одврати од Карла, и за се задобије. С тога отпоче прво преговоре са царем Костантином. Овоме беше 1270 г. умрла жена, Ирена, кћи пређашњег цара Теодора Ласкара. Цар Михаило настане да га ожени по трећи пут својом рођаком: надајући се већој користи. Цар Костантин приста да узме цареву синовицу Марију, а уз њу као мираз пређе изгубљене своје градове: Месемврију и Анхиал.[3] (1272). То исто покуша хитри Михаило и са српским краљем Урошем. За његовог

[1] Хр. Лопарева: „Мануелъ Филъ, визант. постъ; — кистор. Богарій въ XIII—XIV вѣкѣ. — С. П. 1891. — стр. 20.

[2] Jriček, 273. наводи о том занимљивих података.

[3] Jriček, 272. — Срећковић II, 158, — Хр. Лопарев.

другог, млађег, сина Милутина понуди му своју кћер *Ану*. Преговори су вођени, и Урош као да је у први мах дао свој пристанак; јер је невеста већ била с богатом пратњом упућена из Цариграда. Ну на једаред се догоди обрт у Урошевом мишљењу. Зашто? Можда га је нагнао интерес рођака његовог, и васала, цара Константина. Лукави Грк њега беше преварио са својим обећањем мираза. По свршетку брака, не уступи му обећане градове: Месемврију и Анхиал, изговорајући се да тамошњи ставновници, Ромеји, неће на то да пристану. Костантин је попретио био оружјем својим, али му Михаило доскочи, науражав противу њега татарскога хана Ногаја, из Подунавља поред Црнога мора.[1] Зато је цар Константин морао одустати од своје намере; али је вероватно подстакао свога рођака и заштитника, краља Уроша, да прекида сваку везу са Грцима, и да опет приђу краљу Анжујском. С друге стране, дознавши за ове преговоре Михаилове, краљ Карло, вероватно, настао је још живље да доврши преговоре о савезу са балк. Словенима, дајући им и више гаранције за успех. С тога и видимо где год. 1273 дођоше у Неапољ српски и блгарски посланици на *шесдесет* коња.[2] Нису нам познате појединости преговарања, али су, по свој прилици, приведене не-

[1] Iriček, 272, — Лопаревъ, 21.

[2] Iriček, 273. — Интересне податке о овим преговорима прикупио је проф. Макушев у неапољској царској архиви, и саопштава у својој критици на Иричекову „Историју Блгарске“ (Журналъ 1878, 5 стр. 66—70), поред, познатих, још и неке податке непознате, нарочито о овом посланству 1273 год. Само што он ту брка имена срп. владалаца, стављајући место Уроша сина му кр. Драгутина.

ком ресултату. Јер ове је посланике после отпратио у њихову домовину као краљев посланик, господар беотске Тиве: Никола di Saint-Omer. Овде Иричек значајно додаје: „Dass man mit dem näheren Serbien mehr unterhandelte, als mit dem entfernten Bulgarien, ist erklärlich.“ (274.)

Византијском царству је поново загрозила иста опасност. Цар Михаило нађе се у великој невољи. С тога прибегне крајњем средству, само да отклони опасност, нарочито од Срба и Блгара. На срамоту своју и свога царства пошље посланике папи Гргуру X, молећи га да краља Карла одврати од његове намере, обећавајући за ту услугу: *свој пристанак на унију*. Посланици његови место њега то и учине, заиста, на ради тога сазваном црквеном сабору у Лијону, 1274, одрекавши се схисме.[1] Али народ грчки не приста на унију, и овај маневар Михаилов не мога ништа нашкодити Србима и Блгарима. Само учини да краљ Карло још живље сад настави преговоре са Урошем, и он их сад чини отворено. Год. 1274 он пошље у Србију своје посланике Јакова де Рецијо, и попа Јована де Церарда; „а из Србије к њему оде кнез Ђура, „посланик“ светога краља српског љубазног нашег друга.“

Па ипак од свег оволикога дипломатисања историја нам није сачувала, да је савез: талијанско-српско-блгарски за живота Урошева и Константинова отпочео извршење своје сврхе. На против, као да је овај „антинационални“ савез рђаво дејствовао на тадашње Урошеве поданике,

[1] Iriček, 274. Срећковић, II, 164.

који га нису одобравали. Том негодовању придружи се наскоро и незадовољство сина му, Драгутина, и великог дела свештенства, због учињеног преврата у архиепископској личности (Данило збачен, а постављен Јоаникије, студен. игуман.) Те отвореном револуцијом силом нагнају седога краља, да уступи престо (1276) своме сину Драгутину.

Овај преврат у Србији повукао је за собом одмах преврат и у Блгарској. Цар Константин Техов био је сломио ногу, и пао у неизлечиму болест. Користећи се његовом слабошћу царица Марија се прогласи регенткињом свога малолетнога сина Михаила, и узме сву царску власт у своје руке. Ну тада јој се јави опасни противник и претендент полусамостални деспот западнога Балкана *Јаков Светислав*. Био је рускога порекла, ожењен по жељи цара Михаила VIII Палеологовића другом кћери ц. Теодора Ласкара. На тај начин био је пашеног цара Константина. Вероватно да је снагу своју оснивао на помоћи свога земљака, тадашњег мачванског кнеза, *Растислава Михаиловића,* и на Угарску. Јер у уговору мира између Отокара II Премиславића, Стевана V. кр. угарског, и Уроша, краља српског, од 1271 г. спомиње се и *„Svetislaus imperator Bulgarorum.*[1] Што се раније није јавио као противник цара Константина објашњава се страхом од срп. краља Уроша, који је заштићавао, наравно, свога рођака на царском престолу.

[1] Iriček, 275.

Ну њему царица Марија доскочи, дозове г у Трново, посини па за тим и отрује. Тираниј њена озлоједи многе бољаре. У том се јављ други, опаснији непријатељ, неки чобанин балкан ски, *Ивајло*.[1] (Брдаква, Лахан), око кога поче д се прикупља велика војска. Да отклони опасност, дигне се болесни цар, возећи се на колима, н челу мале војске, да отера Ивајла. Али у бој страда. Изгуби битку и главу у зиму 1277 год.[2]

Смрћу његовом нестаје у Блгарској српско утецаја, и оне супрематије, коју тамо заснов мудра политика Великога Уроша. Тадашњи крал српски не би у стању одржати у Блгарској дело свога оца. С тога у Блгарској преовлада са утецај грчки, цара Михаила. Срби ће га опет преотети мало касније.

---

[1] Судећи по оном спомену имена његовог на јеванђељу, нађеном у Сврљигу нашем Гласник XX, стр. 245. — могло би се мислити, вели г. Срећковић, да је и он био Србин, па ваноотишао у Блгарску.

[2] Г. Срећковић 276—277. — Лопаревъ, 23.

III

Краљ Драгутин и цар Ђорђе Тертер, у савезу са Карлом Анжујским. — Краљ Милутин и Татари. — Сродство Милутиново са Тертером. — Рат са Шишманом видинским. — Измирење с Ногајем. — Савез цара Смиљце средством удадбе кћери за Стевана. — Краљ Милутин и цар Светослав; — цар Михаило и Стеван Дечански: велбушка битка (1330). Последице.

Превратт у Србији и борба око престола у Блгарској обуставише за извесно време и пријатељске одношаје тих двеју суседних држава, и преговоре са Карлом Анжујским о савезничком рату противу Византије. Ну чим српски краљ *Драгутин* успе да примири своју земљу од унутрашњега потреса; а у Блгарској кад се стишаше мало ствари, ступањем на царски престо *Ђорђа Тертера* (крајем 1280) одмах се обнављају исти пређашњи односи. Преговори за савез српско-блгарско-талијански поново отпочињу. Заслуга за то и овог пута припада неуморном посреднику, српској краљици Јелени. Склопи се сад већи савез, у који поред Срба и Блгара уђе и епирски деспот Јован Анђел, таст Драгутиновог брата, Милутина.[1]

[1] Љ. Ков. и Љ. Јов. II, 102.

Почетком год. 1281 савез би приведен и делу. На византијско царство ударе први Срби (с пролећа) и продру срећно у Маћедонију. У исто време преко Арбанашке удари и велика неаполитанска војска (8000) па опколи Берат (Београд). Вероватно је тада напао на царевину грчку са своје стране и цар Тертер.[1] Ну савезнике послужи лоша срећа на свима тачкама. Услед одметништва српскога савезника, грчкога бегунца Котанице, Срби изгубе битку, и земље све до града Липљана, у Ситници. Карлова војска још црње страда у опсади Београда, сва се разбеже, само да не падне у ропство и Ђорђе Тертер је такође био побеђен. То је било у априлу 1281 год.[2] Ну само се не раскиде. Али неуспех српског оружја и губитак земаља рђаво је дејствовао на даље расположење Срба за савез.[3] Престо Драгутинов био је у опасности од незадовољне властеле, која се већ прикупљаше око млађег брата. Услед овога, изгледа, да су Срби за извесно време охладнели према савезу. На против краљ Карло I не уплаши се од првог неуспеха. Место Срба увуче он сад у савез Венецијанце. Са Блгарима је баш у том тренутку водио најживље преговоре. Јер у јуну и у јулу исте 1281 год. налазимо у Неаопољу блгарске посланике.[4]

[1] Лопарев, 38—39 погрешно односи тај догађај на претпрошлу 1280 по Пахимеру.

[2] Iiček, 280.

[3] Данило. Житија . . 24.

[4] Макушев, Журналъ м. н. пр. 1878, бр. 5. стр. 70—71. штампао је до сада непозната два документа (1 на француском а други на латинском језику) о доласку тих посланика на неапољски двор. Иричек (280) погрешио је у именима посланика Карлових, који су овом приликом послати у Блгарску, да оп-

Чему су приведени ови преговори, не знамо, али од овог савеза не би ове године никаква успеха. Идуће 1282 прође још горе. Јер сицилијанско вечерње (марта м.) уништи све планове Карлове о завојевању грчкога царства.

Срби и Блгари без сумње нису кварили своје пријатељске одношаје, из простог разлога, што нису имали узрока. И једнима и другима био је заједнички непријатељ: византијска царевина, па су и нови српски краљ Милутин и Ђорђе Тертер нашли истоветних интереса у добром суседству. Не можемо тврдити, да су били чак и у заједничком савезу, из простог разлога такмичарске борбе Срба и Блгара.[1] Ови последњи имали су разлога позавидети Србима на успеху, који оружје њихово учини прве године Милутинове владе.

Баш и да су хтели својим непријатељством спречити рад Милутинов, Блгари то у тај мах не би могли учинити. Раздирана унутрашњим борбама око круне; изгубив битку у такмичарској борби са Србијом, Блгарска је тада била немоћна мерити се са Србијом. Сем тога њој је и претила са севера велика олуја, да јој уништи сву столетну тековину, па је снагу своју морала причувати, да се одупре новим непријатељима. С те се стране даје и објаснити готовост Тер-

чају преговоре. Јер по Макушеву, одлазак Никотера и Ив. Испанца у Блгарску пада у 1272, а не у 1281 год.

[1] Хр. Лопарев (Мануилъ филъ. 39) — вели истина да после пораза Карлова под Бератом: Болгария и Сербия.. находились нѣкоторое время въ союзѣ, такъ что когда войска имперій (грчка) двинулись въ Македонію, Тертсрій почелъ своею обязаностію выступить въ защиту сербскихъ интересовъ. То се по свој прилици односи на год. 1281, одмах по српском поразу у Маћедонији.

терова, да са новим визант. царем Андроником Старијим закључен мир 1284 год.[1] Док на против Србија је тада била у много згоднијим и повољнијим приликама. Захваљујући мудрој влади Уроша Великог, моћ њена била је снажна, и служила је за чврст основ, на коме је талентирани и јуначни Милутин стао зидати још јачу српску краљевину. Немајући у први мах ни с које стране опасних непријатеља; а дошав на престо вољом целог свог народа, а не превратом, он је и могао најбоље се користити последицама већ уништеног савеза српско-блгарско-неапољског. Ни царевина грчка не мога му стати на пут; и Милутин заиста трогодишњим својим ратовањем са визант. империјом одмаче далеко своје границе у Маћедонији, на истоку: Пијанац, на југо-истоку Серез и Крстопоље (Кавала дан.) на југо-западу до испод дебарске, кичевске и поречке области, до самога Епира.[2] Оваким успесима краљ српски и учини, те се заиста од овог доба судбина Балканскога полуострва није решавала ни у Цариграду ни у Трнову, већ на двору српском, у Паунима или у Скопљу.[3]

Тако обезбедивши од Грка своје јужне границе могао је спокојно окренути своју пажњу на север; где се већ олуја, која захвати блгарско царство, спремаше да поплави и српско краљевство.

[1] Iriček, 281.

[2] Данило, Житија . . 110–114 — Споменик III. стр. 19 до 21, — сам Милутин прича подробно у повељи својој манастиру Хилендару од 1318 год. — По њима и код осталих наших извора.

[3] Iriček, 281.

Године 1285 поново су Татари прешли из Угарске и Ердеља преко Дунава, за час поплавили и Блгарску, Тракију и Маћедонију. Цар Ђорђе Тертер не мога им се одупрети, и да би се само на престолу одржао даде сину њиховог хана Ногаја, *Чоки* своју кћер за жену, и постане васал татарски.[1] Наш златни Тимок не задржа њихове лаке коњиће. Они се дохватише и земаља српске краљевине, и поплавише родно Браничево. Ту се уздигоше два Кумана, два брата: *Дрман* и *Куделин,* као самостални браничевски господари, са престоницом у романтичном Ждрелу. Хтедоше још и више земаља, па ударе и на државу сремскога краља Драгутина, брата Милутиновог. Освојише му све земље до Мораве, па и њу прегазише. Али брату дође у помоћ брат, и здружена војска уништи без трага татарску силу у Браничеву, а област њихову присаједини земљама српске сремске краљевине.[2]

Ну скупо би можда Србе стала ова победа, да мудра политика Милутинова за рана не отклони опасност. Предвиђајући страшну освету блгарских Татара, краљ српски похита да се с њима опријатељи. Отера своју другу жену, Угаркињу, свастику свога брата, па се ожени кћерју цара блгарскога Ђорђа Тертера. На тај начин постане пашеног Чокин, и пријатељ силнога Ногаја.[3]

[1] Iriček, 282.

[2] Данило, Животи 115—116, — Споменик III, у поменутој Милутиновој Хрисовуљи. — 20.

[3] Љ. Ков. и Љ. Јов. II, 107. — Палаузовъ у чланку Югостокъ Европы въ XIV столѣтій Журналъ, 1857 год. г. 96, стр. 41. јако греши кад ову женидбу Милутинову са Блгарком меће у 1198 год. кад се већ почели преговори за Симониду; исто

Настаје мало питање: зашто се Милутин посредним путем пријатељи са Татарима? Историја нам не даје одговор. Али бисмо га ми могли, нагађајући, наћи у историји одношаја између Милутина и Тертера. Ко зна: да ли се иза тог брака није крио какав закључени савез за заједничку одбрану и напад, на несносне пријатеље Татаре. Можда ће будућност кад открити истину и о овом питању; а ми само додајемо, да нас доцнији поступци Милутинови према Татарима упућују на ову мисао. Јер и сами Татари, као да су назирали крајну намеру српскога дипломате, те опет нису мировали. Ако не непосредно, а оно посредно они су одмах окушали снагу српску. Одмах после овог закљученог пријатељства удари на Милутинове земље самостални видински кнез *Шишман* (1291). Војска је његова била састављена од све самих Татара и Кумана, који су га и подстакли можда на тај корак. Милутин се томе није надао. Шишман допре до у област Хвосно, до места *Ждрела.*[1] Али ту српска краљевска војска дочека нападаче, разбије до ноге и распрши сву силу Шишманову.[2] Овај почне

тако није Милутин узео Тертерову кћер „што са ранијим двема није имао деце", већ из политичких разлога.

[1] Кад год помислимо на овај напад Шишманов, намеће нам се питање: да ли је могућно да је Шишман из Видина могао прећи толики крај срп. земаља и допрети до Хвосна, јездећи у Пећ, а да га нигде краљ Милутин није могао задржати. Познајући војничку јачину Милутинову, добру војску његову, изгледа нам ова белешка доста непоуздана. Оно место „Ждрело" што се у летописима спомиње, упућује нас на Браничево, куда је приличније, да је Шишман напао. Ствар ову није лако доказати; али зар мало код нас има летописних грешака? —

[2] Летописци друкчије кажу, китећи религиозним појавама. Ну то се не мора увек узети и за истину историјску. —

брзо узмицати. Али се и Милутин пусти за њим. Стрепећи за живот, Шишман, дошав у Видин, пребегне одатле преко Дунава у северински Банат. Краљ Милутин заузме сву његову област с престоницом. Ну не хте је присајединити својој краљевини. Побеђени кнез молио га је, да се измире, и да га прими: **ако єдиного оть вьзлюбленыхъ твоихъ сь клєтвою изрєкь ако до издыханиа моюго нє погрѣшоу воли твоюн**". — „Хоћу те примити, одговори краљ, **аште хоштєши вь волю мою, акоже окѣштавлєши ми сє, створи акоже азь повєлѣвлю ти**". На то све пристане побеђени Шишман; и за знак чвршћега васалства Милутин му нареди да се ожени кћерју жупана његовог Драгоша.[1] Милутин је овако поступио с разлогом. Јер кнез Шишман као послушан васал могао му је бити помагач у борби противу Татара, а и бедем противу њихове навале из Бугарске. И заиста он је дословице испуњавао вољу свога сизерена, и зато Милутин мало касније удаје и своју кћер *Ану* (Неду) за сина његовог *Михаила*.

Сва ова радња Милутинова није могла не пасти у очи хану Ногају. Сем тога његови Татари су већ у два маха до сада претрпели велике поразе; па није чудо што и њега сада није везивало пријатељство са Милутином, да се не спрема за озбиљан напад на Србију. Милутин је опет предвидео опасност. Сила Ногајева беше несавладљива. Блгарска спала на плаћање данка.

[1] Данило Животи . . 118—119, — Споменик III, 21. Григоровичь: „Очеркъ путешеств. по европ. Турцій. Москва 1877 год. — стр. 34. у другој хрисовуљи Милутиновој.

Место одважнога Ђорђа Тертера, који некако допаде и саме византијске тамнице, влада васалски цар *Смиљца* (1292). На реду беше Србија. Ну Милутин се пожури да и овог пута спасе своју земљу од очевидне погибије. Пре него што би се Татари на њ кренули, посла он хану њиховом посланика с богатим даровима, да се мире и изравнају несугласице. Ногају је у то доба предстојао рат са силним му земљаком Токтај-ханом његовим суседом. Зато је и сам налазио разлога за мир са срп. краљем (1292). Да би мир био што чвршћи Милутин је дао у таоштво свога сина, наследника *Стевана*, са многом властелом.[1] У овом чину ми не видимо да се Милутин покорио Ногају, као што вели његов биограф Данило: **разоумньнми глаголы мольбнимн увѣштати юго дако да воскратитьсе оть таковаго шьствиа, паче противоу таковѣи силѣ велиіѣи повиноуіе се.**[2] Ми бисмо пре рекли да је Ногај захтевао толику сигурност од стране Срба, да га случајно они не би узнемиривали за време рата са Токтајем. Милутин је на то пристао, без сумње, за кратко време, док се не спреми боље, да и главну силу татарску дочека. Рачун његов био је увек тачан и дипломатски.

У борби с Токтајем Ногај страда; код Одесе би рањен; и у бегању умре (1293) год. Син његов Чока са остатком војске дође у Блгарску. Срби а нарочито Блгари зарадоваше се овој несрећи татарској. Цар Смиљца одмах одрече послушност васалску, па да би и протерао Та-

[1] Данило и Григоровичь.
[2] Животи 120.

таре из своје земље потражи савеза са Србима. Ова је војна татарска дала прилике и Стевану, да се ослободи таоштва. Цар Смиљца сада уда за њ своју кћер Теодору. Ну од свега тога не би плода. Чока је као зет Тертеров имао пречих права на престо. Он придобије за себе и сина Ђ. Тертера, *Теодора Светослава*, те он припомогне да Чока заузме и престоницу, а Смиљца побегне. Ну хитри Блгарин на скоро окрену лист. Изненада Ухвати Чоку, затвори и погуби. Главу његову пошље његовим непријатељима на Крим. Власт царску прихвати сад сâм Светослав, као ослободилац блгарски.[1] Не може се мислити, да ова радња Светославова не стоји ма у каквој вези са Милутином. Светослав је био шурак краља српског. Обојица су имали исте интересе, да се отресу несносних Татара. С тога је, може се држати, Милутин и подстакао свог шурака на толику енергију.

Пријатељски одношаји између Србије и Блгарске се продуже, што су обе државе имале пуне руке посла на југу, са Византинцима. Цар Светослав је најпре морао чистити своју земљу од интрига византијских, и савлађивати претенденте на престо, које грчки цар слаше противу њега.[2] Међу њима био је и један полу Србин, Михаило, син цара Константина Техова и Марије, Гркиње. Ну он рђаво прође. Кад уведе ред у својој земљи, цар Светослав реши се да нападне и на саму Византију. Повода рату нађе

[1] Iriček, 284.

[2] Исти, 285—286. — Палаузовъ, Юговостокъ Европы, 41 до 42.

лако. Његова сестра, удата за срп. краља Милутина би од мужа отерана још 1298 год.[1] када њено место заузе млада принцеза царска, Симонида. Милутин ју је био послао на чување у Цариград. Ну тамо се она преуда (1301) за деспота Михаила Дуку Кутрулу. Њега цар Андроник затвори као издајника. То дâ повода Светославу за рат, који је био 1301 или најдаље 1302 год. Напад његов био је силан. У савезу са стрицем Елтимиром, деспотом Крзна (Карнобада) освоји од Грка све земље и градове од Тунце реке до мора. Војна се продужила три године променљивом срећом. Царство византијско било је тада у врло жалосном и тешком положају. У Азији Малој притеснили их беху нови непријатељи Турци Селџуци. У Европи, по свима њиховим провинцијама: Тракији, Маћедонији, Касандрији, па и у самој престоници беснили су још опаснији њихови незадовољници *Каталони*. Од њиховог покора, силе и беснила пламтео је и готово сав југоисточни Балкан од 1305—1308 год.[2] Они веома ослабише византијско царство. Њима се хтеде користити и цар Светослав, само да што већма притесни свога непријатеља.[3] Али лукави Грци, предвиђајући још већу опасност од тог новог савеза, похитају с молбом за мир, који би закључен 1308 год. По томе миру грчки

[1] Iriček, 281.

[2] О четовању Каталона по Балк. Полуострову види опширније у *Новаковића: „Срби и Турци у XIV и XV в.“* 27 до 52, — где је и превод класичког описа Каталонаца од писца биографије архиеп. Данила. — Jriček, 287—288, је изложио краће по Хопфу.

[3] Iriček, 288.

цар уступи Блгарима све завојеване земље у овом ратовању, а Блгари унесоше у гладни Цариград довољну количину жита, те га спасу очевидне пропасти.[1]

Ово зближење између цара Андроника и Светослава имало је и других последица, које се у Србији осетише.

Женидбом са Симонидом (1299) краљ Милутин је обуставио за неко време своје агресивне планове противу грчке царевине. Али никако није остављао мисао: да једном он седне на византијски престо. На против, баш после те женидбе највише је имао разлога и бавити се том мишљу, коју му је потхрањивала веома и таштa му, Андроникова царица Ирина.[2] И мало пре поменуте прилике византијскога царства давале су му наду: да је збиља дошло згодно време за извршење тога плана. Овака отворена Милутинова активност, којој се придружио и други важни узрок, могли су одсудно утецати на цара Андроника да с Блгарима закључи што пре мир, и савез противу агресивних намера српскога краља. Без сумње, овим уговором покварени су и пријатељски односи цара Светослава и бившег му зета, зато је и Милутин морао енергичније склапати противу тог савеза други савез.

У то време искрсне на западу поново мисао о освојењу византијскога царства. Покретачем би француски краљевић Карло де Валоа. По својој жени Катарини Куртенејској, унуци последњег латинскога цара Балдвина II, огласи он своје

[1] Палаузовъ, Юговостокъ etc. 44.
[2] Срећковић II, 217—219.

право на источно визант. царство. Успеси каталонског четовања дали су му наде: да ће се моћи сад повратити доба 1204 год.[1] Српски краљ био је по матери рођак Карлов. Краљица Јелена је још била жива, и не може се рећи, да она и овог пута није посредовала између Карла и свога сина, да се закључи уговор о освојењу грчкога царства. Њеним превеликим утецајем који је имала над својим сином може се и објаснити чудновати рачун Милутинов: да у савезу са Карлом гледа и остварење својих мисли. Или ће бити: да се уверио о немогућности свога плана, па га одбацио; пригрлио савез да осигура своја освајања грчких земаља што се у неколико види и из текста самога уговора.[2]

Уговор је закључен 27 марта, 1308 а Милутин га је ратификовао доцније, јуна 25.[3] Обвеза Милутинова Карлу: „да ће му дати потпору да освоји и поврати царство константинопољско и да освојено и повраћено задржи за навек против Андроника, исто царство заузимајућег, и против његових наследника и оних који буду имали од њега налог и против ма којих како поганика' тако и хришћана, држећих, нападајућих или заузимајућих речено царство цело или део, па и против ма којих њему (Карлу) противних“, — снажно је одјекнула у Цариграду, протествујући отворено и силно противу савеза Андроника и Светослава.

[1] Новаковић, 37—38, 61.

[2] Гласник XXVII, у члану, којим Милутин обележа границе својих освајања према југу, на случај да Карло е Волоа освоји Цариград.

[3] Новаковић, 63. Срећковић II, 222.

Позната је ствар, да од овог агресивног савеза Милутина и Карла де Волоа не би никаквих ресултата. Венецијанци открише сву немоћ Карлову. И Милутин га остави. Али с тим ипак се не види, да се силни краљ српски поново латио свога ранијега плана противу царства грчкога. Обрт тај тумачи се разним узроцима, који су лежали и у унутрашњим приликама Србије, и који су с поља долазили из обновљених пријатељских односа са двором византијским. Г. Новаковић умесно вели: „Цариградска је дипломација као и увек, и тада била вешта и препредена, и не може се порећи, да у своме послу није успела. Успех је био не само споља у томе што је акција Милутинова доиста заустављена, него поглавито унутра, у зебњама које су се јавиле ради реда у наследству, и с којима су, као увек, друговале националне политичке мисли, које се редовно јављају, кад се осети да политички утецај са стране како год омеће правилан развој народнога политичнога напредовања.“ [1]

Обновљено пријатељство српско-грчко оборило је и смер савеза грчко-блгарскога, који је изгубио своје дејство. Истина, то није значило, да се против Блгарске окреће сада Србија и Византија, пошто томе није било разлога ни с једне ни с друге стране. Византији је био веома потребан мир, да залечи ране на своме телу; Србија није имала разлога заплетати се у нови осветнички рат са Блгарима, што није имала од њих више ништа свога ни да тражи, и што је

[1] Срби и Турци у XIV и XV веку, 66.

и њој био потребан спољни мир, да стиша унутрашње незадовољство, које се стаде одмах за овим испољавати. Исто тако и Блгарска је имала више рачуна да чува мир, и гаји пријатељске одношаје са суседима, него да се упушта у какав рат с овим или оним, скоро без икакве наде на успех. С тога је дакле после 1308 год. владао потпуни мир на Балкану, и пријатељство између све три државе балканске.

Да оно буде што трајније, чвршће и искреније владаоци свих трију држава су се и састајали, и вероватно и лично један другоме пружили залогу мира и пријатељских одношаја. Цар Светослав се с Византинцима још већма опријатељи, узевши за жену *Теодору*, унуку Андроника II Старијег.[1]

По заточењу свога побуњенога сина Стевана у Цариграду, Милутин се (вероватно у 1310) састао са својим тастом у Солуну, лично се измирили, па — вели наш летописац, — од тог доба Византинци нису више говорили „**хꙋльнихъ слова**“ противу нашега краља.[2] Иза овог састанка следовала је посета српскога краља и блгарскоме цару Светославу у Трнову, где је Милутин опет по речима Даниловим задобио „**скаку правьдоу**“ својој краљевини.[3]

Ну ипак поремећено унутрашње стање грчке царевине не даде да овај мир дотраје и до свршетка владавине ових трију владалаца балкан-

[1] Iriček, 289.
[2] Данило, Животи 141—142.
[3] Судећи баш по овим Даниловим речима, без обзира на онај развој односа Светослава и Милутина у савезу, једнога са Андроником а другога са Карлом де Валоа, и на потпуну мо-

ских. Грађанска војна која отпоче у Цариграду почетком 1321 године између цара Андроника Старијег и унука му Андроника Млађег увуче у свој вртлог и владаоце: српског и блгарског.[1] Борба унука противу деде узела беше великог маха у Тракији и Маћедонији. Круна старога цара беше у опасности. Краљ Милутин, вазда пажљив и опрезан да сваку спољну прилику употреби на корист и величину своје земље, нађе, да је ово заиста згодан тренутак, да у свађи двојице он као трећи, најјачи, извуче највећу добит. У свој ратни план противу Старијега Андроника а у савезу са Млађим, Милутин увуче и свога суседа, цара Светослава, и Тому деспота Епира, Етолије и Акарнаније. Савез беше јак. Сврха његова и сувише јасна. Опасност беше не само по цара Андроника Старијег, против кога спољно беше наперен, већ противу живота саме царевине грчке. Млађи Андроник разумеде ствар, па с тога похита, да се с дедом измири пре него се савез у дело приведе. Он то и учини исте године, и тиме осујети план Милутинов и његових помагача. Скора смрт и краља Милутина (октобра 1321) и цара Светослава (1322) два најмоћнија фактора савезничка уништила је сама собом и сваки даљи покушај да се савез тај у дело приводи.

гућност, да су тада покварени били пријатељски односаји српско-блгарски (који су могли бити затегнути још и од 1298, — отеривања сестре Светослављеве, краљице Милутинове) — ми бисмо рекли, да неки наши историци греше, тврдећи по Иричеку (а он се ослања на Палаузова) да се пријатељство између Светослава и Милутина није никако реметило за све време њихова живота, па и после прогонства сестре Светослављеве. —

[1] Срећковић, II 261—265.

Ступањем нових владалаца на престоле: српски и блгарски, у вези са новим заплетима у византијској царевини, створише се и нове прилике у историји одношаја српско-блгарских после 1321 и 1322 године.

По смрти Милутиновој, престо наследи наследник, син му Стеван, прозван касније Дечански. Али огласе своја права на исти престо и: син Драгутинов, Владислав, ослањајући се на дежевски уговор између оца његовог и стрица му краља Милутина; и Константин, други син Милутинов, рођен у незаконом браку са оном Блгаркињом, кћери Тертеровом. Између ове двојице плане грађанска војна.

Константин прикупи велику војску: „**аще же и оть приближающихъ се предѣлне малоу помощ приѕвак**“ [1] што би значило, да су му ту помоћ дали његови рођаци — Тертеровићи из Блгарске, а могућно и видински кнез Шишмановић.[2] Овај мали рат сврши се несрећно по обојицу. Константин погине, и силна властела на један пут остави Владислава, извикавши за краља законитога наследника Стевана. А „**краль Владиславъ изъгнань бысть . . . на Угрѣ и тамо коньць приемлѣть**“.[3]

У Блгарској пак син Светослављев и наследник *Ђорђе Тертер II* не мога више владати од једне године. Смрт га врло рано покоси 1323 год.[4] То беше последњи Тертеровић; њиме се

[1] Гласник XI, цитати Срећковића II, 271.
[2] Ljubić „Ogledalo knj. pov. jugoslovena, стр. 291.
[3] Шаф. Pamatky, 52.
[4] Iriček, 289.

прекида на блгарском престолу друга династија царска. Земља сад паде у грозну анархију. Византинци приграбише одмах нешто земаља испод Балкана. Са северне стране Балкана, око Тунце прогласи се за самосталног деспота брат Светослављев *Војслав*. Имао је четири града, и на 3000 војника. На западном делу царевине владаше већ одавно у видинској области самостално кнез Шишмановић Михаило, под заштитом краља српског, Милутина, чији зет по кћери беше. Он у ово доба беше најсилнији, и блгарски бојари се прикупише око њега, и изабраше га (1323) за цара блгарског.[1] Њиме почиње трећа и последња династија царска — Шишмановићâ.

Не може се замислити да тадашњи краљ Стеван Дечански није имао каквог било утецаја на овај избор. Пре свега Михаило је био његов зет (по сестри Ани). Милутин га је штитио и подржавао као самосталног кнеза видинскога. Данило и вели на једном месту: „**елико неоскоудьно твореи вь мимошьдьшиꙗ времена с оугодьникы своимы, родители же сего** (кр. Дечанскога) **превысокаго краліꙗ, помошть дае имь** (блгарском и грчком цару) **побѣдити врагы ихъ и соупостаты**“.[2] Исту политику очеву наследио је, по свој прилици син, према своме рођаку. С тога држимо да су са свим верне речи горе поменутога архиепископа српскога: „**тѣмь** (цар Михаило) **бо храними бѣ и крѣпими и вьздвижень вь време немошти его, достойноу бо бѣ помошть твореи емоу и любовь паче мѣры, ꙗко решти и чедолюбивы**

[1] Iriček, 290.
[2] Данило. Животи . . . 177.

и отьць болє о немь, ꙗкоже би на славоу ѥмоу и крѣпость“.[1]

Ну и ово пријатељство између ова два рођака, владалаца балканских Словена би кратка века. Наруши га цар Михаило. Јер то беше човек ратоборнога духа, који жељаше извући своју царевину испод српске превласти, и својој држави осигурати оно првенство на Балкану, које Милутин учврсти већ Србији. Чинила му се згодна прилика. Византија беше слаба да му против стане, јер је растрзаше чести преврати и грађанска, династичка борба. У својој земљи сем једнога противника деспота Војслава, којега за кратко време свлада, немаше других непријатеља. У Србији пак владаше шурак му, Стеван Дечански, човек кротак, мирољубив, веома побожан, те му и не изгледаше онако силан, моћан, страшан, као таст му, Милутин. Не малог разлога за тако расположење пружала му је и несигурност престола Дечанскова од брата му Владислава, који беше, истина, прогнан из Србије „на Угрѣ“, али куда се склонио, поуздано не знамо. На основу неких речи архиепископа Данила, могли бисмо само нагађати, да се склонио прво у Блгарску, вероватно, да потражи потпоре у Шишмановића Михаила, који је тада већ био најсилнији фактор у царевини, ако још баш није био царем. Свакако нису без значаја речи: **„бѣ бо вь то врѣмѣ нѣкотораꙗ скрьбь ємоу слоучила се оть цара блгарскаго Михаила и оть брата єго Владислава, сына Стефана краля.**[2] Нама пада овде у очи

[1] Данило, 178.
[2] Данило, Животи 174.

случајност, што летописац спомиње као проузроковаче те „скрби“ *заједно* и цара Михаила и краља Владислава. Из чега бисмо ми закључили, да се горње речи не односе на оне „скрби“, које су поменути владаоци учинили Стевану: Михаило прогонством жене, сестре Стеванове, а Владислав тражењем и одбраном свога наследнога права. С тога нам се чини разложна претпоставка г. Срећковића, да је Дечански тада послао као посланика, владику Данила, у Блгарску, да уз друге поруке изради код блгарскога цара, да овај прогна из своје земље Владислава, и да прекине с њиме сваки одношај непријатељски Стевану.[1] Јер да ове поруке није било, већ само: да Михаило поврати своју жену, сестру Стеванову, онда, како би се посланик Дечансков могао после хвалити, да је код блгарскога цара: **„помоштню божнєю тоу совьршн волю єго“** (свога краља) кад се зна, да Михаило није повратио Ану?

Цар Михајло је могао пристати на ову поруку Стеванову још и зато, што још не беше потпуно готов с одлуком: да са Србијом прекида сваки пријатељски однос, и да тиме товари себи на леђа једног непријатеља више, поред оних које већ имађаше. У то доба баш (1324) његов супарник у круни, непријатељ деспот, Војслав одбеже Византинцима.[2] Михаило смишљаше рат противу Византије, и те исте године превали Балкан, заузме цео горњи део Тракије. Услед тога у Цариграду реше: да Михаилу објаве рат. Тек сад блгарски цар трза натраг свој план о про-

[1] Срећковић: II, 281.
[2] Iriček, 290.

дужењу отпочета рата, узима други, обратни: да војшти на Србију. Тога ради са Византијом му је био потребан мир. Његови посланици Грд и Панча одоше (исте 1324 или поч. 1325) у Цариград, изјавише цару Андронику Старијем, да је њихов господар отерао своју прву жену Ану (Неду) сестру срп. краља; да је са Србијом раскинуо пријатељске одношаје, и да жели с Грцима живети у љубави и миру, чега ради се већ ожењио Светослављевом удовицом, Теодором, ћерју Андроника Млађег.

Овде је главни прекрет одношаја Дечанскога са царем Михаилом. Догађај је овај и почетак оног крвавог сукоба српско-блгарског код Велбужда, и ако се не може узети да је и главни узрок.[1] Њега треба тражити само у оној дугој такмичарској борби српско-блгарској о превласт на Балкану, која се продужава у разним менама још од постанка обеју држава, и која се борба морала једном свршити коначном, извесном победом једне или друге такмичарске стране.[2]

Отпочето непријатељство српско-блгарско пооштрено је још већма учешћем Срба и Блгара у обновљеној (1327) грађанској војни између два Андроника, деде и унука у Цариграду. Срби са својим краљем потпомагали су Андронка Старијег. Блгари су држали страну млађега цара. Краљ Дечански закључи са старим царем и уговор о савезу,[3] Млађи цар се тога уплаши, па по-

[1] Iriček, 290 у томе греши.

[2] Т. Флоринскій: Южн. Славян. II. 49. поткрепљује ову мисао.

[3] Срећковић, II. 289—290.

хита да закључи супротан савез са царем блгарским. Тога ради Михаило је, (почетком 1327) отишао у Димотику на лични састанак са својим тастом. Њихов је савез био „за напад и одбрану:“ „да Михаило, блгарски владалац, помаже цару Андронику Млађем противу Андроника Старијег, а цар Андроник Млађи да помаже Михаилу противу српског краља Стевана.“ Као што се види. оба су такмаца тражили у савезу са заваћеним царевима потпоре један противу другога. Само су намере цара Михаила биле агресивније природе, наперене отворено противу Србије; док у савезу Стевановом тога не можемо видети.

Та се разлика у активности њиховој види и у најодсуднијим часовима. Кад су војсковође старога цара: деспод Димитрије и *Михаило Асен* (син Конст. Техова, пола Србин, пола Грк) били побеђени од Андроника Млађег, војвода Стеванов, *Хреља* само је ушао с војском у Мађедонију, примио Серес из руку Асена, и бегунцима обезбедио склониште у Србију.[1] Док Михаило тада (априла 1327) рачунајући на већу добит и награду од старога цара, изневерава свога савезника, нуди своју помоћ Андронику Старијем, да га са својих 3000 војника под војводом Иваном (Рус) брани и чува у Цариграду од непријатеља његових, и привржeника млађега цара.[2] Краљ Стеван је ограничио био своју активност на одбрану своје границе и мало на напад на гродове Андроника Млађег у Мађедонији, опсађујући само Охрид; а цар Михаило је тада

[1] Флоринскій, 50.
[2] Iiček, 291.

смишљао извршити оно што ни Симеон нити и један Асеновић могаше извршити, да заузме Цариград. Разуме се, да је сва ова припремна радња и ова његова напрегнутост да се што већма користи војном грчких царева била претходна спрема: за одсуднији напад на Србију, и поузданији исход крајњих му смерова.

Ну тај му се план поквари. Млађи Андроник намирише лукавство блгарско; удвостручи енергију, и успе да сâм уђе и завлада Цариградом и престолом 24 маја 1328 год.[1] Цар Михаило одговори на то само пустошењем Тракије до Димотике и Једрена.[2] Андроник поврати Јамбол — (Diampolis) и јужни део Блгарске, па се даља непријатељства обуставише, и рођаци се по савету Јована Кантакузена и измирише, обновивши ранији савез противу Србије.[3] Обојица су имали исте интересе: да сатру заједничкога им непријатеља Србију, која је и једноме и другоме снажењем својим наносила велике штете. Уговорен је био заједнички нападни рат на Србију, који имају отпочети у исто време с пролећа 1330 године. Да успех буде поузданији, Михаило је склопио савез и са својим суседима преко Дунава: Румунима и Татарима. Споменици спомињу: *Иванка Басараба* влашког војводу, а уза њ и зета му цара *Александра*, господара јашког (Јаси — Црни Татари — Алани, живели

[1] Iriček, 292.

[2] *Флорински*: Андроникъ младшій и Іоаннъ Кантакузинъ,— Журналъ Мин. н. просвѣщенія, 1879, Бр. 7, стр. 122

[3] Флорин. Южн. Славяне, II, 50.

у Молдавији). Оваких савезника било је много.[1] Данило вели: **Онаго ѕлокоѕньнаго врага цара Болгаромъ пришьдьшаго сь многыми силами єѕикъ иноплеменьнихъ**[2] а писац житија Дечанскога авантуристични Цамблак још јасније: **„и много оубо того воинство соуще множаише же оть разлиумъихъ єѕикъ присьвькоупль.“**[3] Сва ова татарско-влашка помоћ износила је преко 3000 људи. Михаило је собом скупио на 15000.[4] Целокупна сила блгарска, која се спремала противу Србије могла је износити око 18—20000 људи, у ком је броју по свој прилици био и велики контингенат Татара и Кумана, који су пљачке ради пошли уз осталу војску[5]

Колика је била пак Андроникова војска не можемо знати; али да није била велика, види се по његовом слабом и непоузданом нападу на Србију с јужне стране, задовољив се само заузећем неколико омањих градова, очекујући исход борбе Блгара са Србима.[6]

Пред овом страховитом олујом, која се спремала са истока да потопи и у понор згрува сву столетну тековину Немањићâ, ни краљ српски, ма колико био мирољубив, није могао седети скрштених руку. Он се спремао. Спрема је била озбиљна,

[1] Руварац, „Прилошци“ к историји, Гласник XLIX. — спомиње *шест.*

[2] Животи, 190.

[3] Гласник XI, 71.

[4] Флорински, Южн. Словяне, II, 51—52.

[5] С. Палаузовъ. „Югов. Европій, 54: „По сведоцби Григоре, Михаило је водио 12000 Блгара и 3000 Татара (Скита), вероватно Угара и Влаха, које су послали Басараби „Карло Роберт (sic!)“

[6] Флорински, II, 52.

јер је предстојала деоба будућности Србије и Бл
гарске. Још 1328 год. ступио је био Дечанск
у договор са Дубровчанима о набавци оружј
које му је нужно било за војну са Михаило
Блгарским.[1] А 1330 год. наручено је било се
нату дубровачком да за рачун Србије врбуј
стране војнике под најам и добровољце.[2] Да б
спрема за рат ишла брже, стари краљ је пренес
сву бригу на свога сина, младога Душана, кој
је овде први пут огледао своју енергију, дипло
матску вештину и војничку способност.[3] Он по-
ручује дубровачком доместику *Смиљу* (Smiglio)
потребне поруке о пошиљању најмљених добро-
вољаца и најамника; он сâм врбује Словене на
туровом пољу за рат, и шаље посланика свог,
Николу Лукарића влашком војводи Влајку (ва-
љада Иванку), да га у рату, који с Блгарима
предстоји, придобије за страну српску. По њe-
говом наговору, по свој прилици, и потекла је
наредба Стеванова од 1 маја 1330 год. којом
забрањује Млечанима пронос оружја за Блгарску
кроз српске земље.[4]

Али поред све оволике енергије ипак глас о походу цара Михаила на Србију застао је краља Дечанскога још неспремнога. С тога је овај похитао да пошље Михаилу у Трново посланство, да покуша измирење лепим начином.[5] Ну то би доцкан. Цар блгарски, и не прими посланике, већ са сакупљеном војском крене се на давно

[1] Resti Hron. di Ragusa, цитат у Флоринск. II. 51.
[2] Ibidem.
[3] Флорински. по Лукарићу, II, 51.
[4] Ljubić, Monumeuta, I, 377.
[5] Данило, Животи, 179—180.

спремани поход. Чувши то, краљ Дечански се пожури са оно војске своје и најамника, које Душан прикупи на Добричко поље у Топлици,[1] где беше заказао састанак и осталих својих војвода са њиховим четама. Ту је Стеван очекивао глас: на коју ће страну Михаило ударити, надајући се, да ће то бити од Видина. Ну блгарски цар поквари свој први план, и окрете од Софије на југ, тежећи да се у Мађедонији састане са својим савезником царем грчким. Док се Блгари овако кретаху са севера, цар Андроник удари на Стеванове земље с југа од Битоља, и освоји пет пограничних градова: Добрун, Железнац, (тур. Дорнихисар) Дабрц, Бучин и Каваљар. Ту стане, очекујући да види шта ће Блгари урадити са Србима.

Дечански сад похита из Добрича на југоисток, преко Врање и Куманова, да препречи сједињење савезника. Па не уздајући се у своју силу, да може у исто доба бити се с оба противника, он се реши да са свом својом силом иде прво на Блгаре, рачунајући, да ће дотле цар Андроник мировати, пошто му је и војска била

[1] Један добар познавалац наше прошлости, човек војничког заната, размишљајући с војничког гледишта о концентрацији Дечанскове војске у овој прилици, дошао је до уверења: да треба поверовати речима једног српског летописца (жалим, што тај летописни запис не могох наћи нигде при изради ове теме, ма да сам и сам раније од компетентних лица чуо за тај запис.) да је војска српска овог пута морала форсираним кораком сићи са Косова не у Топлицу — Добрич већ у врањску долину, и станила се код места „рекомѣ Топлицѣ“ т. ј. бање (врањске), јер тамо је диктирао чист војнички разлог, да се што пре пресече сједињење блгарске војске са грчком. На ово би требало обратити пажњу, и исправити досадању историјску грешку.

мала. Да би охрабрио своју војску, Дечански сврати уз пут у два манастира српска: св. Нагоричина и Сардапора. Блгари међутим, јездећи са севера беху већ за то време прешли српску границу, ушли у велбушку равницу, и поставили свој стан код пограничкога српскога замка Земуна, на десној обали Струме. Прешав границу српску, Блгари и њихови савезници су четири дана ужасно пљачкали и опустошавали околину, не штедећи ни биље, него га из корена вадили и секли. Ту их најзад затекну Срби, који се улогоре на речици Каменчи, близу Велбужда. Хитајући пред Блгаре, Стеван не беше сачекао сву своју војску, која се још једнако скупљаше; с тога намерно отпоче преговоре за мир. Тако су посланици ишли од једног до другог логора читава два дана. За то време српска се војска од 15000 прикупи. Блгарима пак понестане хране, те се већи део, не надајући се нападу, разиђе по околини да купи храну. Тако осване 28 јули, субота. Подне прође као обично. Међутим у подне Срби се уреде у бојеви поредак. У средини су били немачки и талијански[1] најамници, који су висином свога раста, инсполинском снагом и лепим, богатим оружјем превазилазили остале војнике. Њима је непосредно командовао двaестогодишњи наследник, Душан. На крилима били су остали српски војници. Целим бојевим редом

[1] Имамо спомена да су се у овом рату ови талијански најамници врло добро показали. Resti доноси, да је Стефан јавио дубровачким посланицима, кад су дошли да му честитају победу, да је он за успех обавезан само италијанском одреду војске. Флорин. Южн. Слав. II, 56. у примедби цитат на талијанском.

управљао је као главни командант млади Душан, а краљ Дечански је јахао по средини бодрећи своје војнике на храброст. Наједаред зајече трубе на целој линији. Војска се крете у најбољем реду. „Оклопи, штитови и оружје блештаху на врелом сунцу; вриска коња, јека труба разлегаху се по ваздуху. Све то веома збуни Блгаре.“ Изненађени нападом, Михаило брже боље уреди колико је могао своју војску, изведе је у бојни ред, али би доцно. Срби свом снагом јуришају. Обе се војске ударише јуначки. Али Блгари, неуређени као што требаше, не могоше издржати јуриш, већ стадоше узмицати, а за тим и бегати. Сам цар нагне у бегство за њима. Ну коњ му се спотаче, он паде и угрува се. У том га стигну Душанови копљаници с Душаном на челу, и нашавши цара на земљи, убију га, па тело и главу понесу своме краљу.[1] Мноштво бојара и простих војника би похватано; па: Татари посечени, бојари повезани и краљу одведени, а прости Блгари пуштени на слободу, да се кући врате. Они Блгари, који се беху распрштали у околину по храну, чувши за погибију своје војске, разбегоше се куд који. Пред вече све поље велбушко покривено је било мртвим лешевима, и требало је доста времена, док су их покопали. Татаре, као „безбожни и погански народ“ оставише неопојане и неокопане.

Тако се свршила велбушка битка потпуном српском победом, у којој је без сумње, највише удела имао сâм млади краљевић Душан.

[1] Неки извори веле да му је сам Душан одрубио главу.

То је њему и припала сва заслуга и захвалност народна.

Судбина Србије и Блгарске била је решена. Будућност српске краљевине и првенство њено на Балкану потпуно обезбеђено. Такмичарска борба са Блгарском свршена коначном српском победом, и блгарска држава могла је у будуће *животарити* само као *васална* земља српска, зависећи од српскога владаоца, а никако као самостална држава.[1]

Поред ове, велбушка битка донесе и друге важне последице. Она раскину и уништи савез блгарско-византијски и Србији отклони и другог опасног непријатеља. Јер цар Андроник III, чувши за пораз својих савезника, врати се брже боље у Адријанопољ, оставив Србима да поврате градове, које им беше заузео.

Сутра дан после битке, у недељу, сакупи се пред краљем сва његова властела. Ту сад доведоше краљу богату пљачку ратну: лепе и богато окићене коње, „**ѕлато много и свити царскыѥ и богастьво неисчьтено**“ самога цара и његових бољара. За тим доведоше све оковане бољаре, који у први мах не хтеше веровати, да им је цар погинуо. Ну кад им показаше тело и главу његову, они се уверише и заплакаше се горко. На молбу њихову краљ српски допусти им да свога цара свечаним начином сахране у оближњем

[1] О битци код Велбужда види детаљно: Iriček, 293—296; — Флоринскій: Южн. Славяне, II, 49—58., — Журналъ 1879. № 7, стр. 122—123; — S. Ljubić: Ogledalo knj. poviesti jugoslavena, 291; — Данило архиеп. Животи: 179—187. Срећковић по њему и др. II 305—313 — Љ. Ков. — Љ. Јов. II, 117—12' — С. Палаузовъ: Юговостокъ Европы въ. XIV, ст. Журнал 1857, ч. 96., стр. 50—56.

манастиру св. Ђорђа „**вь мѣстѣ рекомѣмь Нагорнуьскаго**“, где и данас лежи „**вь хвалоу Богоу, вь прославление же и уьсть семоу превисокомоу кралю**“. Истога дана Стеван посла вест архиепископу Данилу, краљици Марији, и свему сабору српске земље: „**Вѣсто въ боуди како помоштню божнїю** и . . . . да смо „**съ превозлюбленъимь сыномь кралївства ми Стефаномь и сь вони они**“ **побѣдили** „**оного зьлокьзньнаго врага цара Бльгаромь**“. и сад „**идемь на предьлежештии намь поуть вь дрьжавоу царства землїе бльгарскъие.**“[1] Овај је пут био без сумње величанствен. Краља и његовог сина су на путу пратили везани сви заробљени бојари блгарски. Народ је свуда радосно дочекивао и поздрављао српске победиоце, као своје избавиоце. Везани бојари су морали своје градове предавати Србима. Кад дођоше у место Извор, изађе им на сусрет брат Михаилов Белаур, са многим још бојарима и народом, поздрави победиоце и понуди краљу српском: *да сједини обе земље, српску и блгарску у једну државу под својом влашћу,* јер је така жеља народа блгарског. Ну, неочекивано, краљ не прими тај предлог, већ се задовољи само тиме, што посла, под вођством свога војводе Александра Срацимировића, сестрића погинулога цара, један одред војске своје у Трново, који ослободи тамнице сестру му Ану, и попне је па престо заједно са малолетним сином *Стефаном Шишманом II.* Узрок оваког неочекиваног поступка Дечанскога може се тумачити само: веома великом мирољу-

[1] Данило, 189—190.

бивошћу краљевом, и непоузданошћу: да цело блгарско царство може одржати у послушности, а по свој прилици и жељом: да сестри својој поврати престо.[1] К томе се може додати још и вероватно неповерење Стеваново у искреност блгарских посланика.

Што се тиче материјалних користи, Стеван је тада са посланицима уговорио: да њему припадне део земаља од Беле Паланке до Мораве, и земље неке око Велбужда, колико да заокругли своју границу. Сва остала блгарска земља оста Блгарима, сем што се Србији поврати врховно право над видинском облашћу.[2]

После овога Стеван се врати у своју престоницу, Неродимље. Понова заузме оне градове своје у Мађедонији, које Андроник беше освојио па оставио. И из захвалности Богу за оваку сјајну победу, настави живо зидање започетога (још 1328) манастира Дечана, који би украшен богато оним великим богаством, које се задоби у овом рату. Уз манастир подигне и болницу за неговање болесника и странопријемницу за обиталиште сиротних и одалеких путника.

Ето такав је свршетак велбушке битке и њених првих последица. Са свршетком такмичарске борбе за превласт свршава се и овај први део наше расправе; и ми од сада имамо у другом делу да говоримо о Блгарској и њеним одношајима са Србијом само као о васалној српској земљи, и васалним одношајима њених владалаца према српским.

---

[1] Флорински, II, 57.
[2] Љ. Ков. и Љ. Јов. II, 121.

БЛГАРСКА У ПРИНУДНОМ САВЕЗУ И ВАСАЛНИМ ОДНОШАЈИМА НАЈПРЕ ПРЕМА СРБИЈИ А ПОСЛЕ И ПРЕМА ТУРЦИМА

I

Преврати: у Србији (1330), и у Блгарској (1331), и њихове последице. — Судбина царице Ане и авантуре цара Шишмана II. — Цар Душан и Јован Александар, и њихови међусобни односаји

Нема сумње, народ српски није могао бити задовољан новим стањем, које у Блгарској створи краљ Дечански. Незадовољства је међу властелом и иначе било из других узрока.[1] Преврат је био неизбежан. Млади, енергични и бојном славом увенчани Душан се њоме користи. И септембарски догађај од 1330 узвиси велбушкога јунака и на краљевски престо српски.

Одјек сврчинске свечаности (8. септ.) потресао је и дворе трновске; за кратко време па се и тамо уздрма престо Шишманов, и царска круна паде на главу његовог рођака и саветника,

[1] Види моју расправу: „Цар Симеон — Синиша Немањић — Палеолог“ — Београд, 1893, стр. 40—48.

војводе српског: *Јована Александра Срацимировића.* То би с пролећа 1331 год.[1]

Тврдити: да ова два готово једновремена преврата не стоје у свези, било би врло тешко. На против они стоје у тесној узрочној скопчаности. Преврат у Србији повукао је за собом преврат у Блгарској. Проузроковачи њихови морали су стајати у договору, и један другог потпомагати у узајамним намерама. То истина не тврде изреком сви наши извори, и савремени споменици; али ми држимо, да тврђење дубровачког историка Лукарића, на којега се у овом питању ослања и наш стари и учени К. Николајевић,[2] нису никако на одмет размишљању и данашњих наших историка. Јер нису без значаја и разлога: жртве обају преврата баш лица непосредно уткана у последице велбушке битке: брат и сестра. Тако исто и женидба Душанова баш сестром узурпатора блгарскога престола није случајност; има се разлога мислити доиста, да су преговори о том браку између дотичних страна вођени и пре скадарске буне, и да су ресултати њихови унапред одредили оно стање у обема државама, какво се створи после преврата. С те се стране и даје објаснити поступак Душанов, што није поправио грешку свога оца и анектирао Блгарску, кад му нико не би могао сметати, већ јој оставио недирнуте границе и цара, са киме се чак блиско и ородио. Држећи, да ово питање

[1] *Иричек: Българска история,* 385. — Одавде се опет служимо блгарским преводом и издањем од 1889 год. — јер је потпуније од немачкога.

[2] Гласник XII: „Српски Комнени“, стр. 454—472.

не изискује нове потврде, прелазимо даље на његове последице.

Оба владара обеју словенских држава били су рођаци. Цар Душан је био зет по сестри Јов. Александру. А ако би се обистинила и претпоставка г. Срећковића, онда би они били и далеки потомци Немањини, један од једног, други од другог сина Немањиног. Главно је: да су били чисто српског порекла и имена. Јован Александар је био сестрић погинулог Михаила, сина Шишманова. Кћи старога кнеза видинског, Шишмана I, васала Милутиновог, родила је овога отмичара круне унука његовог. Ако је веровати једном непотпуном летопису, мати му се звала: *Кераца,* у калуђерству Теофана.[1] Ко му је отац био, и за кога је стари Шишман удао своју кћер, наша историја још није у стању дати тачан одговор. Колико је нама познато, постоје два мишљења: К. Николајевића и П. С. Срећковића.[2] Први вели: да је отац Александра и Јелене и других знатних мушких и женских лица у старој нашој историји, стари ћесар *Воихна* син Милутиновог војводе Новака Гребострека. Према томе било би: да су видински кнез Шишман I и Новак Гребострек били савременици, „ратни другови", и као добри другови ородили се: син Гребостреков узео Керацу, кћер Шишманову. Отуда је Јован Александар сестрић цара Михаила Шишмановића. Уз ово мишљење пришао је и г. Руварац[3] а затим

[1] Гласник XII, 468. — Флоринскій, II, 212.

[2] Гласник XII, у пом. чланку „Срп. Комисни", и Гласник 57, стр. 106—112. —

[3] У свом чланку: „Краљице и Царице српске" у „Матици".

и г. Флорински.[1] Г. Срећковић тврди обратно: да отац цара Јована Александра није Воихна Гребострековић, већ *„кнез Вратко“* унук, или боље (по Ковачевићу) праунук Вукана Немањића. Ово мишљење, чини нам се, још нико није оборио, и оно нам изгледа вероватно. И по њему зет видинскога Шишмана био би овај кнез Вратко, који је са том Видинком изродио шесторо деце: *Ђуру* (кнеза), *Јов. Александра* (цара блгарског), *Јелену* (срп. царицу), *Теодору* (удату касније за Угљешу), *Мару* (по Срећковићу царицу Милицу), и *Шаина* (доцнијег управитеља у Арбанији). По овоме био би врло интересан историјски случај: да су српски и блгарски царски престо у једно исто време држали чланови једне исте српске династије: Немањићи. Значило би, да је балканско Словенство у првој половини XIV. века било уједињено под једном династијом српском. Ово би био други случај, с том разликом, што је Констатин Техов био само у пола Немањић, са мање васалске потчињености од српскога краља; док је Јован Александар чисто српске крви и васал Душанов.

Било како му драго, ми за сада немамо могућности, да се дуже на овоме задржавамо; већ прелазимо на кратки опис даље судбине жртава трновскога преврата, што и ако не задире баш у опсег наше теме, ипак по интересантности и трагичности својој та лица изискују подробнији опис, него што га имамо у нашој историјској литератури. Реч је о несрећној Ани, српској принцези, а блгарској царици, и њеном сину Шишману II.

[1] Флоринскій II 212.

Њиховом даљом судбином, по прогонству с престола, занимали су се многи савремени историци; а од доцнијих, ипак старих, највише: Рестић, Лукарић, Орбиније и Чревић. По њима су о овом питању писали и данашњи писци: као Иричек, Срећковић, Николајевић К. и др., али доста погрешно. Г. В. Макушев, чувени руски историограф, и за историју јужнога Словенства врло заслужан човек, забавио се подробније овим питањем у својој оцени на Иричекову „Истор. Блгарске“,[1] критички оценио речи поменутих дубровачких историка, и по њима извео оно што је најаутентичније по сада познатим архивним изворима и споменицима. Према томе: Царица Ана (Неда) је, по учињеном преврату у Трнову, склонила се у Србију, у Скопље, по свој прилици *заједно* са својим сином Шишманом.[2] Ту се није могла дуго задржавати због нове струје, која је проузроковала пад круне и главе брата јој, краља Дечанскога. Заједно са сином из Србије се склони у Дубровник, једно, да је са животом обезбеђенија, а друго, да буде што ближе својим рођацима по матери, Анжујцима у Неапољу. У Дубровнику је остала од 1331—1334 год. У то време пада захтевање Јов. Александра, преко Душана, да му Дубровчани издаду Ану и Шишмана; што, наравно, није било, нити је по закону о гостопримству дубровачком могло бити.

[1] Журналъ М. Н. Пр. 1878, № 5, стр. 73—78. — Види о том тако исто *Dr. Moritz Wertner:* Ungar. Revue, у чланку: „Königl. Nemanjiden“, H. VIII—IX, 1892 год. стр. 583—584.

[2] А не као што вели Иричек, 385—386, да је из Блгарске утекао Татарима преко Дунава, па одатле у Цариград, по смрти цара Андроника Млађег.

Син њен Шишман прелазио је за то време у Неапољ, своме рођаку краљу Роберту. Има један интересантан документат, од 1338 за који Макушев не јамчи да је потпуно аутентичан[1], и из кога се види, да је Шишман у то доба био на двору Робертовом под именом *Лудвика*. Било то историјски или не било, постоји ипак фак: да је Шишман заиста био у служби неаполитанскога краља и двора Лудвика Тарентинскога, да није био незнатна личност, и да му време није узалудно пролазило, већ „се одликовао енергичном ревношћу у служби краља Роберта, верно испуњавао његове заповести и прелазио из једне области анжујске у другу" (из Италије на Балканско полуострво — Арбанију.)

Царица Ана пак, како изгледа, није једнако седела у Дубровнику. Год. 1337 она је била негде у Блгарској. Јер тада на њену молбу, одобрава краљ Роберт наредбом својом од 1 новембра својим: „Magistris portulanis Apulaie", да допусте људима: „Excellenti principisse domine Anne imperatrice Bulgarorum, consobrine nostre carissime" да однесу: „ad partes Bulgariae" педесет хлебова.[2] Идуће 1338 год. царица је опет била у Дубровнику где је намеравала сад остати дуже време. Те године 5 јула шаље јој краљ Роберто пет стотина хлебова, „ad terram Ragusii de partibus Sclavoniae, ubi habet aliquo tempore cum sua familia commorari, pro usu suo dicteque familie volumus deportari" Год. 1334 Martin de Mencia, familiaris domesticus

[1] Штампан у пом. чланку Макушева у Журналъ-у.
[2] Види и Dr. Moritz Wertner Ung. Revue VIII—IX, 584

imperatricis Bulgarie, води са Сицилије пет коња, по свој прилици за употребу своје царице.[1] Она је у Дубровнику остала све до 1346 год. уживајући једнако потпору свога рођака краља Роберта, а после њега и Јована I. О однашијима њеним са овим последњим има шест докумената у времену од 1345—1346, који се сви односе на пошиљање хлеба царици. Тако у октобру 1345 послато јој је било сто мерица хлеба; а у јуну и јулу 1346 двеста педесет, од којих је педест послао Херцег Драчки. У мају и јуну 1346 био је у Неапољу код краља њен посланик Никола Блгарин (Nicolaus de Bulgaria, nuncius et familiaris imperatricis Bulgariae.)

За то време њен син није био са њом. По смрти цара Андроника III (15 јуна 1341) он је отишао из Италије у Цариград, нашавши у новом царском намеснику Јовану Кантакузену свога покровитеља. Блгарски цар Јован Александар, сазнавши да је Шишман у Цариграду, пошље посланике царици Ани, тражећи да му изда Шишмана, у противном случају претио је ратом. У Цариграду се поводом овог питања сазове сабор, под председништвом царице и патријарха. Решавали су, и гласови се поделе на двоје. Једни су хтели да се Шишман изда и избегне рат, а други, особито царица, патријарх и намесник Кантакузен, бранили су Шишмана, који није учинио никакво рђаво дело, те према томе има права на безопасно прибежиште у Цариграду. Сутра дан позвани су блгарски посланици у двор, и у име царице одговорио им је Кантакузен:

[1] Dr. Moritz Wertner 584.

да Византија нема обичај издавати оне, који у ње потраже прибежишта; да се влада царска не боји рата с Блгарима, и ако се цар Александар реши, да отпочне непријатељство противу византијског царства, нека му изруче поруку: „ми ћемо му отправити на својим лађама Шишмана у Видин, тамо ћемо подићи све његове присталице противу цара Александра. Не буде ли то довољно, доћи ћемо и ми, да вас казнимо за вероломство.“ Најзад он им попрети и савезом с Турцима, и затражи категорички дефинитиван одговор од њиховог цара за двадесет дана. Овакав енергичан одговор грчки заиста заплаши цара Александра, и он се пожури, да с Грцима обнови пријатељске одношаје.

Ну Шишман се није могао дуго бавити у Цариграду. Јер год. 1342 морао је тражити заштите у Србији и његов пријатељ и заштитник Јован Кантакузен. Шишман тада оде у Неапољ, где се бавио до смрти краља Роберта, 1343 год. За то време прелазио је и у Дубровник својој матери. Одатле је могао ићи и другом рођаку свом драчком херцегу, који је бунио Арбанију против Србије.[1] Отуда по причању Орбинијеву, вратио се у Неапољ, краљу Јовану I. По смрти цара Александра (1365) он се по Лукарићу, — вратио у Блгарску, прикупио своје присталице, па и Турке позивао у помоћ. Опустоши околину Разграда; запали Златицу. Тада син Александров

[1] Ч. Мијатовић: — Балшићи, Гласник 49. стр. 191, по Орбину додаје: „да је 1372 год неки *Зилипа* (Шишман) имао мало рата са Ђ. Балшићем; да је тај Шишман дошао у Драч, оженивши се удовицом Ксуза Тоније, да га по смрти свога таста заузме. — Најзад умре у Неапољу 1373 год.

Јован Шишман поткупи неку његову наложницу, Блгарку Дунаву, која га 1372 год. отрује.

И последњи дани његове матере, царице Ане су неизвесни. Чини се, као да се за време свога бављења у Дубровнику преудала после (1346) за Лудвика Тарентинскога који је бунио Арбанију противу Душана. Најзад Шишман је умрö у јуну 1362. Шта је најзад било са царицом Недом (Аном) после овога, не зна се. Изгледа, да је после овога дошла поново у Србију, и ту скончала свој живот. Јер г. Срећковић наводи [1], да се њен гроб налази у Дечанима, поред гроба њенога брата. — Толико о обојма. Ми више не знамо ништа, а време ће без сумње доцније бацити мало више светлости и на ове две трагичне српске личности. С тога и прелазимо даље на своју тему.

Несумњив је факт, да су одношаји између Блгарске и Србије после велбушке битке били као одношаји васала према сизерену. Г. Т. Флорински [2] се истина, томе одсудно противи, доказујући: да цар Јов. Александар није ни по чему био васал Душанов. Али његови докази губе своју историјску подлогу према познатим фактима историјским из тога доба на основу којих сви, готово, јужнословенски историци тврде њему противно. Може се г. Флоринскоме само у неколико одобрити: да цар Јов. Александар није према Душану био баш у правој потчињености васалској, како се она у то доба на западу схватала. Али да се он поред све своје царске ти-

[1] Ист. срп. нар. II 387.
[2] Южн. Славяне, II, 210—228.

туле сматрао послушником српскога цара, свога зета, то се може видети и из неких самих доказа г. Флоринскога, и из фактичких одношоја њихових, за све време њихове владавине над балк. Словенима.

Пре свега Блгарска је у велбушкој битци потпуно била скрхана. Као што смо већ били напоменули напред, она је, као држава могла живети само по милости српских владара, или по потреби, коју они нађу за нужну, ради напретка српске силе. Цар Јован Александар, узевши круну насилним путем, могао ју је задржати за себе само по претходном пристанку свога зета, српскога краља. Ороћавање њихово, није нипошто могло бити разлогом потпуне независности новога блгарскога цара. Јер Душан је и преврат у Србији учинио из врло дубоких разлога за остварење својих великих идеја о величини своје Србије; и не може се никако узети, да је за љубав услуге, коју му је породица Александрова учинила у борби противу оца, презрсо тековине велбушке победе, за које се Србија борила раван век и пô. За ту услугу довољна је била награда пристанак Душанов, да његов шурак носи царску круну у Блгарској, место неверних Шишмановића, који не само што не би одобравали његов поступак противу Дечанскога, већ не би могли, вероватно, никад заборавити велбушку насрећу.

Душан је, несумњиво био великог дипломатског талента. Изврсно је познавао савремено стање свих балканских држава. И за остварење његових великих планова потребна је била Бл-

гарска као засебна држава. Као анектована Србија могла би му сметати разнородним елементом, и несређеним религиозним стањем.[1] Више је рачуна имао, да она буде одељена од Србије, али не као самостална, потпуно независна од њега, већ као пријатељска земља, — да не кажемо баш васална — која мора да чува то пријатељство. Кад би био друкчије урадио, и као што мисли г. Флорински, оставио своме шураку потпуну слободу у избору понашања према себи, онда зацело Душан не само што не би могао постићи оно што је већ учинио, него би пожњео и неколико примера незахвалности, јер би се Блгарска и њен цар у том случају често питали: да ли нагло снажење српскога им суседа њима не иде на штету?

Родствене везе међу њима биле су само на учвршћење тога принуднога пријатељства блгарскога цара према српском. Краљица а после царица Јелена без сумње је имала великог утецаја на свога мужа. Значајем њеним подизала се на српском двору и важност њенога брата, владаоца блгарскога. Патриотизам њен, и њена велика заузетост и напрегнутост: да Душану помогне што може, да дође до жељеног смера, нису блгарскога владаоца разрешавали потпуне обавезе према српском владару. Она је само између њих могла одржавати ону хармонију, створену одмах после једног и другог преврата. Друкчије кад би била радила, тај би се рад њен косио са оним осталим, који је она уложила за вели-

[1] Види о том Иричека, 400—406.

чину српске царевине. Чак би се могло по извесним знацима тврдити, да је она баш била залога оне обавезе и зависности Александра од Душана. Јер нису без разлога ове речи Иричекове: „Блгарски цар је, *у политичком одношају потпуно* (наплљно зависељ)[1] *зависио од Душана*; сестра му је била жена српскога цара; брат му је био управник у Албанији.[2] Частитѣ свижданиѣ служили на укрѣпявание на тѣзи дружески отношения.“[3]

Без обзира на све ово, сама политичка радња цара Јов. Александра за све време Душанова живота, на коју поглавито Флорински оснива своје разлоге, нас обратно утврђује у истакнутом мишљењу. Ми ћемо редом ниже прегледати све те догађаје, овде напомињемо, да и сами покушаји Александрови, да себи кадкад користи на штету Душанову јесу само пробе без икаквих стварних ресултата. Душан је имао јасан одређени пут своме смеру. Стање Блгарске и сувише му је било познато. И ефемерни успеси његовог васала, користећи се неприликама грчкога царства, нису могли њему — Душану, ићи на штету, па је с тога у таким случајевима ћутао, и своме шураку остављао одрешене руке. Али онде где би какав корак блгарскога цара могао бити на штету српских интереса, Душан је енергично истављао

[1] ganz abhängig — у нем. изд.

[2] То је Јован (Шаин) Михаило Комнен, управник Канине, Авлоне и Берата; ожењио се деспотицом *Аном*, таштом Синишином. — *Hahn*, *Alb. Studien*, — 317 вели: „ein zweiter Bruder Stepfans (sc. Душан“) Komnenos etc...« — очевидно то је омашка пера.

[3] Блъгарска истор. 395.

своје сизеренско veto, и нема случаја, да његов васал то није послушао, па ма у каквом облику било увијено то veto његово.

Флорински се нарочито ослања у своме тврђењу на савремене хроничаре византијске, особито на Кантакузена, који нигде не бележе да је уз Душанову војску ратовао какав одред војске цара блгарскога, коју би овај као васал дужан био давати у сваком рату свога сизерена. Овај је још по најслабији разлог. Пре свега: каква је у то доба била војена снага блгарска? Флорински сâм каже, да је била врло слаба, готово никаква, да њен цар њоме није могао освојити ни Адријанопољ, ни Димотику, онда кад су ти градови били скоро без одбране. А Кантакузенови Турци могли су до миле воље пљачкати чак и његове родопске пределе, а он није био у стању спречити их. И што је било мало војене снаге, требало је чувати и држати увек у ратној приправности не само ради одржања поремећеног унутарњег реда, већ и од напада силних и необузданих Татара преко Дунава. Душану не би ишло у рачун, да му словенски сусед, који испуњава ревносно своје обавезе према њему, — који га слуша и штује, страда, слаби, и пропадне. А њему за његове смерове није ни требала блгарска помоћ. Његова је војска била толика, да је могла задовољити за онда све државне потребе, па чак давати се и другоме на услугу.

Остале разлоге Флоринскове довољно јасно побија и г. Срећковић,[1] те се на њима не за-

[1] Истор. Срба II, 346—351.

државамо, наводећи у потврду свога тврђења још ова три несумњива факта, која ни сâм Флорински није у стању занемарити.

Године 1346, априла месеца, — пише сâм Флорински,[1] Душан на *молбу* блгарскога цара Александра *потврђује* манастиру Зографу струмско село Хандак, које је манастиру поклонио император Јован Палеолог. — Ово право потврде има само сизерен. Таких примера у нашој историји има небројено; и закон је владао, да свако добро које властелин један поклони цркви, нема важности, док краљ односно цар то својом повељом не одобри и потврди.

Даље, по проглашењу царства Душан се на важнијим државним актима потписивао: „**Стєфанъ въ Христа Бога благовѣрнъıи царь и самодрьжьць Срьблѣмъ Грькомъ Бльгаромъ и Арбанасомъ**“.[2]

Душан је владао према истоку чисто српском земљом све до Марице. Народност македонског становништва за њега није било питање, како нама данас силом намећу противници. Знао је он, да тамо нема Блгара, већ да су то чисти Срби, само давно оцепљени од заједнице са осталима. С тога се онај уметак „**Бльгаромъ**“ мора односити само на тадашњу блгарску државу, која је у политичком смислу зависила од Душана, као од свог сизерена.

За свечаност проглашења српскога патријарха и венчања Душановог за цара, између осталих гостију, који су по наредби његовој морали доћи, били су и блгарски патријарх из Трнова

[1] Южн. Славянне, II, 125.
[2] Miklošić, Monumenta serb. 132.

Симон, и сви блгарски епископи и архиепископи.[1] Они су у друштву са независним охридским архиепископом прогласили српскога архиепископа за патријарха, венчали српскога краља за цара свих српских, грчких па и блгарских земаља. Питање је, да ли би они то урадили, да нису морали, кад се добро зна, да сва та свечаност не иде њиховој домовини на корист? Да није њихова домовина зависила од српске државе, да њихов цар није био верни послушник Душанов, без сумње они не би ни долазили на свечаност, онако исто, као што и грчки патријарх и грчки епископи и митрополити из неосвојених земаља нису дошли, него бацили анатему на цео тај скопљански збор.

Не пропуштамо прилику да у потврду свога тврђења наведемо још један јак разлог.

Дубровачки историци: Рестић и Лукарић нису без разлога навели факт: да је цар Јов. Александар год. 1333 слао Душану посланика да га моли, да у Дубровнику поради, да се одбегли Ана и Шишман врате натраг у Блгарску. Нека и није било баш оне васалске обавезе, којом се за ту услугу цар Александар обвезује према Душану, ипак се не да порећи факт аутентичности ове молбе. Јов. Александру су требали Ана и њен син, из простог разлога, што би их узурпатор њихове круне чувао у Блгарској с мање опасности, да га с поља, уз припомоћ какве стране силе, не узнемире. И у том погледу г. Флорински нема права што се чуди разлогу Александровом

[1] Флоринскій, II, 126.

да тражи натраг своје противнике. Противник у шакама никад није опасан. И кад је молба та постојала, онда питамо се ми: зашто блгарски цар, ако је био независан од српскога краља сâм не ради код Дубровчана, да му издаду његове бегунце, него то ради преко Душана? Држимо да је јасно, да тако раде само васали, или верни послушници старијих својих господара.

Мало ниже, на свом месту, навешћемо факт; а овде у низу ових разлога наводимо: да је сам Флорински у овом питању непоуздан. Јер 1879 год. тврдио је, да је Александар био *прави васал* Душанов, а 1882 са свим обратно. Безразложна противречност је огледало слабог познавања ствари, или писања „по наруџбини".

Из досадањега, држимо, јасно је, да је блгарска царевина према Душану стајала у потпуној политичкој зависности, која је маскирана само обостраним пријатељством и родбинским везама обају дворова.

Ово се још може видети и из даљег нашег излагања одношаја цара Алекандра са Душаном. Зацарив се, по одобрењу свога зета, Јов. Александар је на се узео и име омиљене династије блгарске, Асена,[1] као што су радили и његови претходници, који не беху Асенова колена. Ну и поред тога, он је имао у земљи противника, од којих му је било нужно брижљиво чувати своју круну. То су били прво Шишмановци, који су га трпели само по нужди, принуђени после и-цама велбушке своје погибије. Они су му мо ли

[1] Иричек, 385.

бити опаснији, да је њихов цар, одбегли Шишман II заиста могао на страни наћи потребне потпоре у своме подузећу. Ну опаснији од њих био му је рођени брат погинулога Михаила, Белаур. Он је био у земљи, али не у рукама његовим. И у савезу са својим присталицама, и са Татарима из преко Дунава, који су кивни због своје погибије на све виновнике велбушке катастрофе, Белаур му је могао јако шкодити. Да осујети такав могућни покушај свога противника, Александар је ступио у пријатељство са тадашњм влашким кнезом, Басарабом, узев кћер његову Теодору за жену.[1] Без сумње овај је корак учињен по савету Душановом, који је у влашкоме кнезу хтео имати и пријатеља своме васалу, Блгарској, и себи савезника противу суседа влашких: Татара и Мађара; који су могли шкодити и његовим великим плановима. Разлог истоветних интереса противу Мађара и Басарабу су чвршће привезали за тај савез, и ми га видимо да се он њиме одмах и користи, одневши знамениту победу над њима, у јесен 1330 год.[2]

Обезбедив се тако са стране, Александар је одмах ушао у рат противу Византије у исто доба кад и његов зет, краљ српски. Цар Андроник III, после велбушке битке, користећи се невољом Блгарске, захвати све њене подбалканске градове од Тунџе до мора. Требало је те градове вратити. И Душан је, по свој прилици, дао миг своме шураку да удари на њих баш онда, када и он сам на југу осваја град за градом од грчке

[1] Иричек, 386.
[2] Исти, 386.

империје. Најмивши доста Татара, блгарски цар снажно удара и у току скоро двогодишњега рата успе повратити све отете градове, и са Андроником закључити мир 1333 год.[1] Душан је још био у рату са Грцима; у ово доба освојив целу западну Мађедонију, вероватно се примицао Солуну. Своме потчињеном савезнику он је могао допустити да се с Грцима мири раније него он, из два разлога. Прво: снага блгарска није била така, да је могла без штете своје издржавати дуже ратове; затим унутарње стање, и несигурност престола Александрова од још јаких Шишмановаца давало је разлога Душану, да свога рођака и потчињенога савезника штеди од евентуалних ратних несрећа. Успех, за који је цар Александар ушао у рат, постигнут је, и даље ни Душан није допуштао да се васал његов сувише снажи. Из истих разлога тумачи се и пређутни пристанак Душанов, да Александар ожени свога сина Михаила кћерју цара Андроника III, Маријом. Брак тај, који је обављен заиста тек 1338 год. баш кад је Душан, опет био у непријатељским одношајима према Византији, није ишао на штету српских интереса, као што тврди г. Флорински. Да је тако, Душан зацело, нашао би начина да осујети његово извршење још миром својим с Андроником од 26 авг. 1334 испред Солуна, или на оном састанку са Андроником у Радовићу 1335 год., кад се поново утврдила равнотежа на Балкану, створена солунским миром.[2] Већ на против, и он је волео да се његов шурак

[1] Иричек, 386. — Флоринскій, 218—219.
[2] Срећковић, II 392.

и васал сродством са царском династијом грчком већма утврди на своме престолу, и углед своје куће више уздигне. Од каквог савеза блгарско-грчког Душан се није бојао; и ако је постојала само пријатељска веза између двора трновског и цариградског, политичког савеза противу Србије није било, нити га је могло бити пред онаком Душановом силом.

Опет понављамо: Душану је требала Блгарска јака и снажна, као један стуб Словенства, да потпомогне његов рад противу византинштине. С тога је и у многим питањима српско-византијским остављао своме шураку слободне руке, да ради како је у интересу његовом, не презајући, да ће се снага блгарска моћи тако лако уздићи, да чак и Србији нашкоди.

Овакав рад српскога владаоца према свом рођаку још се боље види у нижем факту.

15 јуна 1341 умре у Цариграду цар Андроник III, оставив престо малолетноме сину Јовану V. Палеологу. Намесништво се повери царици удови Ани, и првоме доглавнику, великом доместику Јовану Кантакузену. Овај је био властољубив, и смишљао узурпаторске планове. Ствар се зарана открије и он мораде бегати из престонице. 26 октобра исте године он се прогласи у Димотику за другога цара. Ну становници Адријанопоља (Одрина) нису га хтели примити, и позову у помоћ блгарскога цара Јов. Александра, као рођака малолетнога Палеоговића. Александар пође да прихвати Одрин, али га становници не пустише у град, рекавши му: да га зову само као

савезника, а не и за господара.[1] Немајући средстава да град силом заузме, он само опљачка по доњој Тракији, и пред зиму закључи мир са Кантакузеном. У то исто доба надирала је у византијске земље и Душанова војска, и дошла до паланке *Крити*[2] близу Солуна, опљачкала и вратила се, да сачека исход распламтеле грађанске војне у Грчкој.

Кантакузен је био принуђен тражити заштите и помоћи у Срба 1342.

Жена његова царица Ирина, затворена и притешњена у Димотику противном странком позове у помоћ блгарскога цара и обећа предати му град, само ако њен муж умре. Ово је био маневар, да се заплаше Кантакузенови противници у престоници.[3] Ну цар Александар заиста дође, притесни град, али га не мога освојити. По свој прилици да царицу принуди на извршење обећања, писа он своме зету и сестри у Србију, да затворе и убију Кантакузена, кад им је у рукама. Ну Душан то не учини, не само што је то било ниско и нечовечно, недостојно његове царске речи, и српскога гостопримства, већ и штетно по његове нове планове, које је у тај мах ковао, о завојевању грчкога царства, и које планове његов шурак није могао још знати. Из овога факта тешко је извести оно тврђење Флоринскога, да је цар Александар тада „старается вредить ему (Душану)“.

У предузетој војни српској са Византијом, у савезу са Кантакузеном, цар Александар је

[1] Иричек, 388—389.; Флоринскій, II, 221.
[2] Срећковић, II 412, — Флоринскій II, 75.
[3] Иричек, 391.

заиста био за све време на страни царице Ане и њенога сина. Из тога Флорински изводи, да цар блгарски није могао зависити од српскога владаоца, кад он то чини на штету српских интереса. На први поглед изгледа тако. Али кад се дубље загледа у суштину ствари излази обратна ствар.

Савезом с Кантазузеном Душан је хтео ослабити византијску империју, довести је на степен немогућства, да се доцније противи његовом крајњем смеру. Привидна помоћ његова грчкоме одметнику јасно је обелоданила његове намере, и Кантакузен их брзо схватио, и — одуста од савеза.

Цар блгарски Јов. Александар хтео је истим начином постићи увећање својих земаља, придружењем главнијих градова Тракије: Пловдина, Димотика, Одрина и других, око којих већ неколико пута узалудно обилази. И савез са противницима Кантакузеновим, давао му је више наде на постигнуће те сврхе, нарочито кад му је царица Ана 1343 то и понудила.[1] Душан и Александар пак јесу пријатељи и савезници, — нека најзад другојачи однос и није постојао међу њима; — они заједнички раде на сатирању Византинизма, и подизању балканскога Словенства. И сваки њихов појединачни успех иде у прилог опште словенске заједнице балканске, коју хоће да изведе велики њен поборник, српски владалац, као оверени представник свих балканских Словена. Није у питању начин у избору средстава, већ постигнуће сврхе. И успех блгарски не би никако могао ићи на штету Србије, већ само на корист оне мисли,

[1] Флоринскій, II, 222.

за коју се и сама Србија бори. И с тога нама у овом случају изгледа, да је баш велики српски дипломата намерно удешавао овакав рад противу обе противничке странке у византијској империји. Јер царица Ана и могла је своме савезнику дати награде у земљама; или друкчије: цар блгарски је од ње могао узети жељене градове у награду, кад их силом никако није могао освојити. Али шта би од Кантакузена могао добити, кад и он нема ништа, и кад је он свом српском савезнику морао плаћати велике награде на саму своју штету. Србија и Блгарска у то доба представљале су једну, словенску силу на Балкану, која се заједнички бори противу Византије. Представници њихови: Душан и Александар, као пријатељи, рођаци, савезници, — да не кажемо баш као васал и сизерен, — раде на истом задатку. С друге стране њихов заједнички противник Византија подељена је у два табора. Њихове борбе није сврха да сузбију словенштину, већ да један другом отму царску круну. Срби и Блгари — дакле Словенство, меша се у њихову међусобну борбу, не да њима помажу, већ себи да користе више него што би једној или другој завађеној страни помогли. Ту се дакле један користи свађом друге двојице. И зар овај случај не личи на онај пример из басне: где се двојица завадили о један орах, а трећи са стране се умешао, завађенима разделио љуске, а себи задржао језгру? — Овај трећи то је Словенство балканско, а њему на челу био је тада српски краљ Душан. И ми тврдо верујемо, да је оваку политику онај ди-

пломатски таленат и могао водити у овој прилици. Да је имао разлога, сведоче последице. Душан је довршио освојење западне Маћедоније (сем Солуна), прешао Вардар, и са Сером освојио и од источне Маћедоније струмску област, скоро све до Марице.[1] Српску краљевину уздигао на врхунац величине и славе; прогласио прво царство српско. Тиме је свечано санкционисао српски престиж на Балкану и вођство и представништво Србије над свима балканским Словенима. Рођак његов, блгарски цар Александар задобио је блгарске градове у Родопи, проширио међе својој земљи, потпомогао раздробљавање и брже опадање византијскога царства. Успех његов посебице много је мањи од Душановог успеха. И да је тада блгарски цар помишљао, да ради штогод ван заједнице са Србијом, или на штету Србије, као *„самосталан“* блгарски владалац, онда би после овога требало очекивати његов покушај: да отвореним ратом сузбије Душанову власт испод самих својих јужних граница, предела маричких. Али он то не чини, или из страха, или из свесног појимања солидарности у заједничком раду балканскога Словенства противу Византинштине. Нека је то било и из страха од велике силе Душанове, опет то не иде на штету нашег тврђења, јер ми и не велимо, да је цар Александар био васал Душанов од добре воље своје.

Супротно томе налазимо примера, који још већма иде у прилог овог тврђења. Цар Александар је примио од царице грчке родопске градове,

[1] Види Новаковића: „Струмска област у XIV. веку Глас XXXVI.“

али *није дао* оне помоћи, обећане царици 1344[1]. Зашто? Ствар је јасна. Душан је 1343 раскинуо савез са Кантакузеном; али га није склапао ни са царицом Аном; већ је и њој огласио рат, и исте 1344 отпочео га. Питање је: да ли би сад цар Александар смео давати царици обећану помоћ, кад би она посредно или непосредно ишла противу Душана? Да није био: пријатељ, савезник и *васал* Душанов: да није *морао* потпомагати велике планове Душанове; да је био самосталан и да је заиста мислио: „вредить ему“ — што вели Флорински, зацело би то учинио тада, кад Душан трпи и један пораз од Турака Кантакузенових код Стефанијане (1344). Али он то не чини, већ на против, у исто време кад и Душан, ратује противу Кантакузена и царице, и напада на област Морру, у долини Арде, где је, као и његов сизерен, претрпео мали пораз.[2]

Да богме, да ми данас још нисмо доспели, да прозремо потпуно у дубину великих Душанових политичких комбинација. Једни га цене, други потцењују; једни хвале, други куде. Отуда и Флорински налази у њему оскудицу политичкога и дипломатскога ума. Али на супрот томе, ми видимо, да га је онда његов савременик и противник, препредени Кантакузен врло добро разумео; боље но ико продро до дна његових политичких аспирација, и зато одустао од штетнога по себе савеза, па нашао начина, да од њега отргне и царицу Ану, свога противника, са којом се посл измирио, само да би могао одолети страшној сил

[1] Иричек, 390.
[2] Иричек, 390.

Душановој. Али је она била несавладљива; бујици словенској за онда не запречише продирање ни дивље хорде Селцукових Турака из Азије. Зато лукави Кантакузен покушава с друге стране, да подсече крила Душановом орлу, да раздроби словенску заједницу балканску, да разбуца и завади два стуба словенизма балканскога.

Кантакузен је био лукав и врло препреден политичар. Познајући изврсно међусобне односаје Блгарске и Србије у то доба, он је и могао доћи на ту мисао: да завади цара Александра са Душаном; да постакне Блгарску на пређашњу ривалистичку борбу њену са Србијом; и да њеном цару стави у изглед: ослобођење од васалске потчињености према српскоме цару. Као вешт дипломата он је то покушао издалека, врло скривеним путем, да се несмотрени Александар збиља бацио у његове политичке замке.

Турски пљачкашки одреди често су пута већ прелазили у Европу, и пљачкали градове и поља по Тракији и Мађедонији. Нешто помажући Кантакузена, а више својих рачуна ради, допирали су на север чак до Филипопоља, пленили и родопске блгарске градове. За своју политичку комбинацију противу Душана Кантакузен употреби њих, и нема сумње, сâм их је често туткао на блгарске пределе, без обзира, што уз Блгаре страдају и грчки становници. Турцима није требало много говорити, и они су ужасан страх распростр̄ли међу блгарско становништво. Блгарски цар је био немоћан да од њих штити довољно своју земљу. С тога се год. 1351 потужи Кантакузену, с којим је одавно био у миру, против нападаја

његових савезника. Лукави Грк је то и очекивао. Дипломатски му одговори : да и он појми невољу његову, али сажаљева што му не може помоћи, јер нема средстава да спречи њихов прелазак из Азије преко мора у Европу, а он их је морао пређе звати у помоћ противу Душана, те је овај сада крив за сву ту његову несрећу. Ну Кантакузен се не заустави само на овоме, већ пође и корак даље. По својим посланицима, које пошље у Трново, предложи цару Александру савез противу Турака. Кантакузен би их могао претерати преко Хелеспонта, и бранити им отуда прелаз, кад би имао довољно лађа и новаца да их сагради. С тога нека се блгарски цар обвеже да дâ новац за грађење лађа, па ће онда бити обезбеђен од Турака.[1] Посланици су његови стигли у Трново на неки велики народни празник, кад је у престоници било много народа. Цар пројаше с њима кроз улице ; и кад је народ дознао сврху њиховога доласка, повиче на цара: или да са Кантакузеном закључује тај савез, или ће, они сви пропасти од Турака. Цар објасни посланицима расположење народно, и оберучке прихвати Кантакузенов предлог, обећа дати новац за грађење потребних лађа.

Без сумње, да кратковиди Александар није могао прозрети кроз ову врло вешто намештену игру крајње смерове Кантакузенове. И нехотице, улазећи у такав савез потпомогао би снажење свога противника, и нанео штете словенској солидарности и покварио савез и пријатељство са

[1] Причек, 397; — Флоринскій, II, 223.

својим сизереном, рођаком Душаном. Али је зато ум Душанов умео и ту да доскочи лукавству грчком, и да би осујетио ствар док је још у зачетку, објасни своме васалу и шураку, да та његова обавеза личи ни мање ни више него на плаћање данка пониженом Кантакузену; а срамота је за њега да је потчињен поквареној византинштини. И „Александар: без да се бави послушалъ му съвѣта“ вели г. Иричек. Расрђени Кантакузен, што се лукавству његовом ушло у траг, није му ништа друго могао, већ му само попрети, да ће се кајати, предсказав му победу коју ће над њима свима однети ти варвари.[1]

Г. Флоринскоме и овај факт, који у својој историји саопштава сам Кантакузен, изгледа невероватан по томе само, што Душан није сизеренски наредио своме васалу, да одустане од тог савеза, већ му се само „подсмехнуо“, што ће на тај начин и незнано плаћати данак Кантакузену. Заиста разлог смешан. Душану није требало да употребљује своје veto. Њега његов васал, пријатељ, савезник, шурак свуда је слушао, и верно испуњавао своје обавезе. Довољно је било

[1] У књизи *Григоровича: „О Сербіі въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ, преимущественно въ XIV и XV. вѣкѣ.* — Казан, 1859. — коју на жалост своју, поред свег свог труда и жртава никако нисмо могли добавити, — налазимо спомена, вели Иричек у примедби, (397) да је тада Кантакузен обраћао се и српским кнежевима (по Мађедонији) за савез против Турака. А они му одговорили: „Заштићавај се како можеш“. Он их и по други пут молио, да му помогну, јер ће се скоро сами кајати; они му одговорили: Кад Турци дођу до нас, ми ћемо их ласно одбити». — Све је ово могућно, али ко је тада могао веровати у искреност грчкога узурпатора, који је Турке позвао из Азије противу њих самих, — противу Срба, и који се са султанима турским орођавао, грлио и љубио, као верни пријатељи и савезници противу Срба и Бугара.

Душану, да му најближим, па ма и подсмешљивим начином предочи поругу, коју ће на се и нехотице навући. И он то и чини, с чистим убеђењем, да ће и то имати свога дејства, као и апсолутно veto. Тако је заиста и било. Нама је овде главан резултат корака Душановог; а какав је облик свога veto Душан употребио, држимо, да је врло споредна ствар. Најзад чудновато нам изгледа ово мишљење г. Флоринскога, кад је он о истом питању писао 1879 год. овако: „*Стефанъ Душанъ наложилъ свое veto на желаніе Александра добровольно платить Византійскому императору дань, которая, отчасти должна была тратиться на мѣры, направлѣныя къ противодѣйствію сербскимъ завоевніямъ;* Александеръ же не смѣлъ противурѣчить своему сильному родственику“. (Журналъ. М. Н. пр. 1879 бр. 9. стр. 25). — Бива да се мења мишљење о једној ствари, али се онда човек бар исправља, позивајући се у новој исправци на своје старо мишљење. Г. Флорински је овако мислио 1879, а већ 1882, — на три године касније, друкчије и са свим противно. Значи, да није поуздан ни у једном ни у другом питању. С тога и нама је у толико лакше оборити његове разлоге, а нарочито овај, на који се он у своме делу највећма ослања.

Последица овог корака Душановог била је толика, да је Александар идуће године покварио мир са Кантакузеном и ушао у отворени рат противу њега.

У Византији се опет беше покварило при тељство између Кантакузена и правога цара Ј вана Палеолога. Свађа узме већи размер, и мла

цар је морао (1352) опет потражити помоћи и савеза у балканских Словена противу отмичара своје круне. Душан приста да дâ помоћи цару Јовану, само да сруши и „уништи“ свога противника и његове опасне савезнике, Турке. Уза се повуче Душан и свога шурака, блгарскога цара, те се образује тако савез: Срба, Блгара и Грка противу Кантакузена и његових Турака. Дође се и до одсудне битке. Српску спомоћну коњицу предводио је казнец Бориловић. Савезничка војска ишла је дужином реке Марице. Близу Димотике она стане да се одмори, и улогори се. Није се ни знало, да су их скривено пратили 10.000 Кантакузенових Турака. И кад су се разузурили, не надајући се непријатељу, беху жестоко нападнути. Благари се одмах разбегну, Грци и Срби уђу у борбу са надмоћнијим противником, и како беху неспремни за борбу, претрпе велики пораз. Казнац Бориловић једва спасе мали део војске.[1]

Овде заиста пада у очи факт, који истиче и Флорински, да су Блгари у овом боју били одељени од српске војске, под својим засебним војводом. Али ипак овај један слаби доказ, поред оних многих противних, не може доказивати: да цар Александар није био у зависном политичком положају од Душана. Јер из досадањих излагања ми смо видели какав је положај блгарски цар заузимао према српском. А Душан је свуда, где год није било штете по његове интересе истицао, или допуштао да се и Блгарска истиче као једна балканско-словенска јединица, на коју су про-

[1] Срећковић, II, 697--705.; — Причек, 397; — Флоринскій; 217; —

тивници словенизма морали увек рачунати. Али и то попуштање према Блгарској ишло је само до извесног степена, докле је њена снага могла ићи на корист Србије. Чим би опазио, да се ма у чему, крње интереси Србије, својим моћним гласом истављао је своје сизеренско: *„ја“*, и спречавао сваки и најмањи покушај такав.

У том погледу ми смо напред већ истакли случај од 1342 год., кад Душан није хтео по молби свога шурака затворити или погубити Кантакузена, и тиме припомоћи, да Блгари заузму без великог отпора Адријанопољ и Димотику. Он је то учинио и из разлога, да ови градови заиста не падну у руке Блгарима, који би му могли ипак једном бити ако не супарници, а оно велика сметња његовом крајњем смеру, заузећу Цариграда.[1] За то је врло важан и овај факт. Год. 1349, 20 септембра Душан закључује један уговор с Дубровчанима. Допуштајући им слободну трговину по свем царству своме, и да проносе своју робу кроз Србију и у друге земље, додаје: **„тькмо оружніє да не носе ни у Бугаре ни у Басарабину землью, ни на Оугрѣ, ни у Босну, ни у Грькє ни никамо любоо у тугю землью, тькмо у землю царства ми и краљеву“**.[2] Из овога се види, да је Душан сматрао да би му и Блгарска, кад би се осилила и оснажила, могла исто онако нашкодити, као и Грчка и Угарска. С тога јој као својој васалној земљи овим путем спречава начин за оснажење. То је пут политике према Блгарској, наслеђен и од оца његова. Ми налазимо спомен,

[1] Флоринскій II 226.
[2] Miklošić. Monumenta serb. 146.

да је такву исту клаузулу уметнуо у трговачки уговор са Млечанима и краљ Дечански. Год. 1330, индикта XII, маја 1 краљ срп. Урош, у писму млетачкоме дужду Франциску Дандолу, даје слободу трговања млет. трговцима, да могу ићи и преко његове земље у Романију, — *али не у Блгарску:* „Quare idcirco vobis diximus intimamdum, qvod si praedictis facere transitum, ad partes praedictas *excepto ad partes Bulgariae,* quod ipsis demus transitum liberalem et conductum jecurum.... etc...[1] Душан још и као сизерен могао је и смео је то урадити. У противном случају, за један овакав уговор, нарочито за Блгарску, која је дубровачку робу добијала већином преко Србије, имао би се очекивати рат од стране Блгарске, да она само није била дужна трпети оваке наредбе.

Не тврдимо, да цар Јован Александар каткада можда није осећао јако сву тежину свога потчињенога положаја према своме зету. И он је, поред све своје послушности покушавао, да се отресе свога васалства. Један једини пример такав заиста налазимо у историји односаја Душанових према цару Јов. Александру. И баш тај пример нас, обратно од Флоринскога, учвршћује већма у нашем мишљењу, из простог разлога, што покушаја не би било, да потчињеност васалска није постојала.

Године 1352 цар Душан се налазио у затегнутим односајима према Венецији, услед неуспеха свог да их приволе за савезнике и помагаче у освојењу Цариграда. Тада баш блгарски цар

[1] Гласник 22, 302.

везује са републиком на против пријатељске уговоре и одношаје. Он даје Млечанима грамату, на безграничну слободу трговине по свом царству његовом, и обећава им са своје стране сваку потпору и покровитељство. Између осталога Венецијанци добијају право подизати свуда по Блгарској своје цркве и трговачке берзе. „*Сваки, ко помисли сметати им у томе,* — говори Александар у тој грамати, *биће непријатељ царства мога*“. Једва да би се могло мислити, да ове речи не циљају на Душана; јер ко би у осталом други могао сметати извршењу његових повластица Млечанима, ако не ко с поља, коме тај уговор иде на штету. А то је могла бити само Србија. Тај је уговор био предан Марку Леонарду, млетачком консулу у Варни. Уз уговор је било и писмо царево (dio gratia imperator del Zagora, de Bolgari e de Giresi) великом и моћном другу и љубезноме брату дужду Андреји Дандолу. У њему Александар извештава главу републике о својој свагдашњој готовости да прими посланство, које му Млетачка намерава упутити, о чему је он чуо преко Марина Фалера, тадањег млетачког консула при двору угарског краља. Сврха овога посланства, вели Флорински, очевидно је била политичка. јер иначе за трговачке ствари већ је постојао у Варни млетачки консулат. Врло је могућно да су хитри Венедичани тражили савез блгарскога цара колико против Ђеновљана, с којима су у то доба водили ратове, како мисли г. Макушев,[1] толико и ради интрига противу Душана.[2] Али и

[1] Журналъ Мин. Нар. просвѣщ. 1878. Бр. 5. за мај, стр. 79 80.
[2] Флоринскій II. 227.

овај покушај блгарскога цара противу Срба није уродио никаквим плодом. Да ли зато, што се није имало довољно времена, пошто су на скоро и Блгарима и Србима Турци дали доста посла и замета; или што је Душан нашао начина да га осујети. Ово нам се чини могућним у толико пре, што се Душан после заиста примирио с Млечанима, (1355) који су приликама били нагнани, да сада самога Душана моле за савез, и да му сами обећају оно, за што их је Душан пређе толико пута молио, а они у одговорима својим вешто обилазили таке молбе.

Овде долази и прекид Душанових одношаја с Александром. Рана смрт цара српског, и прилике које после насташе у српским земљама, разрешили су блгарскога цара од васалства; и да је имао времена, ко зна, како би се српско-блгарска ствар тада окренула.

Из досадањег излагања, држимо, и сам Флорински увидео би, да је погрешан његов закључак, о цару Александру: „Не нарушая мира между собою, каждое изъ нихъ ведетъ свою самостоятельную политику, сходною, впрочемъ въ основномъ стремленій усилиться на счетъ слабости имперій. Вмѣшиваясъ въ византійскія дѣла, извлекая изъ етого вмѣшательства выгоди для себя, болгарскій царъ косвенно способствуетъ росту сербскаго царства“.

Па и на сама умесна и важна питања ученога рускога професора: „Отчего при тѣхъ узахъ родства и дружбы, которыя соединяютъ обоихъ монарховъ, Александръ не является постояннымъ активнымъ помощникомъ Душану? Отчего съ ихъ

стороны незамѣтно вполнѣ единомысленнаго и единодушнаго образа дѣйствій?“ — У нашем излагању нашао би се потпун и јасан одговор: да се Александар заиста свуда налази као постојани помоћник Душанов, кад год је овоме потребовала његова помоћ; а што се тиче једнодушности њиховога рада противу Византије ње је било свуда само што је политика Душанова умела вешто прикрити од лукавог противника њихову заједничку радњу. На треће питање: „Отчего однимъ словомъ, Сербы и Болгаре не идутъ вмѣстѣ на Цариградъ, для довершенія завоеванія византійской имперій, а вмѣсто того приглашаются для етого великаго дѣла совсѣмъ неподходящіе союзники — Венеціанцы?“ — Одговор је наш кратак: за то што Душану за ту сврху Блгари нису били потребни. Њему је требало лађа за освојење Цариграда, а то му могу дати Венецијанци, а не Блгари; и за то што би они у том послу Душану већма могли шкодити, а врло мало помоћи. Ну и одговор г. Флоринскога на ово питање иде у нашу корист, зато га саопштавамо у целости:

„Пре свега могућна је сумња, да би Блгарска била у стању дати Душану помоћ у тако великом смишљеном подузећу. О унутарњим приликама Блгарске за цара Александра ми не знамо баш много, али то што знамо не говори у прилог моћи њене. Ми видимо да Александар увећава размер својих земаља, али и то бива на веома лак начин, захваљујући спољним приликама, а никако његовој снази. Год. 1334 њему помажу Татари. Филипопољ и родопске градове уступа му драговољно византијска влада. Његова п

војена подузећа, како се види из изведених факата, не одликују се успехом. Он не може да заузме ни Адријанопољ, ни Димотику, нити је у стању да овлада облашћу Морра. Видно дакле са свију страна, да војска његова није била велика ни јака. Она није у стању одбранити своју земљу од упада Турака, који су нештедно опустошавали целу јужну Блгарску. Александар се једнако занимао начинима да одбије те варваре; али једнако не предузимајући ништа противу њих. Са севера Блгарска је такође не мало трпела од других варвара — Татара. Околност, што је сам цар за своја подузећа често најимао поједина одељења татарске хорде, није обезбеђивала земљу од нежељених посета ових пљачкашких номада. К тој невољи, која је с поља Блгарску сналазила, присајединила се друга, која је била унутра, у самој земљи. То су биле разне религиозне смутње, које су одавно притискивале Блгарску. Поред богомила, који у њој још одавно живе и напредују, у ово доба се јављају још две секте, које су просто својим наказним учењем деморалисали народ. То су били: Исихасти и Адамити, о којима се опширније може читати у засебној глави XXI Иричекове историје Блгарске.[1] Напомињемо овде само толико, да је утецај ових религиозних секта био толики, да се и сам цар подао њиховој струји, отерао своју прву царицу, Влахињу, и оженио једном Јеврејком, која је на покрштењу примила име његове прве одјурене жене!

[1] Блгарска истор. 400—406.

Па кад је тако јадно стање блгарске империје било тада, онда, како се може још држати, да њен цар није у политичком погледу зависио од силнога цара српског Душана, коме се тада клањао цео Балкан, од кога су дрхтали у Цариграду, стрепели у Будиму, бојали се у Венецији, а у Азији о сили његовој чуда приповедали? —

II

Турци; Србија и Блгарска у подједнакој опасности од њих; — Последице маричке битке. Савез јужних Словена: Кнез Лазар и цар Шишман III, — Последице битке Косовске; — Срби и Блгари у принудној истој улози према Турцима; деспот Стеван Лазаревић ради на ослобођењу Блгарске. (Константин Страцимировић, Новак — Караљук.) —

Многим невољама, које су сналазиле стару Византију изнутра и споља још од краја XII в., придружи се почетком XIII нова, последицама, најтежа. Непријатељима, који са запада и Дунава срљаху на њу, придружише се трећи с истока, много силнији и опаснији. То беху Турци, Селџуковци, туранскога корена, који се на своме путу с истока на запад зауставише и одомаћише у Малој Азији, на земљишту византијске царевине. Беху силни, и у току XIII века основаше ту и своју нову (трећу турску) царевину *османску*, са престоницом у лепој и тврдој Бруси. Узани Дарданели не могоше стати на пут валима њихове бујице; и у почетку XIV. в. њихове пљачкашке четице виђају се и по равницама: Тракије и Маћедоније. Они су наговештавали

опасност, коју целом Балкану собом доносе. Али је било мало увиђавности код најпозванијих, да гуји зарана стану ногом за врат. И каталонска преговарања са њима по југоисточним странама полуострва српског само су још већма обелоданила слабост старе византијске царевине.[1] Силни освајачи турски већ су смишљали паклене смерове своје; вребали прилику, да своје прсте умешају дубље у замршене ствари на Балкану. И та им се прилика ускоро указала. Грађанска војна Палеога и Кантакузена показала је Турцима пут и начин: да царство своје пренесу и на Балканско полуострво. И у години 1353 већ опажамо у заузећу маленога града Цимпе (данас Чими или Цеменлик, на сахат и пô више Калипоља) почетак снажне и судбоносне акције османовских Турака по европској обали.[2] Изабрано време беше заиста згодно. Византијска царевина беше већ са свим немоћна, да спречи њихову паклену замисао. Балкански Словени беху још једини моћни да сузбију нову бујицу. И силни Душан радио је на томе врло озбиљно у последњим данима свога живота, тежећи, да завојевачком плану турском истави на супрот свој план. Али на несрећу српску, словенску, па и целога хришћанства источног, његова прерана смрт обезбеди Турцима успешан посао њихов по земљама југоисточнога Балкана. За непуних двадесет година цела Тракија паде у њихове руке. Византијска власт у Европи би сведена

[1] Види Новаковића: „Срби и Турци у XIV и XV , стр. 8—96.

[2] Ibidem. 111. и даље.

малу војводину само у околини Цариграда. Главни градови тракијски у доњој маричкој долини већ препуњени силном турском коњицом. Прилике које по смрти Душановој насташе у српским и блгарским земљама снажно потпомагаху Лала-Шахинова освајања и по горњој Марици, и наскоро турске четe ударише и на само блгарско царство.[1]

Једва у последњем часу Византинци увидеше крајни смер ових савремених турских освајања. Ударац главни беше намењен Цариграду. Несрећни цар Јован V. Палеолог продао је тада и последње своје драгоцености царске, заложене у Млецима, само да набави новаца за рат. Надао се и помоћи са запада, а нарочито од балканских Словена. С тога наста да се с њима, првенствено са Србима, измири. У југо-источном крају српске царевине, у сереској и струмичкој области до Марице заповедала је у ово доба српска царица Јелена. Васали њени беху ћесар Воихна у Драми, и зет њен Угљеша сев. источно од њега. Царица се српска сматрала као најстарија глава већ раздробљене Душанове државе. Па с тога је цариградски патријарх и ишао 1363 к њој у Сер, да поради на измерењу цркава, а затим и на склапању пријатељства и савеза за заједничку одбрану од Турака. Али је и то било већ доста касно. Јер на престолу турском сећаше већ силни Мурат I, који имаћаше одређену сврху свога даљег одсуднијег рада, и могао би и тај савез раскинути. Ну он

[1] Новаковић, 115—127.

се и не састави. Експедиција Калистова прође врло несрећно. Томе се придруже одмах још горе невоље: рат Блгара са Грцима баш у овом најозбиљнијем часу.[1] Све је то силно деловало у корист Турака.

Као по неком раније одређеном такту, и словенски свет на Балкану сналазила је у ово доба једна несрећа за другом. У Србији „цареви се отимљу о царство“, стање несносно; одношаји међу појединим самосталним велможама врло затегнуто. Грађанска војна тек што није планула. У Блгарској мало нешто боље, али ипак рђаво. Цару Александру погинула оба старија сина: Михаило и Јован Асен.[2] Остала још двојица: Јован Срацимир и Јован Шишмам, овај последњи од царице Јеврејке. Под утецајем своје лепе жене, стари Александар је за живота одредио за наследника свога млађег сина; а старији је требао да се задовољи само видинском облашћу. Тиме се унапред припреми грађа за међусобну грађанску-династичку борбу, која ће иначе слабу блгарску царевину још већма ослабити, и спремити за лак залогај цару Мурату I. Тако је и било. С јесени 1365[3] умре цар Јов.

[1] *Иричек, 415–416.* вели: „по неизвѣстни причини“; а ми бисмо рекли, да је повод рату лежао у женидби Јованова сина Адроника са деветогодишњом кћери цара Александра и у намерама Андрониковим, да свога оца протера с престола помоћу својих рођака, Блгара.

[2] Исти, 411.

[3] Иричек, 416. — Ну она је по мишљењењу г. Новаковића нетачна. Он је склон да прими годину летописа *Јов. Богдана*: „Прѣжде же оуко разкоа сего оумрѣтъ Александръ царъ трѣновскы въ лѣто ѫGGOO (1362) мѣсмца фебрѹарія, зі.“ — *Archiv für. slav. Philologie,* XIII. B. IV. Heft, p. 528. — И Макушев сумња у тачност год. 1365. — Види Журналъ, г. 1878, бр. 5, стр. 85

Александар. Блгарска се одмах раздроби на *три* дела. Средњом Блгарском: Силистријом, Трновом, Софијом, Јамболом и Никопољем, овлада одређени наследник Јован Шишман III., прозвав се царем. У Видину и области истоименој, до наше тимочке долине, прогласи се Јован Срацимир „**благовѣрни царъ Болгаромъ.**“ На истоку, у Црноморском крају, између мора и Дунава, у данашњој Добручи, истакне се за самостална господара деспот *Добротић*, по коме и област његова носи и данас његево име. Користећи се том поцепаношћу и слабошћу Блгарске, Мађари ударе одмах на видинску област у друштву са влашким војводом Владиславом, (преко лета 1365) Узму Видин, заробе цара Јов. Срацимира, и попрете опасношћу и Јов. Шишману III у Трнову. Да отклони ту опасност цар Шишман ступи у савез с Турцима, с којима беше непосредни сусед, у пределима горње поречине Маричке. Доцније пређе на његову страну и влашки Владислав, шурак Срацимиров, и успу да 1369 поврате Видин од Угара; Срацимир се поново у њему намести, али као васал угарскога краља.[1] За време овог још већег раздробљавања блгарске моћи Турци су се све боље утврђивали у Тракији доњој и горњој. Заузели су већ 1368-9. и главни њен град Дренопоље,[2] а мало затим и Пловдин. Цар Мурат похита одмах те пренесе и своју престоницу из Брусе у Европу, и намести је у Дренопољу; а његов Лала-Шахин је продужио даља освајања блгарских градова северно од

[1] Иричек 417—420.
[2] Новаковић, 125.

Пловдина: Кизил-Јенице, Јамбола, Ихтимана и др. На ред су дошли и планински крајеви југозападно од Пловдина и Татар-Пазарџика, како би се њима заокруглило освојење турско у југоисточној Маћедонији, и осигурало залеђе ка Софији и на осталу српску Маћедонију. Било је великог народног отпора. Али узалуд. Побеђени борци или су се предавали непријатељу, или су бегали „у Србију“, к родопском деспоту Угљеши. Турци су до 1370 год. већ били освојили уз Тракију и део Маћедоније, и целу јужну Блгарску. Остао им је преко Ихтимана отворен пут за Софију, и северну половину Блгарске. Утврђењем својим у Пловдину Турци су као клин ушли у пределе српске државе око Месте и Струме, и тиме себи отворили и други пут к западу: на српско царство.[1] С тога је сада настала подједнака опасност за сигурност не само заосталих блгарских, већ и свих српских земаља у Маћедонији.

Са српске стране опасност је уочена и добро схваћена. При свој анархији, која је тада владала у пространом царству српском, било је изгледа, да ће се још што год моћи учинити противу Турака. Земље српске у југоисточној Маћедонији, које су биле прве у опасности озбиљно се сташе спремати за одсудну борбу. Одметање Вукашина у западној Маћедонији од царства, и брата му Угљеше у источној Маћедоније од царице (после 1366 г.), држим, објашњава се

-ваном потребом за одсуднији и енергичнији к-

[1] Новаковић, 126.

рак противу нове опасности. У овом погледу радња деспота Угљеше заслужује похвалу код потомства. Схвативши правилно, шта му треба радити противу Турака, он, чим се прогласи самосталним, и приступи том раду. Крајем 1366 или почетком 1367 послао је посланике своје у Цариград, да раде на измирењу цркава, и на скидању бачене анатеме са његове деспотовине. Поред овог црквеног посла они су имали и политички задатак, да с Грцима уговарају савез противу Турака. То се јасно види из беседе неког Грка Димитрија Кидонија, који је тада Византинцима препоручивао тај „ратни савез противу Турака, у коме су Срби нудили и потребна новчана средсва.“ [1] Преговори су без сумње доведени до жељених ресултата с обе стране. Јер у марту 1368 деспод Угљеша послао је у Цариград патријарху покајно писмо, у коме није ни мало штедео ни сен умрлога цара свога, бацајући на њ кривицу за све зло, које је постигло српске земље услед његовог отцепљења од васељенске цркве. Толика жртва јамачно је учињена, пошто је од стране Грка добијену афирмативан одговор на питање о савезу против Турака. Ну све је ово била мала утеха. Грчки цар, при свој својој вољи, да учествује у савезу том, био је врло немоћан, да није могао задржити ни Калипоље, које му 1366 ослободи од Турака принц Амадеј Савојски. Финансијски и морално изнурен бацао је још последње погледе на запад, одакле је по цену унижавања свог, ишчекивао

[1] Новаковић, по Иричеку, 149. — и даље.

какву шачицу војника, или кесицу новаца. Међу тим опасност од Турака расла је све већма. Блгарска је била притешњена; на ред су дошле дакле српске, Угљешине земље.

Не чекајући непријатеља да сам закуца на прагу, Угљеша и брат му, краљ Вукашин приступе делу. Купили су своју силу, спремали се озбиљно за одсудну борбу, која има да реши превласт турску или српску на Балкану, а и будућност балканских Словена. Чекао се непосредни повод, и Турци га пруже: заузећем Пловдина, у очи 1370, или саме 1370 год. и утврђењем својим у њему.

Браћа су напрегла све силе своје и сакупила силну војску од 60000 људи, само из околине Шаре, јужних срп. земаља око Вардара и Струме, и крајева око Драме, Мосинопоља (дан. Ћумулџим.) и Волера.[1] Са њом се упуте истоку, ка Марици с јасним планом, да снажно ударе на нову престоницу турску Дренопоље (Одрин) и униште главу турску у Европи. Немамо података, да ли су и други народи Балканскога полуострва, нарочито Блгари, учествовали у овом походу браће Мрњавчевића противу Турака. Неки турски извори наговештавају само, да се деспот (Угљеша) договорио са „неким неверничким краљевима“, да разори Дренопоље, и протера Турке из Европе; други пак међу те „неверничке краљеве“ рачунају краља: Босне, Угарске и Влашке. Али се њима не може поклонити поверење већ и из познатог обичаја турских историка, да сваг

[1] Новак. 172.

своју победу преувеличају великом бројном надмоћношћу противника. Наши сувремени извори (нарочито запис монаха Исаије) јамачно би записали, да је с Угљешом био ма који од тадашњих блгарских владалаца. По хроници Јована Богдана, која каже: „**И въздвиже сѧ пакы Амоурать понти или на Блъгаре или на Оуглеша.**“ [1] Само из далека можемо нагађати, да је подједнака опасност од Турада натерала и Блгаре, а у првом реду цара Јов. Шишмана III, да са Србима ступе овом приликом у акцију, па ма и прикривеним начином, не смејући јавно као непосредан сусед Лала-Шахинов. Ову хипотезу поткрепљују и околности, што је последица неуспеха српскога оружја овог пута подједнако дејствовала: како на јужне српске земље, тако и на Шишманову средњу Блгарску; и још што је правац и мета српске војске била: Дренопоље и Пловдин, вароши у самој близини Шишманових земаља, те би се могло с разлогом хипотезирати, да је и цар Шишман придружио српској сили неки део своје снаге војничке. О самом пак народу блгарском нарочито оном, који је из, Турцима заузетих, земаља бегао „у Србију“, к деспоту Угљеши, не може се ни држати, да није у великој маси учествовао уз српску војску. Спомена о овом заиста не налазимо; али је хипотеза врло могућна и остварљива.

Заиста је изабрано време: септембар 1371 год. било врло згодно, за одсудну акцију српску. У Европи је Лала-Шахин остао са врло малом

[1] Archiv f. slav. Philologie, XIII. B. IV. H. S. 528.

војском. Цар Мурат је сву осталу своју бојну снагу одвео у Азију. Српска војена снага била је толика, да је с поуздањем у свој успех весело јездила пут Дренопоља. Али се против „гнева божијег“ није ништа могло. И 26 септембра 1371 год сва та српска бојна снага страдала је на р. Марици, близу Чрмена од пет пута мање силе турске. Погинула су и оба брата; изгинуо је и цвет српске војске; усахла је и храброст српска; уништено је поуздање и уверење, да ће још уједињена српска сила моћи савладати Турке. То је у историји српској чувена и кобна *Маричка битка.*[1]

Њене су последице огромне. Она је решила питање о опстанку Турака на Балкану, у корист њихову; одзвонила слободи свих јужних српских земаља у Маћедонији, поред њих и земљама блгарскога цара Јов. Шишмана.

Источна Маћедонија српска, смрћу Угљешином остала је без господара. Турци је одмах заузму, ипак не без одбране. Тиме се прикуче земљама других самосталних господара маћедонских, браће Дејановића, Драгаша и Константина, који су владали од Куманова (ст. Жеглигова), па на северо-исток до изнад Ћустендила (Велбужда), на југ до Струмнице, а на запад преко Вардара, до области тиквешке. Јужно од њих, између река: Струме, Струмице и Вардара био је стриц њихов Богдан (Жарковић) познати нам Љутица Богдан у народној поесији. И не мислећи на могућност отпора Турцима, они се покорише, и од 137

[1] Новаковић, 169—183, и други извори.

посташе правим васалима турским. Власт турска пренесе се овог пута и на десну обалу Вардара, у западну Маћедонију, где земљама краља Вукашина овладао беше син му Марко (Краљевић). И он могаше опстати само по цену својега признања врховне турске власти и дате васалске обавезе своје.

Иста судбина после маричке битке постигла је и блгарско царство под Шишманом III. Турци су ударили и на њ. И почетком 1372 год. по свој прилици, били су и они бојеви око Софије, за које прича народно предање, везујући их за име Асеново.[1] Исход борбе је, јамачно био несрећан по Шишмана. Он је приморан био, или да упусти Софију и западни део своје државе, или и целу државу, или да жртвама откупљује даљи опстанак. Шишман се реши на ово последње, призна турску власт, и постане васал султанов 1272—3 год. А залога мира била је: удадба сестре његове, *Тамаре* за Мурата I.[2] Изгледа да је њу захтевао сам султан, јер блгарска хроника каже: „**и възыде на царство** (по смрти цара Јов. Александра) **Шишманъ царъ, сынъ Александровъ. И посла Амоурать къ нѣмꙋ дати сестрѫ своѭ за нь, и онь, и не хотѣ, дасть сестрѫ своѭ. кера Тамаръ царицѫ**“.[3] Тамара је прва словенска кћи, која је отишла по невољи у султанов харем; и

[1] Иричек, у „Cesty po Bulharsku“, 48—49. (по Новак.)

[2] Новаковић, 209—211. — Иричек, 420 ставља васалство Шишманово и удадбу Тамаре још у 1366 год. кад је Шишман Турцима правио савез против Мађара у Видину. Ну ми смо склони веровати јачим разлозима госп. Новаковића, који вели тако, како смо и поменули.

[3] Archiv, 528; Band XIII, H. IV.

њоме и међу балканским Словенима отпочиње политика удадбе и женидбе, за коју г. Новаковић врло згодно вели: „Кад се чита историја средњега века, види се, да су женидбе и удаје непрестано употребљаване, да политици послуже стишавајући, одлажући и ублажавајући кризе, предупређујући и отклањајући тегобе, делујући као копча и залога интересима“. Па и код нас: „после боја косовскога, све што је још Србија могла задобити, задобивено је овом политиком“.[1]

Извесно време после маричке битке Турци су употребили на обезбеђење ових тековина, које им та битка донесе, и на нова проматрања у избору својих стратегијских друмова за освојење и заосталих српских и блгарских земаља. На реду су биле српске земље у западном приморју, и оне на северној полутини полуострва, у дунавском сливу, и блгарске земље северно од Балкана. Владаоцима тих земаља јасна је била намера турска; с тога насташе да раде о заједници својој, не би ли бар у дванаестом часу здруженим силама својим спасли, што се још могло спасавати.

Међу српским владаоцима у ово доба истиче се највећма босански бан Твртко I. Појимајући опасност која Српству долазаше у то доба и са северне стране, од Мађара; видећи да у заосталој Душановој царевини не беше више правих Немањића, који би били моћни представници Српства на Балкану, бан Твртко се реши да се с прихвати те улоге, као потомак св. Немање женској линији. Зато се он крунише за *сриско* ,

[1] Срби и Турци у XIV XV в., 195.

не само босанскога, краља, год. 1377, на гробу самога Растка Немањића, светитеља Саве у Милешеву.[1] Противу тога узвишења бана босанскога изабрани српски цар није имао ништа, задовољавајући се у сувишној скромности својој и титулом кнеза српскога. То беше добри и побожни Лазар Хребељановић, који је ипак владао само највећим делом Турцима неосвојених земаља у дунавском сливу. Шта више истоветност интереса у одбрани од Мађарства приљубила је и њега уз снажну мишицу босанскога краља. Они двојица склопише и „савез српских владалаца“, у који уђоше и Хрвати, управљајући га најпре противу сузбијања мађарског утецаја из српских земаља. Али је улога његова била већа, као што је и опасност по цео југословенски свет с југоисточне стране била тежа; те он постаде и савез за одбрану од турских насртаја. Сем Лазара и Твртка с почетка не бише други српски самостални владаоци уз њих. Ну постепено примицање опште опасности и њих натера да уђу у тај савез. Стојећи први на ударцу; појимајући опасне последице нејединства балканскога Словенства, кнез Лазар је више него ико уложио труда, да се савезом балканских Словена отклони опасност, и одбрани оно што се од Турака још могло бранити. Такав његов рад почиње одмах иза маричке битке. Њему на југо-западу у дреничкој области а Косову владаше тада самостално кнез Вук Бранковић, син севастократора Бранка Младеновића. Беше силан по снази и господству своме.

[1] Ковач. и Јовановић II, 153—154.

Лазар прво њега задобије за свој план, уда за њ своју најстарију кћер *Мару*[1] „око 1371 год.“ Положај је његов и даље остао независан од „цара“ српскога,[2] али је био непоколебљиви савезник Лазарев противу Турака.

У овај српски савез, Лазар је хтео да увуче и Блгаре. Његов источни сусед, трновски цар Шишман III био је у истим опасностима од Турака. Заједнички интереси упућивали су их и на заједничку одбрану. И удадба друге кћери Лазареве, можда *Деспине*, за Шишмана, или сина му,[3] пада у ово доба, после маричке битке, а пре 1386 год., и она је била печат тога пријатељскога савеза.

Без сумње хитрим Турцима нису могле умаћи испред очију опасне последице тога савеза по њих. Па су се за рана постарали да га осујете док је још у зачетку. Већ од год. 1380 они покушавају упадати и у српске земље у сливу дунавском. Лазар је одмах на њих послао војску, и храбре његове војводе: Витомир и Црепп одрже славну победу над њима на сам Божић, 1380 год. на Дубравници (окр. топлички, у Добричу).[4]

Турци, истина, нису осетили губитак, али су јасно видели опасност. Да у будуће не би

[1] Руварац „О кн. Лазару“, 4.

[2] Види расправу Љ. Ковачев.: „Вук Бранковић“, у Годишњици X.

[3] Ковачев. и Јован. II 158, — Руварац Иларион, „О кн. Лазару“, 4; — Rački: „Pokret na slov. jugu“, Rad III, 88, г и: Šišman bug. kralj. bejaše mu zetom».

[4] Гласник XI, 149: „Въ лѣто 6889—1380 — оуби Чер и Витомиръ тоурце на Дубрѡвнице; разговетније у Starinama I. 20. „въ лѣто 6889 оуби Црепь и Витомиръ Тоурке на Доукраг ци Дек. 25.

горе прошли и од савеза српско-блгарског, насташе одмах да га раскину, и раздвоје Лазара од Шишмана. Освојењем Самокова 1365[1] или 1366[2] обезбедили су били свој наслон за освајање и северне Блгарске. Одатле им је лако било испуштати своје гарнизоне из Ихтимана у нишавску долину, у Србију, и ка Софији у Шишманову државу. Они окрену сада прво на Блгарску. Год. 1382 пловдински заповедник Инце Балабан бег лукавим начином освоји Софију без боја.[3] Сам овај начин освајања показује, колико су Турци полагали да имају Софију у својим рукама; и не уздајући се, можда, да ће је силом освојити, рачунајући и на помоћ коју би цару Шишману могли и Срби указати, вребали су начин, да је преваром освоје, у чему су и успели. Тиме је постигнут значајан успех. Срби Лазареви раздвојени су од Шишманових Блгара, савез раскинут, и Турци су се с те стране могли надати миру. Зато од овог доба окренуше живље своје нападе на западне стране српскога приморја, из Маћедоније у Арбанију, на земље зетских Баошића. План је био по свој прилици, да одсудним ударом с друге стране осаме Лазара, и покваре савез западних српских владалаца. И заиста на пољу Савру, на реци Деволу, Турци задобију (1385) над зетским господарем знатну победу, у којој погине и сам Баоша I[4] и брат Краљевића Марка, Иваниш.[5] Све земље Баошића на левој обали

[1] Rački, Rad III, 87; —
[2] Макушев, Журналъ, год. 1878. бр. 5, стр. 90.
[3] Иричек, 434, — Rački, Rad III, 87.
[4] Ковач. и Јов. II, 156. —
[5] Иричек, 434.

Дрима осташе Турцима. Ну баш овај догађај и подстакну новог господара зетског, Ђурђа II Срацимировића, да ступи у коло Лазарева савеза противу Турака. Тога ради ожени се трећом кћери Лазаревом, Јеленом, око год. 1386—7.[1] Тако је у ово доба био постигнут потпуни савез свих јужних Словена за одсудну борбу са непријатељима и са севера и југоистока. Владаоци српски и блгарски везани су још и родбинским везама. Цар Шишман, Вук Бранковић и Ђурађ Срацимировић су пашенози, зетови срећнога оца, кнеза Лазара. Краљ босански Твртко такође био је зет, по *Доротеји*, кћери видинскога цара Александра Срацимировића, брата Шишманова.[2] И та је женидба и пријатељска веза могла бити у доба када је Лазар своју кћер удавао у кућу Шишманову, и потицала из истих разлога за савез противу Мађара и противу Турака. Јер још 10 априла 1378 краљ Твртко вели у једној потврди привилегије Дубровчанима: „...**и сь богодарованною ми краљевства ми матерню, госпоѡмъ кѹра Єленѡмь, и сь госпоѡмь краљицѡмь кѹра Доротїѡмь** итд.[3]

Заиста диван и јединствени пример слоге и заједнице свег јужног Словенства, и камо среће, да га је било на десетак-петнаест година раније, док је било изгледа и могућности за успешан рад противу нових незваних гостију. Овако све би узалуд. Савез је тај мале и тренутне успехе побрао, који су само ускорили одлучну катастрофу. Јер Турци нису сада више заобилазили око Ла

[1] Руварац, „О кн. Лазару“ 4.
[2] Rački, Rad III, 106,
[3] Miklošić Mon. serb., 189.

заревих земаља, већ великом снагом ударе 1386 на саму његову земљу с истока, и допру до Ниша, главне стратегијске тачке Лазареве за свој југоисток. Лазар још није био потпуно спреман за отпор. Савезници му нису могли тако убрзо прискочити у помоћ, и он би принуђен да се мири с Турцима по цену свога васалства. Ниш паде после двадесет и петодневне храбре одбране, а са њим Турци узеше јамачно и цело Поморавље и нишавску долину. Лазар обећа плаћати данак у новцу, и давати спомоћну војску султану.[1]

Али се и савезницима наскоро дала прилика да опробају своју снагу противу Турака. Исте год. 1386 Мурат је морао ратовати у Азији са својим суплеменицима Караманима. По дужности васалској Лазар је морао послати свој одред коњице. Ну док је његова војска јездила Малој

[1] Starine VI. I. „Въ лѣто 6893 — 1386 исходи Моуратъ царь на кнеза и прими Нишь". —

Јов. Мишковић: „Косовска битка", стр. 39—41; —

Макушев (Журналъ, 1878, бр. 5., 90—91 стр.) погрешно тумачи и време и разлог заузећу Ниша, верујући дословце Сеадину, који каже: како су Турци освојили Самоков (1366), а Срби непрестано тежили да их одатле истерају из те важне стратегијске тачке. Цар Мурат да би прекинуо то узнемиравање, реши поход противу Србије. Кад се војска његова приближила, Лазар је узмицао, и народ из околине сагнао у град Ниш, и опустошио и уништио сву храну у околини. Турци не нађу нигде потребних намирница; већ дознаду да у Нишу има велика количина, нападну град, и после 25 дана узму га. Тако Турчин приповеда, а Рус верује. Ми напротив мислимо, да су заузећу Ниша претходили прво важни стратегијски разлози Муратови, јер је из Ниша могао држати у шкрипцу Лазара, разграјена од Блгара, а кад би Лазару оставио земље до Драгоанског кланца, докле је тада и допирала граница српска према стоку, онда би и онај клин турског освојења од Пловдина, реко Ихтимана и Самокова к Софији био у опасности од савезника блгарских: Срба Лазаревих и босанских, што би било врло штетно по *Мурата*.

Азији и тамо ратовала, дотле он настане са краљем Твртком, да савез и у дело приведу, и нападну на Турке. Са њима у договору, а можда и у акцији био је и трновски цар Шишман III, али само није смео јавно да се изјасни противу султана.[1] Султан по свршетку рата у Азији, и повратку српске војске примети брзо кретање Срба, и похита да им стане на пут. Војска његова спустила се у топличку раван, да дубље продре у Лазареве земље са јужне стране. Али здружена војска Твртковa и Лазарева дочекају Турке код Плочника, ниже дан. Куршумлије, и судари се с њима. То је било 1387 године. Војска турска претрпе страшан пораз, један пети део једва се спасе.[2] „Ово је била прва и последња победа југословенске конфедерације над азијатским дошљацима“, и она је одмах донела огромних последица по Шишманову Блгарску, и Србију Лазареву.

Цар Шишман, чувши радосни глас о победи српској не мога се више уздржавати, а да јавно не ступи у српски савез противу Турака; зато одмах откаже Мурату васалску послушност. Истим путем пође и наследник Кнеза Добротића, Иванко, који је мало раније био такође с Турцима.[3] Тако се цела слободна Блгарска сјединила са слободним српским земљама, да се бар

[1] Иричек, 434—435. — погрешно узима рат Муратов у Азији пре заузећа Ниша.

[2] Rački, Rad III, 88, — Иричек, 435, — Ковачев. и Ј вановић, II, 157, — а летописи српски: „Въ лѣто (6899—138 побѣже царь Моурать непрѣдь кнеза Лазара шть Плочника не Т лице“. — Гласник XI. стр. 149.

[3] Иричек, 435.

у дванаестом часу одупре бујици турској. Ну све узалуд. Мурат напрегне своју снагу, да хидри словенској стане ногом за врат, док још није прикупила уједно сву своју снагу. С тога пође прво на најслабијега савесника, и на најближега свог противника, цара Шишмана, (год. 1388). Тамо су га упућивали и стратегијски разлози ратнога плана, састављеног још у Бруси у Малој Азији, јер би иначе: „нападом прво на Србију Отоманци дошли у опасан положај, пошто би њихов десни бок био изложен и од Бугара нападнут, па и повратница би могла бити осечена“.[1] Са 30.000 људи пређе Али-паша Балкан и упути се право Шумни; једно одељење од 5000 људи пошље напред против Праваде. Султан је остао са осталом војском у Пловдину, да одатле или потпомаже Али-пашине операције, или да нападне на Србе, ако би они пошли у помоћ цару Шишману. Али-пашина војска брзо освоји: Праваду, Шумну, па и стару престоницу Трново. Цар Шишман беше се затворио у Никопољу. Али-паша га опколи. Али не уздајући се да ће град натерати на предају, потражи помоћ од султана. Турци нагрну сад на град као права речна бујица. Шишман немаде куд, него замоли за мир, који му се дâ под погодбом: да плаћа султану годишњи данак, и да преда град Силистрију (Дрстар). Шишман обећа, али је оклевао са извршењем обавезе. С тога Али-паша на ново удари на њ у Никопољу, и примора га на безусловну предају. Заробив га са свом породицом, одведе

[1] Мишковић, 47. по Докзи.

га султану, који му опрости живот, и поврати га на престо као свога васала, (1388).[1]

Видећи свога савезника у опасности, Срби су заиста одмах покушали да му бар олакшају издржавање борбе, одвлачењем једног дела турске војске на своју страну. После битке на Плочнику Срби су јамачно повратили од Турака Ниш, а са њиме и све оне земље које су им Турци били освојили 1386 год. Овог пута кнез Лазар пошље свога војводу, *Димитрија*, сина Воихнова, да заузме Пирот и поседне данашњи Драгомански кланац, како би, имао у својим рукама главни улаз у своју земљу. Војновић заузме Пирот, поседне кланац. Кад то чу Мурат, посла одмах из Пловдина један јак одред, да поврати Пирот. И Турци успеше. Али тада Лазар „полагаше ваљада много на ову важну стратегијску тачку, и посла 15000 војника, да Турцима пресеку повратницу у кланцима. Турци, или по налогу Муратовом, или што осећаху опасност од ове експедиције, повукоше се раније, пошто су град порушили, и кад Срби беху на једном крају (улазу) теснаца, Турци измицаху на другом крају (излазу) и само облак прашине показиваше правац њиховог одступања".[2] Пирот и Драгомански теснац осташе у рукама српским. Мурат не хтеде противу Србије предузимати те године никакве више операције, вероватно, што је увидео, да за

[1] Иричек, 436. — Rački, Rad III. 89. — само погреши држи, да је тада Бугарска сасвим пропала; — Мишковић, 4 — тако исто.

[2] Мишковић. 48—49.; — Иричек, 437.

рат са Србијом треба да има још већу војску. Одсудну борбу одложи за идућу годину.

Обе су стране знале шта их чека на пролеће 1389 год.; зато су се обе стране озбиљно и спремале за борбу на живот и смрт. Најзад сијну и пролеће, дође и кобни јуни месец, и кретања великих војска с обе стране отпочеше се у правцу ка Косову. Мурат иђаше из Пловдива преко Ихтимана, Ћустендила, Кратова, Скопља, поред Н. Брда, и кроз Качанички кланац сиђе на Косово, ниже Приштине; а српска војска из Крушевца пође уз Расину, кроз Јанкову клисиру, дохвати се топличке долине, па преко данашње Куршумлије и равног Капаоника сиђе у Лаб и стаде пред турском војском на десној обали Лаба и Ситнице. Савезници су помогли Лазара, колико су могли. У војсци српској која је на Косову бранила царство српско, било је на 10000 Бошњака под командом Влатка Вуковића.[1] Ђурађ Срацимировић је, по неким изворима, сâм собом дошао на Косово.[2] Вук Бранковић је командовао чак десним крилом српске војске, и образ је српскога јунаштва довољно осветлао. Што се тиче четвртог савезника, Блгарина цара Шишманина, или цара Александра, о њему немамо података, нити савремени извори спомињу и њихово учешће у косовском боју. Они званично и јавно нису ни могли поћи Лазару у помоћ, јер су их Турци вероватно својим посадама у блгарским градо-

[1] Мишковић, 102.

[2] Види расправу Љ. Ковачевића: *„Страхиниħ-бан“* заћучак.

вима око њихових земаља држали у шкрипцу.[1] Ну место њих појединце, они Блгари који су пребегли у Србију, по пропасти својих градова и земаља, могли су учествовати у боју са Србима, из чисте освете над Турцима.[2] На тај начин у неколико би само било истинито саопштење Сеадединово, да је поред Срба на Косову било и нешто Блгара.[3]

Тако су савезници Срби, доста неспремни, а бројно далеко слабији, дочекали и кобни 15 јуни, и поделили мегдан, бранили царство, али га нису одбранили. Оно је пропало било већ и раније, а на Косову је само сахрањено.

Уз Лазара погинула је и мисао о даљем савезу српских владалаца. Наследник његов, деспот Стеван, са мајком царицом Милицом, постао је прави васал султанов, потпомажући муњевитога Бајазита и противу самих интереса бивших савезника оца свог. И као што је маричка битка решила судбину јужних српских земаља и средње Блгарске, тако је и косовска српска погибија одзвонила слободи северних српских земаља у дунавском сливу, заједно са северо-западном Блгарском, која се сконцентровала беше у видинској области, под владом благовернога цара Јована Срацимира.[4] Словенство на Балкану готово беше утонуло у море турско; само се још држаше краљевство босанско, где се лађа српска могла за неко време заклонити, као у безбедно при-

[1] Мишковић, 103.
[2] Иричек, 438.
[3] У Мишковића, 101.
[4] Новаковић; — 213. — S. Ljubić, Ogledalo pov. jr Slov. 294.

станиште од вала̂ турских. Муњевити Бајазит се већ могао сматрати господарем зе́маља српских и блгарских све до Дунава; па зато је и могао одмах после косовскога боја прошетати хорде своје и поравницама угарским (1390) и влашким (1391). Српски и блгарски владаоци, као васали свога заједничкога непријатеља и нехотице, макар против воље, вршили су исту улогу, у потпомагању, освајачких смерова свога силнога сизерена. Без сумње улога је та била и тешка и несносна, и није чудо, ако је који заклети васал покушавао ипак да је се отресе.

Српски владалац, деспот Лазаревић то већ није могао учинити, што је у пријатељству, ма и васалском, са својим зетом-сизереном гледао свој интерес. Па и да је у почетку своје владавине и намеравао на такав корак, не би се имао с киме договарати, пошто је опкољен са две стране јаким противницима: са јужне зет Вук Бранковић, а са севера Мађари, који су тражили Мачву с Београдом. Мало у бољим приликама, изгледа, био је рођак деспотов. блгарски цар Шишман III. Имамо мало спомена, да је он, као васал султанов, у ово доба — после косовске битке, покушавао наћи споразум и договор с Мађарима.[1] Без сумње, чувши то, султан Бајазит је одмах пошао с војском, да казни невернога васала свога. У пролеће 1393 год. пређе с војском из Азије у Европу, где сакупи и европску

[1] Гласник 42, стр. 268. у биографији Стев. Лазаревића, Констант. философа, султан Бајазит је говорио Стевану: који је владалац, макар да се потчинио Мађарима, постао господарем? И ту он изреком спомене блгарскога цара.

своју силу, преда је своме сину Челебији, и пошље га на Трново, да заузме и сву Шишманову државу.

Као што се већ унапред могло знати, Трново падне, истина после тромесечне опсаде. Турци заузму и дворове царске — Царевац, посеку народ, патријарха Јефтимија злоставе и баце у тамницу.[1] Шишман није био у Трнову. Он се по свој прилици затворио у Никопољу. Његова одбрана била је, јамачно, храбра, очајна, јер је остала дубоко урезана у срцу народа блгарског, који је из тога исплео читав низ разних предања. Ну историји су мало познати последњи дани и цара Шишмана и његове Блгарске. Отуда и несугласице у години смрти његове, и пропасти Блгарске. Иричек је слабо обратио пажњу на то питање, заносећи се више слободном маштом народном.[2] А други наши извори и летописи, поминући и ове догађаје у 1393,[3] тврде да је Бајазит и овог пута опростио неверство своме васалу. Па, кад га је опет доцније ухватио у шуровању са влашким војводом Јов. Мирчетом, онда је 1395 ударио на њ одсудно, покорио му земљу, њега са породицом заробио.[4] Није толико у питању

[1] Иричек, 442—449.

[2] То му пребаца и Макушев, у Журналъ-у 1872, бр. 5. стр. 92—93.

[3] *Споменик III, 154:* Въ лѣто сца 6901—1393. — примише Тоурци Трновь, мѣсеца їюла кз. (27) дьнь.

[4] *Archiv, für slav. Phil.* B. XIII. H. IV. S. 530: Говећи напред о Мирчети: „...емь оубо блъгарскаго царѣ Шішм и оубить его въ лѣто 6903—1395 мѣсѧца їѳніа .г. Таже прѣ блгарскѫѧ землѧ и поставн въ нен обладателѧ своѫ по въсеи зеблъгарстѣн.“

S. Ljubić: Ogledalo, 295. — Новаковић, (267.) узима с дину, и мисли да је Шишман умро *1394* год.

хронологија, колико факт: да је у ово доба нестало с лица земље једнога дела словенске заједнице, једнога дела блгарске царевине.

Породица Шишманова је несрећно прошла. Један му се син, по имену Шишман потурчио, и „bude pašom države Sumsunske u Aziji“; други Фружин, успе да се спасе у Угарску, где му краљ Жигмундо подарује на уживање нека добра у тамишком комитату.[1]

Интересантно је питање, које се умесно овде намеће: да ли је Бајазит водио на Блгарску и спомоћну војску српских васала у јужној и северној половини царевине Душанове? Кад бисмо о томе имали података, био би важан прилог ка историји одношаја Срба и Блгара после косовске битке. Овако смо у стању само нагађати, на основу прилика. Према томе Иричек је канда склон, да верује у ипотезу: да је Бајазит на Шишмана водио и спомоћну војску својих васала, српских владалаца из Маћедоније.[2] Ну ми држимо, да то није могло бити. Бајазит је пре свега имао довољно војске своје, да савлада слабога Шишмана; те му српска помоћ није била потребна. А мислимо, да су баш стратегијски разлози налагали, да се таква војска не води противу оних земаља и владалаца, који су исте народности. Јер разложно је мислити, да би така спомоћна војска нерадо ишла у бој противу своје браће и ише би отежавала посао, него олакшавала. Из стог разлога ни Мурат није водио на Косово ојску својих васала из Маћедоније, већ се за-

[1] Иричек, 449. и Ljubić, 295.
[2] Истор. Блгарске, 442.

довољио њиховим добрим гошћењем, на свом путу за Косово.

Таке су се политике држали султани према Србима и Блгарима, као најприснијим савезницима противу Турака. Али према другим хришћанима већ су мењали своје понашање. У боју на Ровинама 1394 противу Мирчете, видимо и српске владаоце: Стевана Лазаревића, Константина Дејановића, и Марка Краљевића. Тако исто и у боју на Никопољу 1396 противу крсташке војске угарскога краља.

Од владалаца блгарских остао је још у животу видински господар, цар Александар Срацимир. Он је био васал турски, и по свој прилици, да би над њим могао водити већи надзор, Бајазит је у град видински метнуо мало и своје посаде. Тако су и нехотице деспот Стеван Лазаревић и његов сусед и рођак цар Срацимир вршили истоветну улогу макар и преко своје воље, потпомажући освајачку радњу свога сизерена. Пример тога њиховог заједничкога рада у корист Турака види се у битки никопољској 1396. Краљ угарски Жигмундо беше тада скупио велику (70000) крсташку војску, да њоме зада Турцима смртни ударац у Европи, и врати их од куда су и дошли. Без сумње се уздао да ће уза њ пристати и Срби и Блгари.[1] Могућно је, да је простога народа и српског и блгарског било у његовој војсци; али званични преставници српски и блгарски, тада једини заостали васали турски међу многим бившим господарима срп-

[1] Ljubić: Ogledalo, 295.

блгарским — деспот Стеван, Богдан у Маћедонији и „цар“ Срацимир морали су потпомагати Бајазита, и бити противу Жигмунда. И заиста, кад је војска крсташка допрла низ Дунав до Видина, наишла је ту на отпор Срацимира и Турака, који су били као посада градска.[1] Жигмундо опседне град, и другог дана опсаде Срацимир се преда са свима Турцима. Такав исти отпор дао је блгарско-турски гарнизон и у граду Орехови. Хришћани заузму и тај град. сву блгарску војску пусте на слободу, а Турке посеку. У одсудној пак битци на Никопољу 28 септ. 1396 Срби, под деспотом Лазаревићем, као што се зна, решили су битку у корист Турака.

Како се Срацимир понашао у тој битци неизвезно је. Иричек, по белешци једног савременог путописца, који је био и у самој битци, вели, да је међу заробљеним племићима француским, који су поштеђени од смрти за велики откуп, био и цар Срацимир. (Herr Hanus von Boden)[2] Али не верујемо, просто зато, што је према муњевитој горчини Бајазитовој тешко претпоставити, да је таку крупну грешку могао опростити своме васалу, поштедети му живот, и затим га опет повратити у пређашњи васалски положај, као господара у Видину. Већ је вероватније, да је, ако није пре могао, а оно у самој битки Срацимир избегао из логора хришћанског, и прешао своме сизерену; зато га је Бајазит и наградио, повративши га у првашњи положај.

[1] Иричек 451—452.
[2] Иричек, 452.

Ну ни он, поред све своје верности, није со могао одржати дуго на својој столици. Први је искусио последице никопољске битке, и год. 1398 силни Бајазит је већ уништио и његову власт у Видину, област присајединио својој царевини, а „**благовѣрни царь Болгаромь**“ Срацимир је тајенствено свршио свој живот као и брат му Шишман у којој тамници турској, или на џелатском пању. Наши летописи о њему само лаконски спомињу: „**Въ 6906—1398 царь Бая-зить извѣде Срацимира изъ Видинъ**“[1] Богданова хроника тако исто: „**Обаче Бая-зить не пождавь ни мало, нѫ оть тѫдꙋ двилъ са възыде къ западꙋ поемла царствїа и земла, и емь Срацимира царѣ въ лѣто 6906—1398 подь собоѫ сътвори.**“[2]

Син Срацимиров Константин спасао се у Угарску, одакле је прешао у Србију, деспоту Лазаревићу, и код њега остао до смрти своје 16 септ. 1422 год. и побожни деспот је искрено оплакао његову смрт.[3]

Тако је, дакле, 1398 довршено потпуно освојење блгарске царевине. Она је сад постала проста провинција турска, као и многе области српске у Маћедонији. Њоме су од сада место Асеновића или Шишмановића заповедале паше. Па и патријаршија трновска би уништена. Несрећни Грци не могаху у пакости својој пропустити прилику, да код Турака не опањкају одвојену цркву блгарску и њеног поглавара: и Турци до темеља сруше и саму патријаршију.

[1] Šaf. Pamatky, 74.

[2] Archiv. f. slav phil. XIV. B; H. IV. стр. 531.

[3] Иричек 453, по Констант. философу.

Место патријарха дође само један грчки епископ, подложан цариградској патријаршији.[1]

Србија је у том погледу била мало срећнија, захваљујући мудрој политици свога деспота. Она је успела да тада преживи страшне дане, па чак и да се повећа и ослободи васалства султановог и да створи основу, да се могло један пут помишљати, да се обнови стара слава српска. Ну из разних узрока није се то могло постићи, само је век српског политичког живота продужен још за читаво пô столећа.

Овде бисмо могли свршити своју тему, јер са државном пропашћу Блгарске престају и одношаји њени са Србијом, какви су нас довде занимали. Ну ми то још нећемо да учинимо, што и по свршетку XIV века имамо забележених значајних података из живота српског и блгарског народа, који нам сведоче: да се ни по пропасти политичкој није заборавила потреба о заједничкој радњи два братска народа, противу једнога заједничкога непријатеља. Владавина деспота Стевана Лазаревића баш у почетку XV века, чим је после знамените ангорске битке (1402) стала радити на ослобођењу Србије од власти Турске, јамачно, постала је и мати заштитница свих оних блгарских родољуба, који мишљаху и своју домовину да ослободе ропства. За Константина, сина Срацимировог, већ знамо, да је у ово доба био у Београду, код Стевана. Шишманов син Фружин био је у Угарској. Око њих су се могли прикупљати њихови људи из Блгарске, и нема се

[1] Ljubić, Ogledalo. 296.

разлога веровати, да и они тада нису с друге стране радили на ослобођењу своје домовине, користећи се заштитом Стевановом, а и његовом помоћу. За такав рад су и прилике тадање турске царевине биле повољне. По смрти Бајазитовој (1403) његови синови су повели дуготрајну династичку борбу око наследства престола. Деспот српски и остала велика господа српска, (као Бранковићи) потпомагали су час једног, час другог сина Бајазитова, гледајући увек своје интересе у тој међусобној борби турској. Деспот Стеван је појмио то време, похитао да се њиме користи, и по свој вероватности имао намере потпомоћи и блгарске претенденте, да ослободе Блгарску. Савременик ове радње, Константин Констенски, философ, у биографији Стевановој, каже изреком: „И градови блгарски били су оступили са синовима царева блгарских. Тога ради се подиже цар Мусломан, изађе на Темско, и освоји га војском.“ [1] Из ове кратке белешке изводи се велики догађај, који се збивао у првој десетини XV века, по Иричеку у 1405 [2] год., а по Новаковићу у 1408.[3] Деспот Стеван је тада озбиљно припремао устанак у Блгарској. Зато је имао и поуздана и способна човека, једнога хајдучкога харамбашу *Новака-Караљука*, човека из знамените српске властеоске породице. Он је у ово доба са својом четом будио дух народни у околини Пирота и Темске, и одатле мислио са својим борцима ући и у Блгарску и продужи

[1] Гласник 42, 292.

[2] Иричек, 455, Истор. Блгарске.

[3] Новаковић, Срби и Турци, 327—328.

ослобођење. Али је план зарана осујећен, и сâм деспот није био у стању извести га, пошто је морао и на своме дому трпети непријатности од несрпске, издајничке политичке радње свога рођеног брата.

Али опет зато, мислимо, да између деспота српскога и народа блгарскога нису овим неуспехом прекинути и даљи пријатељски односи. Константин Срацимировић је још једнако на двору српском, а било је још изгледа, да ће борба Бајазитових синова пружити прилику да се изведе план ослобођења, макар и делимичног. Радња Мусина, рекли бисмо, и његово шуровање са словенским елементом на Балкану, у борби противу брата Мусулмана, давала је највише наде на постигнуће ове сврхе. Чете његове, које је он рекрутовао по падинама Балкана, биле су можда састављене највећма из блгарских младића.[1] Али кад се и код њега приметило лицемерство и превара, и кад су га Срби оставили и прешли на страну брата му, најпре Мусулмана, а после и Мехмеда, онда су га, вероватно, напустили и блгарски војници, и тражили над њим још и освету за превару. И у оној војсци српско-турској, која је 1413 гонила беснога Мусу по кланцима балканским, и сагнала до Чамурлије низ Искар, морало је бити доста и Блгара, који су заједно са Србима вршили дело освете и радили на своме ослобођењу. Али се тада осло-

[1] Archiv f. slav. phil. B. XIV. H. IV. p. 535. Богданова хроника: „Въ то лѣто изыде Мѹси въ странахъ дѹнавскыихъ и събравъ много множьство Влахъ и Срѣблен и Блъгаръ, с нимь же бѣше и потъ срѣбскыи Стефан, и придохожъ на Цариградь и т. д. — поиде Мусулмана Цагапија.“

боди васалства само Србија деспотова, увећа своју територију према истоку. Старо српско Знепоље, које је дуго било одвојено од мајке Србије, сада би враћено по миру са Мехмедом од 1413 год.

Ми бисмо и у овом акту гледали намеру Стеванову, да буде што ближи Блгарима, да би их могао куражити и крепити, да у нади за своје ослобођење не клону до бољих прилика, којима се он без сумње надао. Та прилика, истина, више не дође; али се зато не разбише све наде блгарскога народа да ће их мало срећнија њихова браћа Срби заиста једном ослободити јарма турскога. Деспот Стеван је с том истом надом можда легао у гроб. Његов наследник Ђурђе Бранковић је продужио исту политику. И ми мислимо, да је правац оне савезне војске српско-мађарске у 1443 год. ишао у извесној намери кроз Блгарску, рачунајући, да народ блгарски неће пропустити прилику, да се придружи Србима и Мађарима, и да својом мишицом припомогне ослобођење своје домовине.[1] Народ је заиста тако и радио; радо се придружавао војсци хришћанској; али све то би узалуд. Покушај тај разби се о големе снегове и непроходне кланце балканске. А после тога, мало времена касније, и народ српски постиже иста несрећа, која је већ одавно притискивала народ блгарски. Једна за другом пропадоше све државице српске. Место њих јавише се нове турске провинције и паша

[1] Иричек, 464;

луци. Балканско Словенство се нађе тада први пут уједињено под једном влашћу падишаховом. Оно што није могао постићи ни Симеун, ни Самуило, па ни Немања ни силни Душан, то изврши сада грозни Мухамед освајач!.....[1]

---

[1] Ова се расправа штампа по рукопису из 1897 год. и да је била поднесена министарству просвете као пријавна т за за професорски испит. писац

J. 1137